

III.

Mitológia

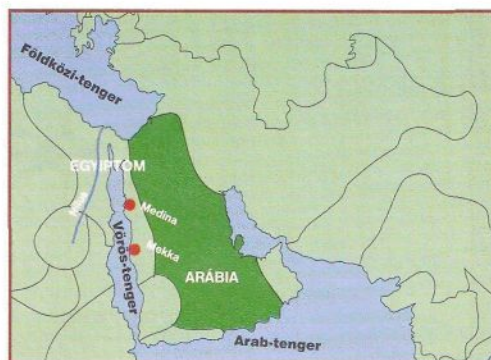

72. A BENNÜNK ÉLŐ MÍTOSZ

N televízió jóvoltából újra és újra részesei vagyunk az ógörög mítoszok – hagyományok – izgalmas történetei: Hercules, Xena vagy akár Odüsszeusz kalandjainak, s a felvonuló szereplők emlékezetünk rejtekéből ismerős szirénként, küklópszként, nimfaként bújnak elő.

A mítosz bennünk él, az antik világ istenei és hősei a reneszánsz kor főszereplőivé váltak, a görög mitológia népes panteonjának ismerete az általános műveltség részévé.

A görög mitológia a világ megismerésének egyik legősibb formája. A világ szépségét az istenek ádáz küzdelemben teremtik meg, amikor az olümposziak megsemmisítik az ősi és diszharmonikus szörnyeket. Az Olümposz előtti vad ősidő is sajátos szépséggel teli, de egyesíti magában a szörnyűséget és a csodásat, a rémületest és a szépséget. Borzalom és szépség uralkodik a hésziadoszi Istenek születésében, ahol maga Aphrodité is, a szépség és szerelem istennője, a megcsonkított Uranosz égisten vércseppjeiből fogan, a szirének bűvös hangjukkal magukhoz csalogatják a hajósokat, és végeznek velük, Zeusz úgy szórja mennyköveit és villámait, hogy Hádész, az alvilág ura is beleremeg. Az Olümposz-lakók és a titánok – az első istennemzedék – kősziklákat és hegyeket hajigálnak egymásra. Kozmikus katasztrófa ez: az Olümposz előtti istenvilág pusztulása. Kínok közt születik Zeusz új birodalma és a nagy hőroszoké, akik fegyverrel és bölcs ésszel új szépséget teremtenek, mely már nem csupa iszonyat és diszharmonia, hanem renden, törvényen és harmónián alapul, melyet a múzsák – Zeusz kilenc lánya –, a khariszok, jóindulatú istennők, a hórák, az évszakok istennői, a tündöklő Apollón, Zeusz fia, a bölcs Athéné és az ezermester Héphaisztosz

testesítenek meg. A homéroszi mitológia a hőstettek szépsége – láttuk az Odüsszeuszban. A görögök a világot egyetlen hatalmas nemzeti közösség életének fogták fel, és a mítoszban a legkülönfélébb emberi kapcsolatokat és természeti jelenségeket általánosították. Ezek száma pedig sok száz: Zeusz panteonjában – ahol majd megfordulunk – az istenek száma több, mint félezer.

Megfigyelhető, hogy a mítosz a tudat olyan fejlődési szakasza, amely megelőzi az írott irodalom kialakulását.

Fogantatásunktól egyedfejlődésünk megismétli törzsfejlődésünk szakaszait, s „szellemi fogantatásunk” pillanataitól az ember, az emberré válás folyamatában, minden korban és kultúrában „megalkotta” mítoszait, isteneit.

A mítoszt, mely bennünk él s kollektív tudattalanunk része.

Istenhez sosem fohászoló ember a műtő előszobájában várakozott, s a múltó órák már elviselhetetlen teherként neheztedek rá. Felesége vajon életben marad-e? S az ember, aki még sosem imádkozott, most imákat kezdett mormolni. Tudattalanjának mélyéből mint elemi erejű forrás tört elő a fohász.

Az irodalom egész története során kapcsolatban áll az őskori és antik mitológiai örökséggel, mely – Jung szerint – a kollektív tudattalannak a megtestesülése. Az istenek eredetének kérdésével számosan foglalkoztak. Fraser szerint az istenek képzete akkor keletkezett az ember tudatában, amikor elvesztette hitét saját ebbeli képességében, hogy mágikus hatást gyakoroljon a környező világra, és kénytelen volt elismerni, hogy léteznek bizonyos felsőbb lények, akik a világot kormányozzák.

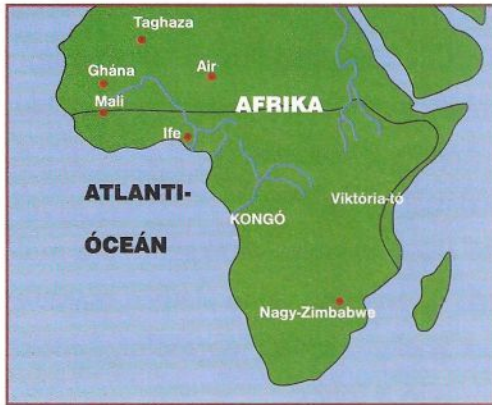
73. A BUSMANOK IMÁDKOZÓ SÁSKÁJA

ilágkultúránk végtelen horizontján isteneink és tetteik ősidóktól fogva vezérlő csillagok az égen: teremnek és kihunynak, helyükre mindig új és új ragyogás költözik.

Most pedig folytassuk utunkat megint másképpen, legyünk a világtörténelem isteneinek vendégei: ismerjük meg az isteneket újra és újra teremtő emberi képzeletünket.

A magunk teremtette világot.

Tudástörténeti utazásunk során majd a Csodák nyomában kalandozunk térben és időben, világjárók és felfedezők társaiul szegődünk, majd az ókor világcsodáit s olyan titkokat látogatunk meg, melyek örökké világító csillagai emberi kultúránk égboltjának. Aztán civilizációnk néhány korszakos találmányát tekintjük át, végül

A világ könyvtárai kínálnak majd izgalmas utazásokat az alexandriai könyvtártól az internetig, a world wide web - www - tárházáig.

Európában a múlt századig az antik mítoszok terjedtek el, elbeszélések görög-római istenekről, hősookról és fantasztikus lényekről.

A mítosz szó görög eredetű. A mütosz hagyományt, mondát jelent.

A reneszánsz kor tette ismertté az antik isteneket és hősokek nevét, felébredt az érdeklődés az antik világ iránt. Művelt társaságban ha Marsot említették, a háborúra gondoltak, ha Vénuszt, a szerelemre, ha Minervát, a bölcsességre.

Emberi kultúránk történetének fontos jelensége a mítoszalkotás: kezdetektől fogva az ember értelmezni próbálja környezetét, a teremtést, élet és halál összefüggéseit, a világot, melyben él. Ősi indiai, iráni, germán, szláv mítoszok elemzése után a tudósok megismerkedtek Amerika, Afrika, Óceánia, Ausztrália népeinek mítoszaival, s bizonyossá vált, hogy a történelmi fejlődés meghatározott szakaszán a világ minden népe kialakította a maga mitológiáját. A világvallásokat - kereszténység, iszlám, buddhizmus - is átszövik a mítoszok, melyekben szép számmal vannak visszatérő alaptémák és motívumok.

A világ népeinek mitológiai szereplői oly számosak, hogy az istenek bevonulása talán soha nem látott monumentális jelenet lenne képzeletünk filmkockáin.

Ne is vonultassuk fel őket egyszerre, mert színre lépésük sorrendje sem lehetne áttekinthető! Látogassuk meg őket ott, ahol teremtődtek!

Az afrikai földrészen, a Szaharától délre fekvő térség afrikai népeinek hitvilágában az asanti, a bambara, a benini, a busman, a dahomeyi, dogon, ganda, johuba, hottentotta és malgas mitológia alakjaival találkozunk.

A benini főisten Ogbora, aki később átengedi helyét fiának, Oszának, s magá-

nak tartja meg a felügyeletet az „alsó világ” felett. Osza az égben él. Ogborához is Oszán keresztül intézik az imádságokat. Osza segített atyjának az ég és a föld megteremtésében, azután pedig fiával, Ogivival részt vállalt az első emberek megalkotásában.

A hottentották a halál eredetét a Holddal hozzák összefüggésbe. Szerintük a Hold egy tetűt küldött az emberekhez azzal az üzenettel, hogy az emberek ugyanúgy meghalnak és újjászületnek, mint ahogyan a Hold. A tetű útközben találkozott egy nyúllal, aki ajánlkozott, hogy továbbítja az üzenetet, amikor azonban az emberek közé ért, csak a felét adta át, hogy ugyanúgy meg fognak halni, mint a Hold. S azóta halandók az emberek.

A busmanok törzsi hitvilágának központi szereplője Cagn, aki maga imádkozó sáska, a felesége szirti borz, a nővére kék gém, és a család többi tagja valamennyien, mielőtt állatokká váltak volna, a busmanok előtt ezen a vidéken élő „régipő” fiai voltak. Cagn volt az első, ő teremtett mindent. Amikor „beköltözik” valamilyen állatba, azt nem lehet elejteni.

A busmanok szerint a Hold sohasem hal meg teljesen, mindig megmarad a hátgerince, ezt újra hús nővi be, s a Hold újraéled.

A busman törzslakók tudása, hiedelemvilága az „egész” megértéséhez képest parányi. De hát a miénk a harmadik évezred küszöbén az egészhez képest sem jóval több.

74. ARANYKOR

világtörténelem isteneit, mitológiai hőseit keressük most fel, földrészről földrészre, kultúráról kultúrára utazgatunk, s közben mindig ablakot nyitunk majd visszatérő alaptémákra, motívumokra, alapfogalmakra.

Itt van mindjárt az ablak mint fontos jelkép, mint a fénynek, világosságnak, a nagyfokú látás képességének szimbolikája, melyek révén tud kapcsolatot teremteni az ember, az emberi lélek a Nappal, az égitestekkel, az istennel... Az ablak a ház szeme, örökké éber tekintete, mivel az ablak révén belátható a környező terület, s kellő időben tudomást lehet szerezni a közelgő veszélyről. Ha mitológiai

szereplő nyitja ki az ablakot, lát mindent, egészen a Napig, s miképp a Teremtések Könyvében olvasható, ha az Isten nyitja ki az égi ablakot a Nap és az eső előtt, „felfakadának ezen a napon a nagy mélység minden forrásai, és az égi ablakok kitérnének”.

Az alakváltoztatás a mitológiai hős alakjának mágikus megváltozása. Ősi elvként figyelhető meg, hogy a valóság minden jelensége kölcsönösen átváltozhat egymásba. Az alakváltoztatás motívuma régtől fogva szerves része a mitológiai történeteknek. Átváltozott lényként szerepelhetnek emberré alakuló állatok, növények, egyes tárgyak, szellemek. Völegény, menyasszony könnyűszerrel veti le éjszakára állatbőrét: tollruháját, hulló külsejét.

Az állatok szerepe is rendkívül nagy a mitológiában. Az emberiség fejlődésének korai stádiumában az állatok még nem váltak külön teljesen az emberi közösségtől, s a társadalmi hierarchiába tartoztak. Különösen elterjedt az állatoknak a világrészekkel, évszakokkal, természeti erővel való összekapcsolása. Kínában, Tibetben és Mongóliában állatokkal kódolják a megfelelő hónapokat. Már a legrégebbi képzőművészeti emlékeken az állatok az ábrázolás legfőbb tárgyai. Még a feltűnően emberi alakokat teremtő görög mitológiának is van egy meghatározó rétege, amely az állatokkal kapcsolatos: Zeusz bikává, sassá, hattyúvá, hangyává változása, Dionüszosz bikává, kecskévé, Poszeidon lóvá változása. Vagy az istenek állatok alakjában való tisztelete: Athéné mint kígyó, Dionüszosz mint bika, vagy az istenek szent állatai és a bizonyos isteneknek szánt áldozati állatok.

Mannhardt német néprajzos alkotta az alsó mitológia kifejezését, melyhez olyan lények tartoznak, akiknek nincs isteni státusuk, s mint afféle démonok beavatkoznak az emberek életébe, találkoznak az emberekkel, emberekké változnak – számos hagyományban nagyobb a jelentőségük, mint az isteneknek.

Az ember eredetéről, teremtéséről szólnak az antropogonikus mítoszok: néha az ember egyes szerveinek eredetét beszélik el, többségükre jellemző, hogy kezdetben minden emberi külsejű: minden lényt, állatot, tárgyat és jelenséget – a Napot, a Holdat, a csillagokat –, a törzs lakóhelyét, sőt az egész világegyetemet is gyakran úgy írják le, mint amik az „első ember” testrészeiből keletkeztek.

Az aranykor elképzelése az emberiség boldog és gondtalan állapotáról az antik világban alakult ki. Hésziodosz szerint Kronosz főisten uralma idején az emberek első nemzedéke teljes gyönyört élvezett:

– Azok az emberek úgy éltek, miként az istenek, nyugodt és tiszta lélekkel, nem ismerték a bánatot és nem ismerték a munkát. És a szomorú öregség nem mert

ellátogatni hozzájuk... úgy haltak meg, mintha álomba szenderednének. Dúsan termő földek maguktól adtak nagy és bőséges termést...

Az aranykort követte azonban az ezüstkor, majd a rézkor, mindegyik nehezebb és nyomorúságosabb volt az előzőnél. A negyedik volt a hőszok kora, akik Trójáért küzdöttek, s végül beköszöntött a mai, a vaskor, a teljesen elrontott és kegyetlen világ.

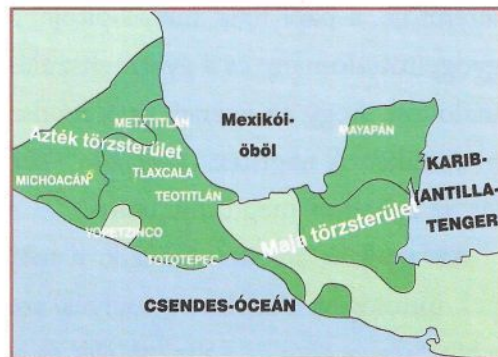
Jung svájci pszichológus és mítoszkutató olyan ősfarmák, ősképek, archetípusok létéről írt, amelyek emberi tudatalanunkban reprodukálódó képek alakjában formálják képzeletünk aktivitását. Az özönvíz mítosza például egymással nem érintkező mitológiákban is kialakult. Jung szerint kívül a személyiség határán, az ún. kollektív tudatalatti régióiban.

75. ESZKIMÓK ÉS INDIÁNOK KÖZÖTT

Az eszkimók legjellegzetesebb és legjelentősebb alakja Szedna, a fókák és más tengeri állatok úrasszonya. A tenger fenekén él, s az állatok fölött uralkodik, időről időre átad belőlük az embereknek. Ha az emberek vétkeznek, bűnük piszokként tapad Szedna hajába, aki ilyenkor megharagszik, a fókákat és rozmárokot távol tartja a parttól, s az eszkimótelepen éhínség tör ki.

Az alaskai eszkimók szerint a Holló borsóhélyből teremtette a férfit, s agyagból formázta meg az állatokat, majd lelket bocsátott beléjük. A Kodiak-szigeti eszkimók mítosza szerint a Holló hozta a fényt a világba, amikor is egy hólyag hullott alá, benne a férfival és nővel, akik azután megteremtették a hegyeket, erdőket, tengert s az ezeket benépesítő állatokat.

Az irokéz, sziu és más különböző nyelvcsaládokhoz tartozó huron, dakota és még legalább ötven más nyelvjárást beszélő észak-amerikai indián törzs szövetsé-

geket kötött, a letelepedett és nomád, a földművelő és vadászó törzsek a természet minden jelenségét felruházták láthatatlan mágikus erővel. Majd minden törzsnél rögzültek a világ teremtéséről szóló mítoszok. Az irokéz törzsek szerint az emberek ősanját, Aténtsiket, aki a felsőbb, állatokkal benépesített világból hullott le, a világtenger felszínén állatok (hódok, pézsmapocok, vidrák és teknőcök) csoportja tartotta fenn; a pézsmapocok lemerült, a fenékről felhozott egy maroknyi földet, és a teknősbéka páncéljára helyezte. A maroknyi föld szép lassan növekedett, és szárazföldet alkotott.

A teknősbéka e hagyomány szerint a földet szimbolizálja.

A spanyol hódítást megelőzően aztékok, toltékok, maják és más különböző nyelvcsaládokba tartozó indián csoportok népesítették be Közép-Amerikát, akik mítoszokat teremtettek a tűz keletkezéséről, az emberek és állatok eredetéről, a növényvilág jó szellemeiről. Az olmék mitológia egyik fő motívuma legfőbb táplálékuknak, a kukoricának a megszerzéséről szól. Az emberiség jótevője, az azték főisten, Kecalcoatl, a „zöld tollakkal borított kígyó” szerzi meg a hegyben elrejtett kukoricaszemet, s átadja az embereknek.

A maják panteonjukban istencsoportokat különböztetnek meg: a termékenység és a víz istenét, vadászisteneket, a tűz, a csillagok és a bolygók isteneit, a halál és a háború isteneit és másokat. A maják hite szerint a világmindenség 13 égből és 9 alvilágból állt, s a világmindenség közepén helyezkedett el az a világfa, amely az égnek mind a 13 rétegén áthatolt. A maja panteon jelentős alakja az ifjú kukoricaiisten, a hol öregemberként, hol égi sárkányként ábrázolt Icamná, a világ ura, teremtetője, a papi rend megalapítója, az írás feltalálója. A holdistennő a szövés, a gyógyítótudomány és a gyermekszülés pártfogója volt. S olyan képzetrendszer formálódott, hogy az istenek csak rendszeresen kapott embervérrel tudják fenntartani életüket. A napisten „táplálása” különösen jelentős volt, hogy mindennapos útját az égbolton meg tudja tenni.

Az aztékok átvették elődeik, a maják, toltékok és a leigázott, szomszédos népek mitológiai hiedelmeit, melyek szerint két kezdet, két őselem (a világosság és a sötétség, a Nap és a víz, az élet és a halál) örök harca figyelhető meg, az ember függ a természeti erőket megtestesítő istenek akarától. Ezért az isteneket szüntelenül, egyeseket naponta embervérrel kell táplálni, ami nélkül elpusztulnának. Az istenek halála viszont világhatasztrófát okozna. Isteneik tiszteletére templomot emeltek, ezekben felállították az isten kőből vagy fából faragott szobrát.

Dél-Amerika több tucatnyi indián népe nem ismerte az írást, hitviláguk utólag

rekonstruálható, s jellemző rájuk, hogy a mai világ alkotóelemeinek megjelenését náluk általában megelőzi valamilyen világméretű katasztrófa, amely megsemmisíti az addig létezett világot.

A kecsua törzsek inka mitológiája olyan panteon, melyet az égistenek triászja: a Nap, a mennydörgés és a Hold istene alkot. A Nap fia, az első inka és húga, egyben felesége a Nap apai parancsára alapítja meg államukat. A kecsuák imádták a földet, megvolt náluk a víz kultusza is, az inka korban minden városban voltak kultikus rendeltetésű templomvizek, ahol a rituális fürdést végezték. Az isteneknek is mutattak be áldozatokat, elemi csapások alkalmával a szokottnál is nagyobbakat: embereket, kiváltképpen tíz év alatti gyermekeket, lámákat áldoztak.

76. JÁSPIS ÉS JADE

Az ókori közel-keleti hagyományban számos olyan példát találunk, amelyekben az ásványok mint drágakövek mitologikus jelképekké váltak. Az értékes kövek jelentős szerepet játszanak a bibliai képes beszédben is. Izajás könyvében olvasható: „...és megmutatá nékem azt a nagy várost, a szent Jeruzsálemet, amely Istentől szállott alá a mennyből. Benne van az Isten dicsősége, és annak világosága hasonló vala a legdrágább kőhöz, úgymint kristálytisza jáspis kőhöz”.

Még szembeötlőbb szerepet játszanak az ásványok a délkelet-ázsiai és távolkeleti hagyományban, s kiváltképpen az ókori Kínában, ahol a jade-nak jut kitüntetett hely.

A csillagképekről, csillagokról, bolygókról szóló asztrális mítoszok elterjedt motívuma szerint a csillagok emberek, akik az égbe kerültek és ott csillaggá vagy csillagképpé változtak. A görög mitológiában az égbe emelt istenek és nimfák alkotnak csillagképeket. A sumér-akkád asztrális mítoszok nagy hatással voltak más népek kultúrájára. Mitológiájukban minden istennek megfelelt a maga égiteste. Különös jelentőséget tulajdonítottak a Vénusz bolygónak, melyet minden sémi nép tisztelt, többek közt mint a termékenységgel és a szerelemmel kapcsolatos istenséget.

A legtöbb mitológiára jellemző, hogy a bal ismervét általában negatív értelemben használják, a jobb ismervét pedig pozitív értelemben. A középkori miszté-

riumjátékokban baloldalt jelenítették meg a poklot, jobbra a mennyországot. A mítoszokban a bárány szerepel leggyakrabban mint áldozati állat, rendszerint mint tiszta, a Napnak, a tűznek szánt áldozat – s megfordítva: a fekete bárány az alvilág isteneinek, gonosz szellemeknek engesztelésül szánt áldozat. A juhászat egyes antik állattenyésztő népeknél nagy szerepet játszott: a bárányok pedig a szertartásokban. A Bibliában sokszor szerepel áldozati állatként, leölik és elégetik. Az ókori Egyiptomban számos templomhoz a gazdasági hasznosításból kivont szent bárányok tartoztak. Áldozati levágásukra felnőttkorukban került sor, bebalzsamozták és ünnepélyesen eltemették őket.

A barlang is szimbolikus a hagyományokban, mint valami belső és fedett, szemben áll a rajta kívül levő világgal, miként a láthatatlan a láthatóval, a sötét a világgal. Platón államában az ember földi létét olyan leláncolt rabok helyzetéhez hasonlítják, akik a barlang mélyén lakoznak, s minthogy arccal a fal felé fordulnak, csupán a barlang előtt elvonuló emberek árnyékait láthatják – mindössze ennyit tudnak a valóságos világról. A barlang képében gyakran összefonódik az élet, a halál és a feltámadás eszméje, s ez meg is magyarázza, hogy a barlangokat miért használták szentélynek, a korai keresztények templomoknak.

Beavatási szertartások gyakorlatilag minden olyan szövegben találhatóak, amelyekben szerepel a hőssé válás epizódja. Az avatás során valaki az egyik státusból egy másikba kerül át, befogadja valamilyen zárt kör, teljes jogú tagja lesz a törzsnek, férfitársaságnak, ezoterikus kultusznak, pap varázslók vagy sámánok körének, s az avatás ad formát ennek a státusváltozásnak, amely lehet akár a felnőttkorba lépés, a házasulóképesség elérése. Az avatás a szertartásban a halállal és az újjászületéssel egyenlő, ami azt a felfogást tükrözi, hogy az új állapotba kerülő egyén mintegy megsemmisül régi mivoltában.

A rituális avatások fontos eleme a próbatétel, amelyet a hősnek ki kell állnia a holtak birodalmában, az égben, gonosz szellemek, szörnyek lakta valamilyen más országban.

A hős bizonyosságát adja helytállásának, segítő szellemekre, mágikus erőre tesz szert, hatalmat nyer az elemek felett, megszerez valamit az embereknek, az ő békes életükre törő szörnyeket pusztít el.

A mitológiai hős halálát a mítosz gyakran időlegesnek fogja fel, reményt nyújt, hogy az illető visszatér a holtak birodalmából, s a jövőben új életre támad.

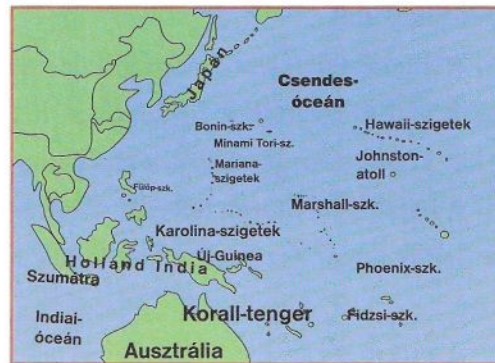
S ezt láthatjuk majd Ausztrália és Óceánia térségében is, melynek partjainál mi is lehorgonyzunk.

77. DÉLI TENGEREKEN

Gpápua népeiséget több száz, nyelvileg is erősen eltérő, különálló etnikai közösség alkotja, hiedelemviláguk ugyanakkor közös jelleget mutat. A pápua mitológia a világ három részre osztását tételezi fel. Az ég a felső világ, az ősök ideiglenes lakóhelye, ahonnan lejárnak a földre, és földi közösséget alkotnak, lehozzák a kultúra javait. Viszont felköltözik az égbe néhány olyan személy, akik konfliktusba keveredtek a közösségük tagjaival. Az égbe vezető út rendszerint egy magas fa. A föld alatti, alsó világot a halálról, a holtak szellemeinek földjéről alkotott elképzeléseikkel társítják. A mitológiai képzetek jelentős része a férfitársadalom birtokában volt, férfiágon hagyományozódott, a férfiak beavatási szertartásain sajátították el. A pápuák szerint az emberek létesülhetnek fa beléből, keletkezhetnek vízbuborékból, felbontott sertés testéből, szülehetnek mitológiai emberpártól, fivértől és nővértől.

Itt az sem természetellenes, hogy a pápua asszony teljes odaadással úgy szoptatja a család malacát, mint saját gyermekét.

Az ausztráliai bennszülöttek már a kőkorszak elején benépesítették ezt a földrészt, s korunkig megőrizték ősi kultúrájukat, melyet át- meg átszönek az ausztráliai törzsek szertartásai: totemkultusz és beavatási rítusok. Felfogásuk szerint természetfeletti rokonság van egy bizonyos embercsoport, törzs és az ún. totem között, amely valamilyen fajta állat vagy növény. Egyes csoportok fantasztikus totemősöktől származtatják magukat, a történetek elmesélik e totemősök bolyongásait, melyek rendszerint azzal végződnek, hogy ezek a lények visszavonulnak a föld alá, s eltűnésük helyén emlékül hagynak valamilyen követ, sziklát vagy ilyen emlékkővé változnak át. Szirtek, hasadékok, vizek aztán totemikus szent helyé válnak a bennszülöttek számára,

kultikus központtá, ahol titkos vallási szertartásaikat végzik, és őrzik megszentelt totemjelvényeiket.

A Csendes-óceániai szigetvilág középső részén elterülő szigetek őslakói a polinézek. Isteneik egymást helyettesítik az olyan tettek végrehajtásában, mint az ég elválasztása a földtől, magának a földnek, az embereknek, a kultúrának a megteremtése. Mint az elemek urai, létrehozzák az ellentéteket: világosság-sötétség, szárazság-víz, tenger-erdő, béke-háború. Tangaroa az égi teremtmény isten, aki szemben áll Tanéval, az erdő, a vadon növény fűfélék, az erdei vadak és madarak istenével. Rongo pedig a béke istene. Maui a polinézek hitvilágában a daliás hős, akit anyja rátett az óceán hullámaira, az istenek gondozásukba vették, és mágikus tudással ruházták fel. Maui csapdával fogja be a napot, megszelídíti a szelet, tüzet hoz az embereknek...

A melanéziaiak körében erősen élt a manaképzet, amely rendkívüli életerőt és potenciát tulajdonított embereknek, állatoknak és tárgyakkal. Azt tartották, hogy ilyen erővel rendelkeztek az ősök, ezen a képzeten alapult az ősszel való érintkezés mágikus gyakorlata. Az őskultusz részét képezték a sokfelé elterjedt titkos társaságok, amelyeknek a tagjai különleges rituális műveletek révén kapták meg a manát őseiktől, akik ebben a helyzetben a személyi pártfogó és védelmező szerepét játszották.

A melanéziaiaknak démonikus lényekről is voltak képzeteik: emberhalakról, akik vízbe fojtották a fürdőzőket, kis növényű, orr nélküli, egyszemű emberekről, akik könnyedén járkáltak a sziklákon és a sűrű erdőben.

A halálról, a holtak lelkéről jellegzetes képzetek alakultak ki: azt tartották, hogy a halott lelke újszülöttbe költözhet, testet ölthet nőben, állatban, madárban, halban.

A mikronéziai hiedelemvilágra jellemző a teremtésmítoszok sokfélesége.

Volt a tenger, benne kéthéjas kagyló, amelyben egybe volt öntve az ég és a föld. Az elemeket, a viharokat, az áradásokat az ég és az alvilág istenei közösen hozták létre. A szárazföld többféle módon keletkezett: homokot, földet, hamut, kókuszdíót, virágot szórtak a tengerbe.

Nauru szigetén ismert egy mítosz, mely szerint egy ember cápává változott. Az emberek öröktől fogva halhatatlanok, mint a fák, amelyek erdővágás után ismét kihajtanak.

78. BOSZORKÁNYÜLDÖZÉS

Földrésztől földrészre utazunk, világkultúránk isteneinek vendégei vagyunk, az élet és a halál, a teremtés és a hagyományok számtalan értelmezését tekintjük át, s tudástörténeti utazásunk mitológiai kalandjai közepette gyakorta előforduló ismereteket is áttekintünk. Látjuk, hogy a békának nem kis szerep jut az ember alkotta mítoszokban. Kapcsolata a termékenységgel, az alkotó- és nemző-erővel, az újjászületéssel vagy az alvilággal, dögvésszel, betegségekkel, halállal számos esetben előfordul. A teknősbékához, halhoz vagy valamilyen tengeri állathoz hasonlóan egyes esetekben a béka is hátán hordozza a világot. A túlvilággal kapcsolatban álló termékenység-istennőt az ókori Egyiptomban békafejjel ábrázolták. Aiszóposz meséjében a békák királyt kérnek maguknak a viharistentől, más folklórban békakirályfi szerepel.

A bika is mitológiai állat, a sumér és egyiptomi hiedelemvilágban különféle kapcsolatokat találunk a bika és a neki megfelelő mitológiai alak között. A Gilgames és az égi bika című sumér dalban Innin istennő, mivel megharagudott Gilgames-re, aki visszautasította szerelmét, eléri, hogy az istenek megteremtsék az égi bikát, amely majd bosszút áll az istennőért. A bika az égből alábocsátkozik az Eufráteszhez, és kiissza a folyót. Gilgames legyőzi a bikát, a jelenetet előkerült pecsétek ábrázolják. Zeusz bika alakjában rabolja el Európét. Az indiai Mahábhárita és a Rámájana is jellemzően mutatja, hogy a bika az istenség szimbóluma.

Bódító italok a legtöbb vallási hagyományban előfordulnak, s kimutatható az a törekvés, hogy ezek egyféle anyagból készüljenek: Mexikóban aloé levéből, az amerikai indiánoknál maniókából vagy kukoricából, kínaiaknál rizsből a pálinka, Európában árpából vagy kölesből a sör, szőlőből a bor.

A bódító italok hierarchájában kitüntetett helyet foglal el a halhatatlanság itala, amely elfogyasztójának örök életet ad. Az élet vizével csak az istenek élnek és rendelkeznek szabadon. Jellemző példa az ilyen isteni eredetű élet vizére a görög mitológiában a nektár, ami legyőzi a halált, ami fenntartja az istenek halhatatlanságát és örök ifjúságát, ez termel vért az isteneknek, amely más, mint

az embervér. A nektár gyakran szerepel az ambróziával együtt, mely az istenek étele.

Hallucinogén tulajdonságok jellemezték az ókori indiai rituális italt, a szomát, melyet Szoma égi isten egyik megtestesülési formájának tartottak.

Rómában a borral kapcsolatos valamennyi ünnepséget Jupiter villámistennek szentelték. A bor és borkészítés ógörög istene Dionüszosz, a villámszóró Zeusz fia, aki egészséget, erőt ad, elűzi a gondokat, félelmet, szenvedést, felvidámítja és örömmel tölti el a szívet. Számos kultúrára jellemző, hogy fokozott figyelmet szentel a küszöbállapotnak, amelynek átlépése után a szent és az isteni részesség átcsap az ellenkező állapotba.

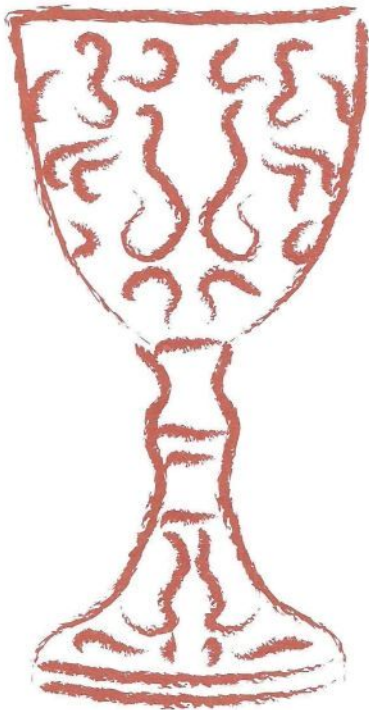
A bor és a termékenység ősi szimbóluma, a vérrel való azonosságának korai tanúbizonysága az a hettita katonai eskü, ahol a szertartást végző így kiált fel, miközben bort önt:

- Ez nem bor, ez a ti véretek!

Máté evangéliumában írja, hogy a borral töltött serleget felemelő Jézus így szólt:

- Ez az én vérem.

A bibliai hagyomány szerint Salamon cédrusból épített templomot. A cédrus, a ciprusfélék, a boróka és más hasonló növények a halál s a halál leküzdésének,

mint egy új élet kezdetének jelképei. Zarathusztra követői áldozati tűzre hordták a tűlevelűeket. A cédrus Asszír-ában a király jelképe, az ókori zsidó hagyományban a királyságé, nemességé, jó illatú. Később Krisztus emblémája lett.

A boszorkányok az ördöggel vagy más tisztátalan erővel szövetségre lépő asszonyok, akik a szövetséget természetfeletti képességek elnyerése érdekében kötik. A boszorkányüldözés Európában külön jogtudományt szült: első kódexe, a Malleus maleficarum 1487-ben jelent meg. A boszorkányság mint eretnokség elkerülhetetlenül halálbüntetést vont maga után.

79. A BALTI NÉPEK PANTEONJA

XVI. században befejeződött a balti népek kereszténységre térítése, de a pogányság maradványai, amelyek a nem hivatalos kultúra területére szorultak vissza, rendkívül makacsul tartották magukat. Tacitus az ősi balti törzsek-ről azt jegyezte föl, hogy az istenek anyját tisztelik, babonás hitük jelvényeként vadkanképmást viselnek.

A poroszok, lettek, litvánok közös balti panteonjában első helyen az isten, Dievas áll, aki az égben lakik. Az istennek vannak gyermekei, fiai, s ezekkel összefonódik az ősi elképzelések egész sora. Bizonyos kapcsolatban van az istennel a villámszóró isten, Perkunas, aki a legaktívabb, legrettenetesebb és legerősebb mitológiai alak: a villámlás és a mennydörgés istene. Vele szemben áll Velnias, aki-nek kultuszában fellelhetők a lovakhoz, bikákhoz, disznókhöz fűződő kapcsolat nyomai, ami azon ősi hagyomány folytatásáról tanúskodik, amely szerint a síron túli világ egy nagy legelő.

Velnias kapcsolatban áll az alvilággal, a halállal és ezzel egyidejűleg a természetességgel. A villámszóró isten, aki az égben, a hegyen fent lakozik, üldözi ellenfelét, aki lent, a földön él. A hagyományban néha a villámszóró isten haragjának oka is szerepel: ellenfele kapcsolata Perkunas feleségével vagy a feleség, emberek, állatok elrablása. Az üldözött ellenfél fákbán, kövekben rejtőzik el, tehénné, emberré, leginkább macskává változik. A villámszóró isten kétkerekű kocsin támad ellenfelére, mely elé lovat vagy kecskét fogtak, réz-, sőt kőfegyvereket használ, villámot szór, tölgyet és kősziklát hasít ketté, megöli ellenfelét, ami után bő termést hozó eső hull.

Lett és litván hagyomány a Nap és a Hold égi menyegzőjéről számol be, s a történet szerint a Hold a Hajnalcsillaggal megcsalja a Napot, a feldühödött Perkunas azonban kardjával széthasítja a Holdat. Ez a magyarázat a Hold fogyására.

Sok istenség szellemnek, a természet vagy a gazdagság pártfogójának bizonyult. Prokorimos a teremtés istene, Krumine a gabonaféléké, Lituvanias az esőt küldi, Goniglis az erdő és a pásztorok istene, akinek a lovak, bikák, bakkecskék és más

állatok heréjét áldozták – a pásztorok nagy köveken égették el ezeket, miközben Goniglishez imádkoztak, hogy védelmezze az állatállományt a vadállatokkal szemben.

Mesebeli alakok és szellemek: az erdők, a vizek, a mezők urai sorakoznak fel, már a kora középkori források tudósítanak a tűz, a víz, a fák, a kövek, az égitesetek imádásáról. Különösen az örök tüzet vagy szent tüzet imádták, mind megszemélyesített, mind nem megszemélyesített formában. Mindmáig számtalan olyan imádság maradt fenn, amely a tűzhöz szól. Gabija a litván mitológiában a tűz istensége. Hozzá fordultak azzal a kéréssel, hogy élessze fel a tüzet, szórja a szikrákat. Ez volt a családi tűzhely neve is, amit szentnek tartottak és gyakran megszemélyesítettek. Néha ezzel a névvel jelölik a megkeresztelt tüzet vagy a kézzel öntött viaszgyertyát, sőt a szentélyt, a szent helyet is. A „Gabijáért menni” azt jelenti: meghalni. Elterjedt jelkép az is, hogy a gyertya kialvása halált jelent.

A poroszoknál Paniks a tűz mitologizált alakja. Szentnek nevezték, több szertartás és rituális tilalom kapcsolódott hozzá. Férfi és női alakja is volt: imákkal és kérésekkel fordultak hozzá.

A kereszténység felvétele közel sem teljes mértékben rombolta le a mitológiai hagyományt: a pogányság maradványai és a balti népek panteonjának alakjai az újabb idők litván, lett kultúrájának, irodalmának, művészetének kialakulásában játszottak jelentős szerepet.

80. EGYSZARVÚ

míg feltűnedeznek a délkelet-ázsiai, távol-keleti partok és a buddhizmus panteonjának alakjai, tekintsünk át addig néhány alapfogalmat, melyek mitológiai műveltségünk pillérei lehetnek. A csónak olyan történetekben fordul elő, amelyekben a halott lelkének át kell kelnie a halál vizén, s vissza kell térnie a valóságos életbe, vagy amelyekben a lenyugvó Nap távozik az alsó világba, visszatér onnan: útját a halál csónakján, visszaútját a feltámadás csónakján teszi meg. A Nap Hélios, Ré maga kel át a csónakon a halál vizén, a halott lelkét pedig kíséri, a görög Kharon, az indiai Szatjavati viszi át.

Az özönvíz csónakja Noé bárkája, amely a rajta összegyűjtöttekkel egyedül vészelte át a pusztulást, s eszköze az eljövendő feltámadásnak. Az akkád Gilgames eposzban leírást olvashatunk az özönvíz csónakjáról, s itt ez a csónak felülről földdel borított óceánhoz hasonlít, a csónak és az alvilág itt betű szerint azonos.

A darázs szimbolikáját olyan tulajdonságai határozzák meg, mint ügyes repülése, kecsessége vagy erőszakossága, agresszivitása, mérges szúrása. Szibériai sámánkultúrákban a sámán lelke képes darázsba költözni, s ilyen alakban felszállni az égbe, az istenhez. Arisztophanész Darázsak című komédiájában mint farkas természetű intrikusok eltűzöttan nagy fullánkú öregek alakjában jelennek meg.

A demiurgosz ógörög kifejezés: iparos, mester, alkotó, szó szerint a „népnek alkotó”, s olyan mitológiai alak, aki a világmindenség elemeit, a kozmikus és kulturális tárgyakat és embereket megteremti, rendszerint saját munkájával. Tevékenysége hasonlít a valódi iparosokéhoz. Héphaisztosz, a kovácsisten olyan pajzsot készít, amely a világ életének modellje. Hnum egyiptomi isten fazekaskorongon formálja ki a világot és az embereket.

A dualisztikus mítoszok kifejezés létrejöttének előfeltételei az emberi lélek sajátosságaiban gyökereznek. A világnak ellentétes kategóriákra osztása, különböző országokra, népekre felfedezhető a gyermekpszichológia adataiban is. Hasonló osztályozást a négy év körüli gyermekek játékaiban is megfigyelhetünk. Primitív szervezettségű törzsek a világot egymással szembeállított jegyekkel: Nap-Hold, férfi-női, jobb-bal szimbólumok segítségével írják le. E kettősségre utaló jeleket fedezhetünk fel az egyiptomi mitológiában is, ahol a két egymással versengő isten, Hórusz és Széth párviadalával összekapcsolódik az ég és a föld, a föld és az alvilág, a jobb és a bal oldal, a fekete és a vörös, a hatalom és az erő, az élet és az uralkodás, a létezés és a valamivé válás szembeállítása. A világegyetemet úgy képelték el, mint kiegyensúlyozott ellentétpárok rendszerét. A kumráni szövegek tanúsága szerint a fény fiai harcban állnak a sötétség fiaival.

Az ég a mitológiában a kozmosz fő része, a világegyetem lelke: meleget és nedvességet ad, aktív teremtő erő, a javaknak és életnek forrása, ha megnyílnak az ég csatornái. Az ég az istenek lakóhelye. Sokszor maga az ég is egy palota, a templom és a palota a földre lehozott égi világ. A lepel az ég tárgyi formáját adja: a pompeji színházban Tacitus szerint egyszer aranycsillagokkal díszített bíbor leplet feszítettek ki a nézők feje fölé, hogy védjék őket a tűző naptól. A lepelszerű ég utánpótlása mindenfajta baldachin és sátor, a viseletben pedig a köpeny, a talár vagy palást.

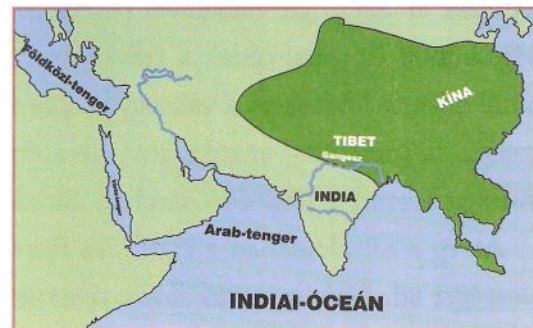
Az egyiptomi Holtak Könyvének egyes kézírataiban szerepel az egérfejű istennő, az alvilág és a halál megszemélyesítője. Más népek hitvilágában is széleskörűen elterjedt felfogás volt az egér különleges szerepe, köze a zivatarhoz, égzengéshez. Sztrabón az egereket földből születetteknek mondja, a trójaiak a föld fiainak tartották őket, Plinius szerint a perzsa mágusok az egeret leginkább a valláshoz kapcsolódó állatnak tekintették. Viselkedésükkel ugyanis elárulják, hogy milyen idő lesz, különösen zivatar előtt.

Az egyszarvú mitikus állat, a görög és római hagyomány valóságosan létező állatnak hitte, a középkori keresztény írásokban a tisztaság és a szüzesség szimbólumának tekinthető: ógörög leírás szerint csak tiszta szűz szelídítheti meg.

81. BUDDHA

A buddhizmus élesen különbözik más vallásoktól. A különbség a buddhizmus azon alapvető elvéből következik, hogy az ember – és csak az ember – különleges helyet foglal el az összes lények között, mivel egyedül az embernek van lehetősége, hogy a kezdet és a vég nélküli szanszára béklyóitól megszabaduljon, és elérje a nirvánát: buddha, azaz megvilágosult legyen.

A szanszára a létezést jelenti, amely elkerülhetetlenül összefonódik a szenvedéssel és az élőlények újjászületésével. A halál után az élőlények vagy saját korábbi szférájukban születnek újjá, vagy kedvezőbb, esetleg kedvezőtlenebb szférákban, a véghez vitt tetteiktől függően, karmájuk szerint. A karma a jó és rossz tetteknek az összessége, amelyeket az egyén korábbi létformáiban hajtott végre, s amelyek az elkövetkezőben megszabják sorát. Az életben tanúsított magatartás meghatározza a földi létbe ilyen vagy olyan alakban való újjászületést vagy nem születést. Aki ebben az életben ember, halála

után istenként születhet újjá, a pokolbeli naraka lakójaként, vagy lehet préta, állat, aszura. Azok születnek újjá préta alakban, akik előző életükben mohók, kegyetlenek és falánkok voltak. Az aszurák olyan lények, akik elkeseredett harcban állnak az istenekkel. Az újjászületések láncolatának nincs kezdete, vége azonban lehet, ebből a célból van a nirvána, a szabadság, a gyönyör, a nyugalom állapota, melyet csak ember érhet el, ezért az ember alakban való megszületést különösen kedvezőnek tartják. Megvilágosodásra törő, Bodhiszattva az, aki feltette magában, hogy buddhává lesz. Az ilyen elhatározásra az indíthatja az embert, hogy ki akar kerülni a folytonos újjászületések láncolatából.

Buddha alakja a buddhizmus legfontosabb témája. Buddhák minden világban megjelennek, így tehát az ő számuk is mérhetetlenül sok. Különbféle alakokban testesülnek meg, jó cselekedeteket hajtanak végre, s amikor elérték a tökéletességet, hosszú időn át az egekben tartózkodnak. Amikor emberként születnek meg, születésüket sok csodás jelenség kíséri: megrendül a föld, virágeső hull az égből. Minden buddha rendelkezik olyan jegyekkel, melyekkel minden más lényt felülmúlnak, beleértve az isteneket is. Csak a buddháknak van hatalmuk, hogy hassanak nemcsak a saját világukban, hanem a más világokban történő eseményekre. Amikor elérték a nirvánát, saját dharmájukat hirdetik, azt a tanítást, amelynek segítségével az emberek elérhetik a nirvánát.

A buddhizmus sokban azonos a brahmanista és hindu mitológiával. Számptalan mennyiségű világot hatalmas világrendekbe csoportosítanak, s ezekből több van, mint ahány homokszem a Gangeszban.

Minden egyes világ korong alakú földdarab, a vízen lebeg, az pedig a levegőben nyugszik, a levegő pedig a térben foglal helyet. A világ közepén hatalmas hegy áll, a hegy körül keringenek a Nap, a Hold és a csillagok. A hegygerincek mögött négy világsziget terül el, melyek mindegyikét ötszáz sziget vesz körül, s valamennyi partját a világoceán mossa.

A buddhizmus Kínában, Tibetben, Koreában, Japánban, Mongóliában, Burjátföldön, Srí Lankán, Burmában, Thaiföldön, Laoszban, Kambodzsában, Vietnamban terjedt el.

A vallás egyik legfőbb szakrális jelképe a mandala, mely a rituális felajánlás egyik fajtája is. Az összetettebb geometriai jelek közé tartozik. Jellegetes alaprajzát beleírt négyzettel ellátott külső köre adja, a négyzetbe újabb, belső kör van rajzolva, amelynek területét rendszerint nyolcszirmú lótusz vagy a kört tagoló nyolc osztóvonal alakítja ki. A négyzetet a világtájaknak megfelelően állítják be, az adott

égtájhoz a legközelebb eső térnegyedének megfelelő színe révén kapcsolódik. A belső kör közepén ábrázolják a tisztelet szakrális tárgyát. A mandalát rendszerint több példányban festik vagy készítik el kőből, fából, fémből, agyagból, homokból, tésztából, és szent helyeken, templomokban helyezik el vásznon vagy áldozati tálakon.

A mandala bizonyos értelmezés szerint a világmindenség modellje is.

A buddhizmus a világ kultúrájának egyik leggazdagabb és legváltozatosabb válfaja: önmegújító és állandó gazdagodásra való képessége széles körben elterjedtetette.

82. AZ ELSŐ EMBER

élkelet-Ázsia partjainál maradunk, hogy Bali, a maláj szigetvilág és a térség ősi isteneinek vendégei legyünk majd, de addig is újabb mitológiai ismeretek áttekintése vár ránk. Az életfa, mint a világfa képzetének egyik változata számos hagyományban előfordul: az élet hordozóinak – növények, állatok, emberek – egymást követő megjelenését ábrázolják az életfa szimbólumával. Az élet alapvető sajátossága, hogy képes újratermelni magát, s a vallási rendszerekben hangsúlyt kapott az élet felfelé tartó vonala a születéstől a növekedés maximális stádiumáig: a virágzásig és a termés beéréséig. A legszemléletesebb képet erre a növényvilágban találták meg, az olyan fák között, amelyek élettartama jelentősen felülmúlta az emberi élet tartamát. Az életfa legismertebb képe a bibliai Teremtés könyvében található: „És az Úristen a földből mindenféle fát sarjasztott, ami tekintetre szép és táplálkozásra alkalmas: azután kisarjasztotta az élet fáját a kert közepén, meg a jó és rossz tudásának a fáját”.

Az első ember alakja arra a felfogásra épül, hogy a világmindenség az első ember testrészeiből jött létre. Találkozhatunk olyan szövegekkel is, melyek szerint az első ember egyes testrészei jönnek létre a világmindenség megfelelő elemeiből, mégis gyakoribb, hogy az eredeti, a kiinduló anyagot az emberi test jelenti, s a világmindenség a másodlagos, a belőle megalkotott. Az iráni hagyományban is egynek fogták fel az első ember testrészeit és a világ alkotóelemeit: húsa, csontja a

ta. Ádám hatalmas termetű első ember: a teremtés pillanatában teste a földtől az égig ér. Isten, látván, hogy félnék tőle az angyalok, összezusugorítja Ádámot. Rabbinikus legenda szerint Ádám eredetileg kettős arculatú volt, később az isten megfelezte őt, s megteremtette belőle Évát. Az egyik változat szerint fejéhez a földet Jeruzsálemből, testéhez Babilonból, egyéb testrészeihez más országokból vette. Az ősi egyiptomi hagyományban az első ember Ptah isten, az ő testrészeinek képzeltek a kozmosz egyes elemeire felügyelő isteneket. A kínai hagyományban Pan-Ku az az első ember, ősatya, akinek testrészeiből létrejön a világ.

Az erdő a különböző népek hitvilágában elsősorban az állatvilággal van kapcsolatban: az erdő az emberrel ellenségesen szemben álló erők fő tartózkodási helye. Egyes óceániai törzsek mítoszaiban az erdőn túl fekszik a Nap birodalma. Ovidius és Vergilius is említi, hogy Hádész föld alatti birodalmának kapuját járhatatlan és háborítatlan erdő veszi körül. Egyes hagyományokra jellemző, hogy mitológiai hős igyekszik ártalmatlanná tenni az erdő őrét. A Gilgames és a halhatatlanok hegye sumér epikus énekben Gilgames városának ötven polgára és hét szörnyeteg dalia kíséretében nagy nehezen elvergődik a cédruserdőhöz, kivágja a cédrusokat, s csodás erejű társainak segítségével elpusztítja a cédrusok urát, őrzőjét. Gyakori motívum, hogy a csodás módon született gyermeket nevelésre az erdőbe küldik.

Az erdő sokszor maga a Természet Temploma.

A jövőben bekövetkező világvégét jósolják meg azok a történetek, melyeket az ógörög eszkhatosz - utolsó - szó felhasználásával eschatologikus mítoszoknak nevez a mitológia.

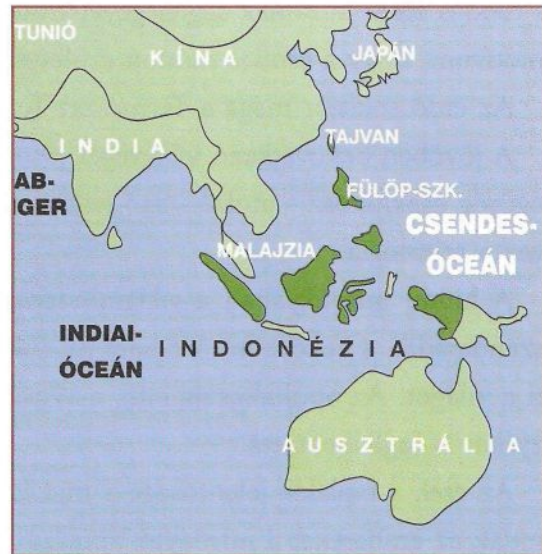
A hindu mitológiában a világmindenség akkor pusztul el, amikor Brahma elszenderedik, s beköszönt számára az éjszaka. Amikor megvirrad, újra megteremti a világot. Az apokalipszis hite, a végső világkatasztrófa elképzelése már a perzsákat is foglalkoztatta.

Az étel, a táplálék jelentősége a mitológiában számottevő - sokszor istenek tanítják az embereket a növények ápolására, különleges italok készítésére.

Vannak olyan magyarázó történetek - etiologikus mítoszok - a mitológiában, amelyek elmondják valamilyen természeti vagy társadalmi jelenség eredetét. Gyermeki módon naiv magyarázatok azok az ausztráliai bennszülöttektől származó vélekedések, amelyekkel az állatok tulajdonságait magyarázzák: a denevérek azért nem látnak nappal, mert egyikük egyszer beleesett egy fa odújába, s szemét ág sebezte meg.

83. A VILÁGKÍGYÓ MEDITÁCIÓJA

Bali szigetéhez érkeztünk, az indonéz, maláj és a délkelet-ázsiai népek ősi istenei vonulnak fel előttünk. Bali szigetén a Csaturjóga című népszerű vallási műben leírt változat szerint kezdetben a semmi volt, nem volt se föld, se ég. Antaboga, a világkígyó meditációval megalkotta Vedavang teknősbékát, amelyen két kígyó feküdt. Ezek összefonódva képezték a világ alapját, melyen domború kőfedél nyugszik. E fekete kő alatt nincs se Nap, se Hold, se éj, ez az alsó világ, ahol Batara Kala és női megnyilvánulása, Szeteszujjara uralkodik, s ahol a nagy óriáskígyó, Baszuki él. Batara Kala Siva isten földre hullott spermájából lett óriás, mindenható démon: ő teremtette a fényt és a mindenható földanyát. Ibu Pertivi a föld termékeny, éltető erőinek istennője. A földfelszín fölött vannak a vizek, s még magasabban a többretegű ég, ahol az églakó istenek kormányoznak. A föld és a hegyek szikkadt sárból lettek. A világmindenség központjában a Gunung Anung világhegy áll, amely mintegy összeköti a föld alatti és égi világot, s az istenek lakhelyéül szolgál. Bali jellemzője a szörnyalakok erősen kifejlett démonköre. A két szörny, Rangda és Barong harcát nemzeti misztériumokban mutatják be, a bali hitvilág szereplői felbukkannak a régi és a kortárs bali festészetben, faszobrászatban és a vajang színház bábfiguráiban.

Indonéziában, Malajziában, a Fülöp-szigeteken, Szingapúrban, Borneó és Timor szigetén élő maláj szigetvilág népeinek hitvilága színes képet mutat. A keleti tér-

ség fő sajátossága, hogy a világ s többnyire az ember teremtését szent házasság eredményeként képzelik el, amelyet az ég vagy a Nap köt a földdel. A kezdeti állapotban az ég a földdel közösülve addig fekszik rajta, míg az meg nem szüli az élő természet jelenségeit, s olykor az első emberpárt is. Később aztán az ég és a föld közé szorult emberek vagy fák fölemelik az eget, s ezzel megkapja külső formáját a mai világ.

A térség nyugati része és Malajzia népeinek nagy része elvesztette eredeti mitológiáját a világvallások felvételekor. A hinduizmus és buddhizmus az I. évezredben, az iszlám a XIV-XV. században, a kereszténység a XIX-XX. században terjedt el. Kutatók lejegyezték azonban számos elképzelést a múltból, például a dajakok körében Celebesz szigeten a régi hagyomány szerint Lumimuut a magamagát kőből létrehozó istennő a széltől termékenyül meg, majd vérfertőző házasságot köt a tűzzel, saját őseivel. E házasságból valók az istenek s az emberek ősei.

Kína nagy területein szétszórtan élő miao-jao népcsoport világ teremtéséről szóló legendája szerint a föld és a vizek egykor együtt voltak, és sötétség borított mindent. A legfőbb szellem választotta szét a szárazföldet és a vizeket, és ezüstoszlopával alátámasztotta az eget, megteremtette az égiteket. Ezután agyagból megformálta az emberi testet, megalkotta az állatokat és növényeket. Özönvízről ők is tudnak: az emberek a szűkössé vált földről létrán az égbe próbáltak jutni, ám az ég ura villámával sújtotta a felérőket.

A vietnami lakosság nagy részét alkotó viet nép nagy múltú és fejlett államiságú, írásbeli kultúrájának sok évszázados hagyományai vannak. Buddhista, taoista tanításokkal keveredtek mítoszai, melyeknek központi alakja az eget alátámasztó szellem, aki rendet teremtett az őskáoszban, egy kőoszloppal elválasztotta az eget a földtől. Népdalok szólnak szellemekről, akik a csillagokat számba veszik, akik a fákat ültetik, akik a hegyeket kiemelik.

Az egykoron Angkort is felépítő mon-khmerek fenséges templomokat, ereklyesztúpákat, pagodákat, kolostorokat emeltek.

A thai népek elképzelése szerint a legősibb mitikus elem a tők, amelyből az ember és minden lény előjött az özönvíz után. Ugyanakkor számtalan szellem népesíti be a földi világot, a csillagokat és a távolabbi világokat. Itt minden földi szellemnek saját tevékenységi köre van. Az emberben - huonok - lelkek lakoznak, melyek a szülőktől származnak, a testrészekben lakoznak, de lehet huonja a nevetésnek, bánatnak, készségeknek.

Míntha már a géneket fedezték volna fel!

84. SZENT FOLYÓK

Térben és időben is hosszú út áll előttünk a délkelet-ázsiai partoktól Egyiptomig. Amíg odaérünk, tekintsünk át néhány újabb alapfogalmat a mitológiai kultúrkincsből.

A fagyöngy örökzöld növény egyes fák ágain, s az élet jelképe. Használata széleskörűen elterjedt a varázslásokban és a népi gyógyításban. Vergilius az Aeneisben elmondja, hogyan szerzi meg Sibylla tanácsára Aeneas az aranyos lombú galylyat, aranyágot, a fagyöngy hajtását, s adja áldozatul Proserpinának, majd jut el a föld alatti birodalomba, hogy atyjával találkozzék.

A farkas számos európai és észak-amerikai nép hitvilágában elsősorban a harcosok csapatával, annak vezérével, a háború istenével és a törzs őséneke kultuszával áll kapcsolatban. Farkas neveli fel Romulust és Rémust, de számtalan nép mítoszának hőse nevelődik hasonlóképpen. A farkas mint a háború istene többek közt az indoeurópai hagyományokban is feltűnik. A farkascorda az összetartó sereg szimbóluma volt a kaukázusi térségben.

Indoeurópai elképzelés szerint a súlyos bűnt elkövető ember farkassá változik, s egyidejűleg mint kitaszított, üldözött áldozat és mint gyilkos, üldöző ragadozó szerepel. Freud és más pszichoanalitikusok is vizsgálták az ún. ember-farkas komplexust.

A fazekas sok nép hagyományában isteni alak, aki az embereket vagy az egész világegyetemet, vagy egyes részeit, agyagból formálja meg. Brahma egyik korábbi születésekor fazekas volt. Az egyiptomi termékenységisten, Hnum fakorongon agyagból mintázza az embert, egy későbbi változatban az egész világot. A középkori Ceylonban és India számos részén a fazekasok kasztjainak tagjai Brahmáig vezették vissza magukat. A fazekasok munkáját rituális előírások kísérték: Indiában a napi munkát a szentnek tartott phallosz megmintázásával kezdték, amely előtt, éppúgy, mint a fazekaskorong előtt, fejet kellett hajtani, mert azt Siva isten jelképének tartották.

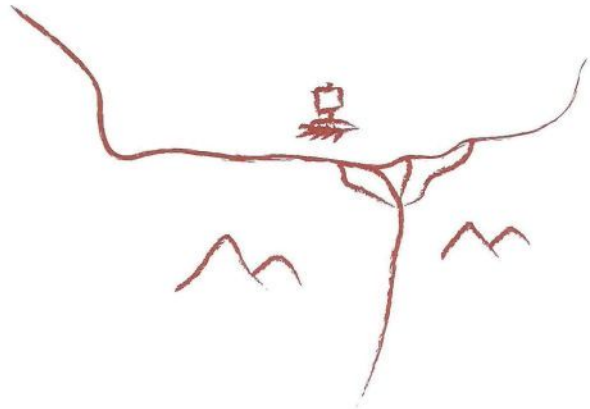
A fecske alakja igen széleskörű szimbolikát fejez ki. A görög mitológiában Aph-

roditénak szentelt madár, az egyiptomi mítoszban Ízisz fecske képében ered útnak, hogy megtalálja megölt és szétszabdalt férjét, Oziriszt. A fecske a jónak, boldogságnak, kezdetnek a hírnöke, de a reménynek, a kedvező változásnak, az újjászületésnek, reggelnek, tavasznak, napkeltének is: jelzője a szorgalomnak, otthoni kényelemnek, atyai örökségnek.

A mitológiai szövegekben a fémek közül többnyire az arany, ezüst, réz és a vas szerepel. Az arany a fénynek, a hajnalnak, a Napnak a jelképe. A dicsősége a szerelemé. Az ezüst tehetséget, bölcs belátást, ékesszólást, emberi lelket, örömet, tudást, öregséget, kereskedelmet, pénzt szimbolizál. Az ős színe a réz: a remény valóra váltásával és a hanyatlással van összefüggésben. A vas az állandóságot, keménységet, szilárdságot, erőt, kitartást, türelmet, durvaságot jelképezi.

A fenti és lenti világ egyike a legfőbb mitológiai ellentétpárokknak. Túlnyomórészt három világot különböztetnek meg a felső és alsó elve alapján. A földi világ mint alsó, ahol a közönséges emberek élnek, szemben áll a fenti világgal, az ég-gel, egekkel, amelyek ugyancsak lentiekre és fentiekre oszlanak. Ugyanakkor a földi világ fentinek tekinthető a föld alatti vagy a vízi világhoz képest.

A világ valamennyi nagy folyója akármelyik kultúrkörben szakrálissá válhat, a mitológia szereplője lehet, mint a Mekong, a Gangesz, a Tigris, az Eufrátesz, a Volga, a Zambézi, a Missisipi, az Amazonas és sok más. A görög mitológiában Ókeanosz a világ legnagyobb folyója, körülöleli a földet és a tengereket, otthont ad az égiteseknek, és belőle erednek minden vizek, közöttük a folyók is.

Az egyiptomiak legnagyobb ünnepe a Nílus-ünnep volt. A föld alatti Nílus kép-zete szorosan kapcsolódott a halálhoz, a holtak lelkéhez s a túlvilágon fölöttük ülő ítélthez.

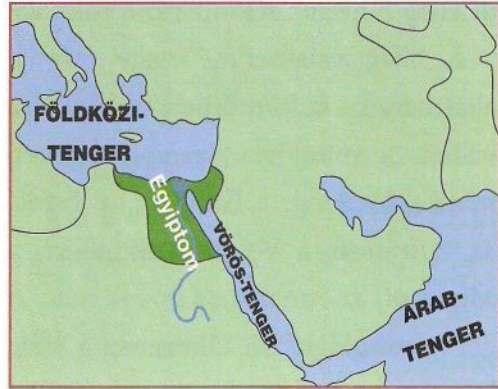
Az óind Ganga, a hegyek királyának lánya az indiai Gangesz megszemélyesítője. Visnu főisten újjából kifolyó Ganga eleinte csak az égben élt, később azonban Bhagíraitha király kérésére leküldték a földre, hogy elmossa a király őseinek hamvait.

Azóta a Gangesz a földön folyik, s vizét az óceánba viszi.

85. ÍZISZ ÉS OZIRISZ

Az ókori egyiptomiak hitvilágát a különféle vallásos szövegek, himnuszok, imák, sírkamrák belső falaira vésett temetési szertartások szövegei alapján rekonstruálhatjuk. Legjelentősebbek a Piramisszövegek, az Óbirodalomban uralkodó fáraók piramisainak belső falaira vésett gyászszertartások ősi szövegei; a Középbirodalom korának szarkofágjain megmaradt Koporsószövegek, az Újbirodalom időszakától kezdve az ókori Egyiptom történetének a végéig keletkezett Halottak Könyve, a gyászszövegek gyűjteménye. Az i. e. VI-IV. évezredben minden közigazgatási területen, nomoszban – Théba, Memphisz – kezdett kialakulni az istenek kultusza. Nagy szerepet játszottak a túlvilágról alkotott képzetek: az evilági élet a túlvilágon, a sírban folytatódik. Ezért mumifikálják a holttestet. Az elhunyt felett Ozirisz más istenekkel túlvilági ítéletet tart.

Jellemző az állatok istenítése, a különféle istenségeket megtestesítő állatok közül a legnagyobb tiszteletnek örvendőkhöz tartozott a bika, a tehén, a kígyó, a krokodil, a macska, az oroszlán, a sakál, a sólyom és az íbisz. Az óegyiptomi állam fejlődésével módosultak a mitológiai elképzelések. Számtalan helyi istenség kultusza megőrizte a maga jelentését, de néhánynak a tisztelete túlterjedt az egyes nomoszok határain, sőt egész Egyiptomban általánossá vált. A legjelentősebbek a világ teremtéséről, a napisten-ségekről és az Oziriszról szóló mítoszok. Azt tartották, hogy kezdetben csak egy kaotikus ősállapot létezett, a káoszból lettek az istenek, akik megalkották a földet, az eget, az embereket, az állatokat és a növényzetet. Az első isten a Nap – Ré – volt. Más változatok szerint az emberek Ré szeméből keletkeztek, vagy Hnum agyagból formálta ki őket korongján.

Plutharkosz részletesen leírta Ízisz és Ozirisz történetét – ő i. sz. I-II. században járt Egyiptomban, Hérodotosz hatszáz évvel korábban. Segítő idegenvezetőink lehetnek ők a sírkamrák mélyén, szarkofágok, sírfeliratok között, az elénk táruló panteonban. Embertestű és kosfejű istennek látjuk két magas tollal meg napkoronggal a fején Amon napistent, aki azonosult Ré, Hórusz, Hnum és más istenségekkel. Amon-Ré minden létező megteremtője, vele függ össze a fáraók istenítése, akiket véreből való fiának tekintettek. Anubisz sakál- vagy kutyafejű ember alakjában jelenik meg. Az elhunyt túlvilági megítélésénél mint bíró volt jelen. Apóphisz a sötétséget és gonoszt megtestesítő hatalmas kígyóként jelenik meg, Ré vörös kandúr alakjában metszi le a fejét. A fény birodalmából való Hórusz, akit sólyomfejű ember, szárnyas Nap alakjában ábrázoltak. Ízisz fia ő, Ozirisz egyetlen örököse.

Ízisz a termékenység, a víz és a szél istennője, a nőiesség, a családi hűség jelképe, a tengerhajózás istennője. Kultusza nagy népszerűségnek örvendett még Egyiptom határain túl is, különösen a hellenizmus korában. Amikor Széth megöli Oziriszt, Ízisz megkeresi férje holttestét, eltemeti, és a halott férjétől megtermékenyülve fiút szül, Hóruszt, akinek majd bosszút kell állnia Széthen. Ozirisz a természet termőerőinek istene, a túlvilág uralkodója. Egyiptom uralkodójaként megszoktatta az embereket a vad életmódról, az emberevésről, megtanította őket a gabonafélék termesztésére, szőlőtelepítésre, kenyérsütésre, sör- és borkészítésre, réz- és aranybányászatra és -megmunkálásra, a gyógyítás tudományára, városépítésre, és bevezette náluk az istenek tiszteletét. Öccse, Széth, a sivatag gonosz istene át akarta venni hatalmát.

Ré, a sólyomfejű embernek ábrázolt napisten kultusza elterjedt egész Egyiptomban. A hagyomány számtalan változatainak egyike szerint Ré nappal az égi Níluson hajózik, megvilágítja a földet, este átszáll egy másik bárkába, leereszkedik az alvilágba, ahol a sötétség erőivel harcolva a föld alatti Níluson hajózik, s reggel újra megjelenik a horizonton. Ré lánya, az oroszlánfejű Tefnut, a nedveség istennője. Amikor Ré reggel feljön a látóhatáron, Tefnut tüzes szeme csillog a homlokán.

A jókora óegyiptomi panteonban még sokáig időzhetnénk. Itt van Taurt, víziló alakjában a gyermekáldás istene, az íbiszfejű Thot, az írásé, számolásé, kígyó alakban Renenunet, a betakarított termés védelmezője, Nut, az ég, Maat, az igazság istennője. Ozirisz ítélezéseiben a mérleg egyik serpenyőjébe az elhunyt szíve, a másikba Maat szobra került.

86. FÖLDANYA

iközben átkelünk a Vörös-tengeren, hogy az ókori arab, sumér-akkád, sémi és más elő-ázsiai népek hitvilágával ismerkedjünk meg, tekintsünk át újabb alapfogalmakat.

A hosszú élet, a fonás-szövés, valamint a féktelen képzelet és túlzás jelképe a fonal. A görög mitológiában az emberi élet felett a sorsistennők, a moirák rendelkeztek. Klóthó fonja az élet fonalát, Lakheszisz húzza át a sors fordulóin, szeszélyein, Atroposz vágja el a fonalat s szakítja meg az életet.

A tűz, a víz és a levegő mellett a föld a világegyetem egyik őseleme, s a mitológiákban nemcsak az ég hitvese s a világteremtés résztvevője, hanem ugyanakkor termőföld, talaj, sőt az alvilággal azonosnak felfogott mélység. A rómaiak földanyaként tisztelték a tápláló földnek és a föld termőerejének istennőjét, Tellus Matert.

A közép, a centrum jelképe a föld köldöke. Akár az ember, akár a világegyetem köldökéről van szó, ugyanazzal a szóval jelölik.

Az antik görög felfogásban Delphoi volt a föld köldöke. Sztrabón szerint Delphoiban találkozott az a két sas, amelyeket Zeusz küldött keletről és nyugatról. Emlékéül ennek az isten adta szakrális központnak, a delphoi templom közepén felállítottak egy márványgömböt, két oldalán egy-egy aranyassal.

Geometriai szimbólumokkal gyakran találkozunk. Olyan geometriai elemekkel, amelyek széles körben kerültek alkalmazásra. A kombinációk közül a kör, a négyzet - mandala, kereszt, szvasztika - mellett külön figyelmet érdemelnek a sokszögek különféle fajtái. A háromszög a föld termőerejét, a házasságot, a jólétet, a lángot, az isten fejét, a hegyet, a piramist, a Szentháromságot, a 3-as számot, a fizikai stabilitást, a születés-élet-halál, élet-halál-új élet, test-ész-lélek, apa-anya-gyermek hármását szimbolizálja. A pentagon, a szabályos ötszög csillag formájában az örökkévalóságot, a tökéletességet, az univerzumot szimbolizálja. Zsidóknál a jólét és siker jele, Salamon legendás kulcsa, a japánoknál a magas társadalmi rang jele. A hexagon, a szabályos hatszög a bőség, szépség, harmónia,

szabadság, házasság, szerelem, kedvesség és az ember jelképe – két láb, két kar, fej, törzs – is.

A szvasztika óind ősi jelkép, áldást, szerencsét jelent: olyan kereszt, melynek végei behajlanak, általában az óramutató járásának megfelelő irányban. Századunkban a hitleri Németországban használták mint az „árja” elv jelvényét.

A gnómok az európai népek hitvilágában olyan kis termetű lények, akik a föld alatt, a hegyekben vagy az erdőkben laknak. Sokkal tovább élnek, mint az emberek, drágaköveket és nemesfémeket őriznek a föld mélyén, kiváló mesteremberek, akik varázsgyűrűt és -kardot tudnak kovácsolni.

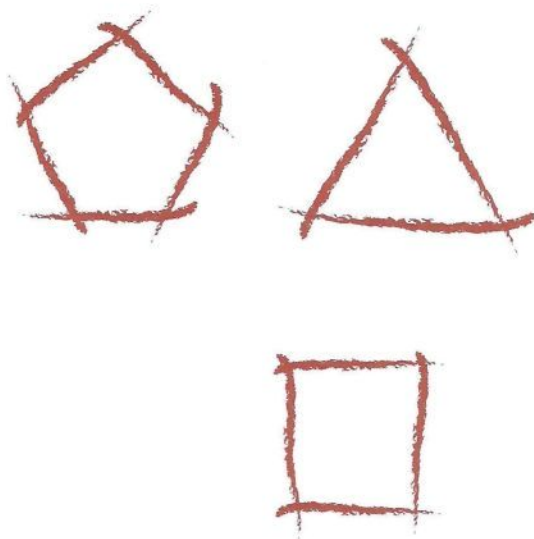
Számos kultúrtörténeti hagyományban kimutatható a gombák jelentősége. A görögöknél az istenek eledele, az aztékoknál az istenek húsa.

A gyermek témája szorosan összefügg a csodálatos fogantatás vagy csodálatos születés motívumával. A gyermek kitévésének, magára hagyásának motívuma nagy jelentőségű az ókori világ elképzeléseiben. Az ilyen gyermeket gyakran elrejtik, kiteszik a folyóra, titokban nevelik fel vagy különösen megedzik.

A hal szimbolikája számos kultúrában előfordul. Sok esetben az alsó világnak, a holtak birodalmának megtestesítője. Jónás bibliai történetében egy cethal gyomrában élhetjük át a halál és feltámadás élményét. A bibliai hagyomány szerint a halat a Messiás kapja meg, s osztozik rajta az igazakkal, amikor beköszönt a világvége. A Talmudban a Messiást Dag, vagyis hal szóval jelölik. Az ókori egyiptomi sírokban is láthatunk halábrázolásokat. Kínában és Indiában a hal az újjászületést jelképezi.

A kora keresztény hagyomány Jézus Krisztust néha hálnak mondja. Fennmaradt ilyen ábrázolása a katakombák művészetében. A görög ikhtész, hal szót rövidítésnek fogták fel, amelynek jelentése Jézus Krisztus, Isten fia, Megváltó. Máté evangéliuma szerint Jézus megígéri az apostoloknak, hogy „emberek halászává” teszi őket.

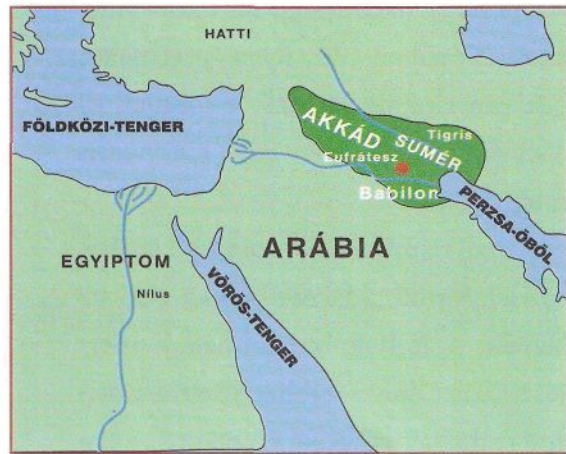
A hal a hitnek, a tisztaságnak a jelképe is.

87. A TIGRIS ÉS EUFRÁTESZ VÖLGYÉBEN

Sumér-akkád, ókori arab, sémi és más elő-ázsiai népek földjére értünk: a forró sivatagi homok itt sok emléket őriz. A sumérok ismeretlen eredetű törzsei hatezer évvel ezelőtt vették birtokukba a Tigris és Eufrátesz völgyét s alapították meg az első ottani városállamukat. A Folyóköz, Mezopotámia sumér periódusa mintegy másfél évezredet fog át. A Gilgames, Enkidu és az alvilág című szövegben az áll, hogy bizonyos események történtek akkoriban, „midőn ég a földtől elvált, akkor az eget An szerezte meg, a földet Enlil szerezte meg, s Ereskigalnak az alvilág ajándéku jutott”. A föld alatti birodalomról vallott sumér nézetek szerint az alvilág határait az a föld alatti folyó jelzi, amelyen a révész visz át.

A Mezopotámia északi részét megszálló keleti sémi népek, az akkádok időtlen idők óta a sumérok szomszédai voltak, és erős sumér hatás alatt álltak. Négy és fél ezer évvel ezelőtt a Folyamköz déli részén elterülő Akkád városának uralkodója „sumér és akkád királyságban” egyesítette. A területet később, Babilon felemelkedése után, Babilóniának kezdték nevezni. A sumér és akkád nép összekeveredése tovább folyt, és a sumér nyelvnek az akkád (asszír-babilóniai) általi kiszorítása nem jelentette a sumér kultúra teljes megszűnését és az új, sémi kultúrával való fölváltását. Minden általunk ismert akkád isten sumér eredetű vagy régóta sumér istennel azonosították. Így az akkád napisten, Samas a sumér Utuval azonosult, Istár istennő Inninnel és egy sor más sumér istennővel. Babilon felemelkedésével egyre nagyobb szerepet kapott a város istene, Marduk, de eredetét tekintve ez a név is sumér.

A nyugati sémi népek i. e. IV-III. évezredtől lakták Szíriát, Föníciát és Palesztinát. A kánaáni-amorita – ugariti, föníciai, júdeai, izraeli –, valamint az arameus csoportba tartozó népek körében Jahve egyistenhitű kultusza előtt nem alakult ki közös istenhit. Noha nyelvileg egymáshoz közel álltak, fő elemeiben közös volt a kultúrájuk, és állandóan érintkeztek egymással. A közös istenek mellett voltak saját, helyi istenségek is. Az istenek nevét gyakran tabu védte. Helyette általában jelzőiket, pótnevüket, megszólításukat használták. Baál isten, az ég urának kultusza széleskörűen elterjedt. Palesztinában az i. e. I. évezred első felétől kezdve a júdeai izraeli közösségekben kezdett kialakulni Jahve egyistenhitű kultuszán alapuló judaizmus.

Az Arab-félsziget északi és középső részén lakó arab népek hitvilága az iszlám kialakulásáig nem állt össze egységes rendszerré. Az arab törzsek északon kapcsolatba kerültek Szíria és Palesztina megtelepedett népeivel, és átvették tőlük az írott arámi nyelvet. Mind közös, mind pedig lokális istenek is megtalálhatók a panteonjukban. A főisten neve gyakran tabu volt, helyettesítő néven emlegették: Dusára, Sara ura, égi istenség, teremtő, a világ harmóniájának, rendjének megalkotója, a világ ura. Sara valószínűleg a nabateiai főváros, Petra egyik részének a neve. Bálványa megmunkálatlan fekete kőkocka volt, ez előtt végeztek áldozatokat. Elképzelhető, hogy kultusza Allahéval párhuzamosan élt. Allah a világ és az emberek megteremtője, az istenek vezetője és apja, akit az ég és az eső isteneként tiszteltek, Mekkában minden más istennél jobban.

E térség őrzi még az elámi, hettita, hurrita, jemeni és kasszita népek világnézetének emlékeit is. A kassziták a mai Nyugat-Irán területén éltek az ókorban, és meghódították Babilont is. Isteni származású ősüket, Kassut tisztelték, s képzeletük az egész világot benépesítette démonokkal: vannak köztük félig ember, félig állat alakúak, szárnyas szfinxek, griffek.

Az ókori Jemen területén több állam is állt fenn: Sába, Katabán és mások, ahol mesterséges öntözésen alapuló sajátos földművelés-kultúrában sémi népek éltek, és hitviláguk mezopotámiai és ókori arab hatást mutat.

Elám fővárosa Szúza volt, az elámiak világnézetére erősen hatott a sumér-akkád mitológia. A hettita állam fővárosának, Hattusának – a mai Bogazköy – archívumából előkerült dokumentumok alapján főistenként a napistent tekintették.

Ők is, akárcsak az ugyanitt élő hurriták, a sumér-akkád kultúra egyes elemeit veszik át.

88. A HALÁL ÉS A HOLD

A finnugor népek mitológiájának áttekintése előtt vegyünk szemügyre néhány újabb alapfogalmat a mítoszok világából. A halál eredetét elbeszélő elképzelések szinte valamennyi népnél kialakultak. A legősibb kultúrájú népek-nél is előfordul a halál és az időszakosan meghaló és újjászülető Hold analógiája. A fejlődésnek viszonylag alacsonyabb fokán álló népek mitológiai képzetei a halált általában nem személyesítik meg, a fejlettebb mitológiákban viszont a halál szelleme vagy istene gyakran megszemélyesített lény. A görögöknél Thanatosz, aki fivérével, Hüpnosszal (Álom) tartózkodik az alvilágban, onnan azonban előelőszáll, hogy áldozatának megtörje lelkét, s jól teleigya magát vérével.

A hangyák mitológiai megjelenése nagyon gyakori. Kínában az igazságosságot, egyenességet jelképezi, a buddhizmusban a fehér hangya a jámborság, önmegtartóztatás jelképe. A júdeai és a nekik megfelelő muzulmán mondákban előfordul egy olyan motívum, hogy a hangyák Salamon királyt bölcsességre és belenyugvárra tanítják, a muzulmán hagyományban a hangya a tíz égi állat közé tartozik. Indiában a fekete hangyákat szentnek tartják. Az aztékok szerint a fekete és vörös hangyák mutatták meg Kecalkoatlnak, hol terem a kukorica.

A hattyú alakjának megjelenése a hagyományokban számos változatban fordul elő. Léda szépségétől elbűvölt Zeusz villámisten hattyúvá változott. Gyakori a hattyú átváltozása leánnyá és a leányé hattyúvá. Aiszkhülosz és Cicero is formába öntötte az antik legendát a haldokló hattyúról, amely halála pillanatában szárnyra kel az ég, a Nap felé, s dalban adja ki lelkét. A hattyú alakja a költőnek, dalnoknak, a költészet magasztosságának is jelképe.

A hegy mitológiai funkciói változatosak. Gyakori motívum, hogy a hegy az istenek tartózkodási helye: Olümposz a görög, a Csomolungma az északi buddhista hagyományban. A hegyvel fontos események kapcsolatosak – a vízőzön az Arárral az Ószövetségben. A görög mitológiában az Olümposz és a Parnasszosz mellett, mely Apollón és a múzsák lakhelye, a hegy lábánál állt Apollón és Dionüszosz szentélye.

A hegyet gyakran úgy tekintik, mint a világ megtestesítőjét, a világegyetem modelljét. A világhegy hármas tagozódású: tetején lakoznak az istenek, a hegy alsó részén a rossz szellemek, melyek a halál birodalmába tartoznak, a földön pedig az emberi nem. Az elképzelés legklasszikusabb típusa az indiai mitológiában szereplő óriási hegy: a Meru. A föld közepén található, a Sarkcsillag alatt, világóceán veszi körül, három csúcán Brahma, Visnu és Siva lakik.

A hagyományokban rendszerint valamilyen ismeretlen, csöppet sem garantált útnak valamiféle rögtönzéseként jelenik meg a híd, melynek kezdetét és végét díszítőmotívumokkal, oszloppal, szimbolikus jelekkel, őrzőoroszlánokkal, griffekkel jelölik meg. Összekötheti a földet az éggel. A szivárvány az égi híd egyik megnyilvánulásának is tekinthető.

Elterjedtek a holdmítoszok, amelyekben a Hold valamilyen kapcsolatban, viszonyban van a Nappal. Az egyiptomi mitológiában Tefnut holdistennő s a fivére, Su, a Nap úgy is összetartoznak, mint a bal és a jobb szem. A Nap és a Hold házassága számos elképzelésben született meg. De a Hold és a Nap ellentéte is gyakorta megfigyelhető képzetkör. A kínai hagyományban a Holdat és a Napot más-más poláris erővel hozták összefüggésbe: a Napot a világos, meleg jang erővel, a férfiúi, pozitív és aktív princípiummal, a Holdat pedig a női, passzív, sötét, hideg jin erővel.

Azt a hiedelmet, hogy a holló bajt hoz, számos kultúrában feljegyezték. De említés történik a bölcsességéről is. Ovidius szerint Apollón a hollótól tudja meg, hogy kedvenc nimfája megcsalta, és fájdalmában változtatja feketévé. A hagyomány szerint holló jövendölte meg Cicero és mások halálát. A babilóniai Gilgames-eposzban az özönvíz leírásakor Utnapisti bárkájába a holló nem jön vissza, mert szárazföldre lett. A bibliai Noé a vissza nem térő holló után kiereszti a galambot is, s a jó hírnök olajfalevéllal a csőrében tér vissza.

A holló a pokolbéli erők megszemélyesítője lett.

89. TÁLTOS ÉS GARABONCIÁS

finn-ugor nyelvi közösség régi finnugor népei – a mai finnek, karélok, észtek – háromezer évvel ezelőtt az Urál és a Volga vidékéről egészen a Baltikumig széttelepültek. A lappok eljutottak a Skandináv-félsziget északi felére. A merják, muromok, csudok elfoglalták Kelet-Európa erdős övezetét, a magyarok Közép-Európába költöztek. A szétköltözés során kialakult a balti finn, a lapp, a mordvin, a mari, az udmurt, a komi és a magyar mitológia önálló hagyománya, de jelentős volt az iráni, a török, a szláv és a balti hagyomány, a kései szakaszban pedig az iszlám és a keresztény mitológia hatása.

Őseink nem létező istenpanteonjának fő alakja a többféleképpen megnevezett teremtő: az Úristen, Öregisten, Jóisten. Ő a világ ura, a legfőbb irányító, aki kezében tartja az ember és minden élőlény sorsát. Sorsirányító tevékenységére utalnak az istencsapása, istennyila, mennykő kifejezések.

A magyar néphit a természetet szellemlényekkel népesíti be. Az erdő titokzatos alakok lakhelye. Népmesék, mondák, ősi népi imák, ráolvasások, a népművészet és a népszokások árulkodnak mítoszok helyett víziemberekről, Boldogasszonyról, lidércről, manókról, törpékről, óriásokról, tündérekéről, boszorkányokról. A régészet tanúsága szerint a honfoglaláskori lovas temetkezés és a lóáldozat szokása alakult ki, krónikák totemisztikus mítoszokat említenek. Hatalmas, sashoz hasonló madár a turul: az Árpád-házi uralkodócsalád ősanja egy turulmadártól esett teherbe. Ismert Hunor és Magor, a csodaszarvast üldöző testvérpár története. Fontos szerep jutott a sámánoknak. Népmesékből rekonstruálható a vi-

lágfa, amely összeköti az eget és a földet, vagyis az istenek felső világát és az emberek életének színterét, gyökerei pedig a föld alatti világba nyúlnak. Ezt a hatalmas fát csak sámáni képességekkel lehet megmászni, s eljutni a Hold és a Nap házába, melyeket a fa ágai közé képzeltek el. A Naphoz fűződő népi vallási gyakorlat egy hajdani Nap-tisztelet feltehető emlékét őrzi. A Holdnak a népi gyógyításban volt szerepe: hittek a holdvilágnál végzett ráolvasás varázserejében. Hiedelemvilágunk ma is használt szavaink áttekintésével is megközelíthető. A bába, a vasorrú csúnya öregasszony volt. A Boldogasszony a szülést segítő, feltehetően egy ősi anyaistennő volt, aki a kereszténység hatására összefonódott Szűz Mária alakjával. Boszorkánynak neveztek minden rosszindulatú, emberfeletti hatalmú, csúnya öregasszonyt. A bubus, mumus ijesztő lény lehetett. A fene valami rossz, kellemetlen szellemlény volt, a Garabonciás pedig természetfeletti képességű személy, mint Táltos is, aki vihart tud támasztani, sárkányon lovagol. Táltos szárnyas ló, aki bikává tud átváltozni. A halált kaszás férfinak képzeltek el. Az Isten a mondahagyományban jóindulatú öregemberként jelenik meg. A lidérc csodás lény, elbeszélések szerint ember, állat, mozgó fényjelenség, szellem alakban jelenhet meg. A manó alacsony növésű, furfangos mesebeli emberke. A markoláb égitestevő szellemlény: képes a Holdat is megenni. A mennykő az égből alácsapódó villám. Isten ellenfele, a gonosz szellem az ördög. A pokol a halottak országának a neve. A túlvilágé. A halottakat régen vízen túlra temették. A sárkány félelmetes lény, kígyószerű teste, szárnya és több feje van. A sellők női lények, a zuhatagok, kis hegyi folyók szellemei. A szél egy barlangból fúj, ami egy nagy hegyen van valahol a világ végén, s ezt a lyukat egy öregasszony őrzi: a Szélanya. A törpék alacsony, de rendkívül erős lények. Kincseket őriznek. A tündér csodás szépségű, jó szándékú női lény. Átváltozni, eltűnni bármikor képesek. A víziember hiedelemlény: valószínűleg a vízbefúltak lelkének vízben való továbbélését személyesíti meg.

A finn-karél epikus énekekben Väinämöinen a főhős, az ósóceán lakója, a vízből kiálló térdén tojja meg az őstojást egy madár, s varázslással Väinämöinen ebből teremti meg a világot. A lapp hagyomány az istenek nászáról tudósít – a Nap a Hold lányát kéri feleségül fiának, de nem kapja. Az elemek küzdelmének a rozmár képében megjelenő éjféli öreg vet véget, aki éjszakába burkolja a földet. A Hold végül rááll a házasságra. Az obi-ugorok szerint a föld abból az iszapból alakult ki az őstenger közepén, amelyet a csőrében hozott fel egy bűvármadár. A reinkarnálódó lélek szerintük a halál után átköltözik hasonló nemű gyermekebe.

90. ISTENEK ÉS HŐSÖK

A germán-skandináv és a kelta hiedelemvilág áttekintése előtt vegyünk szemügyre most is néhány alapfogalmat, melyek az ember alkotta kultúra mitológiai megismeréséhez segíthetnek bennünket.

Az egyes hagyományokban az év egészét alkotó valamennyi hónap kellően meghatározott mitológiai tartalommal telítődik. Széleskörűen elterjedt felfogás szerint a hónapok számát, egymásutánját, a hónapok közötti és a hónapokon belüli határokat egy égitest, a Hold határozza meg. A rómaiak és a görögök időszámításuk alapjául éppen a holdhónapokat tették meg. Egy-egy hónap kezdetét annak a napnak az estéje jelentette, amikor felkelt az újhold. Ezt a napot az attikai kalendáriumban Apollónnak szentelték, de magával a hónappal is összekapcsolódtak szertartások és vallási ünnepek. Még szorosabb szálak fűzik a mitológiához a római kalendárium hónapjait, nevük istenhordozói elvek szerint alakul. Már Romulusról úgy tudják, hogy az évet felosztotta tíz hónapra: március (Mars), április (Aphrodité), május (Maia, Mercurius anyja), június (Juno), a továbbiakban pedig sorszám szerint: quintilis (ötödik hónap, később Julius Caesar után júliusnak nevezték), sextilis (hatodik hónap, melyet később Octavianus Augustus császár tiszteletére augusztusnak neveztek el), september (hetedik), october (nyolcadik), november (kilencedik), december (tizedik). A hagyomány szerint Numa Pompilius további két hónapot vezetett be: januárt (Janus) és februárt (februalia: nagy engesztelő áldozat az év végén). Az év kezdetének meghatározása külön pap feladata volt, aki a capitoliumi dombon álló különleges kultikus épületből figyelte az újholdat, s beköszöntét ünnepélyesen jelentette be a népnek. Calare – kikiált szóból eredeztethető a calendae és a kalendárium.

A görög mitológiában egy istenség és egy halandó ember fia vagy leszármazottja a hős. A hérosz rendszerint óriási erővel és emberfeletti lehetőségekkel rendelkezik, de halandó, mert a halhatatlanság az istenek privilégiuma. Ebből fakad az ellentét a halandó lény korlátozott lehetőségei és a hős ama törekvése között, hogy megszerezze magának a halhatatlanságot. Dionüszoszt, a szőlőtermés és

borkészítés istenét az istenek közötti hősként képzeltek el: ő az egyetlen, akiből még életében isten lesz. Athénban ünnepi összejöveteleket tartottak Dionüszosz tiszteletére, akinek kísérői kecskepatás szatírok voltak. A tragodia – szó szerint kecskeének – szertartásaiból fejlődött ki az ógörög tragédia.

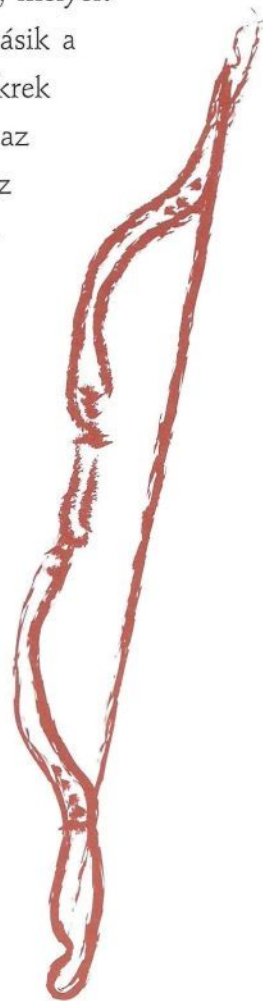
Az íj a szerelem isteneinek eszköze. A görög Erosz, az indiai Káma nyilával lövi meg áldozatát, s ezzel szerelmet, vágyat ébreszt benne. A görög Apollón, az indiai Indra gyógyító istenek nyilukkal gyógyítják a betegségeket. A középkori Európában a járványok idején elkészítették Szent Sebestyén nyilát.

Az ikermítoszok olyan csodálatos lényekről szóló hagyományok, melyek ikrekről tudósítanak. Sokszor a fivérek egyike a jó és hasznos, másik a rossz és haszontalan dolgokkal áll kapcsolatban. A különmemű ikrek vérfertőző házasságra is léphetnek számos ősi kultúrában, mint az egyiptomiban: Ízisz és Ozirisz. Sok nép visszataszítónak tartotta az ikreket, szüleiket pedig ijesztőnek és veszedelmesnek. Afrikai kultúrákban szokás volt az ikrek szüleinek a törzs többi tagjától való elkülönítése. De az ikreket és anyjukat olyan lényeknek is tekintették, mint akik valamely természetfeletti erővel érintkeztek, annak hordozóivá váltak.

Az írás ismerete, feltalálása és használata korokon át papi kasztok kiváltsága volt. Az egyiptomi hit szerint az írás istentől való: Ré mondotta és Thot feljegyezte. Az írást isteni eredetűnek vallja az iszlám is: Allah találta ki a betűket s tanította meg rájuk Ádámot. Írott szent szöveg a Tóra is: „Isten maga készítette a táblákat, az írás Isten írása volt, bele volt vésvé a táblákba” – olvasható a Bibliában. A Teremtés könyve említi, hogy a világ számokból és betűkből áll. Eszerint az egész ábécé sorra vétele bizonyos értelemben azt jelenti, hogy bejártuk a világmindenséget kezdetektől végig – aleftől tauig (alfától omegáig).

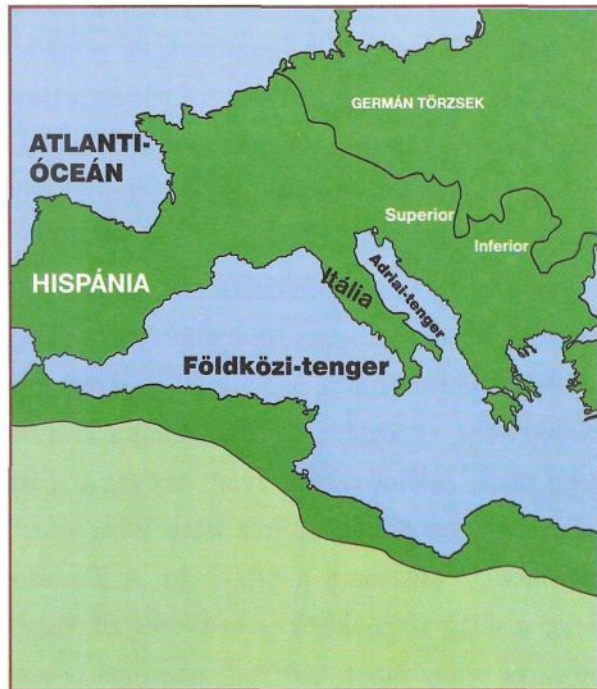
Az írások, mint a kulturális hagyomány megalapítói, különleges megbecsülésnek örvendtek, néha szentként tisztelték őket.

Cirill és Metód is közöttük említhető.

91. A KEREKASZTAL LOVAGJAI

N régi germánok mitológiájára vonatkozó adatok meglehetősen hézagosak, mivel a germán törzsek keresztény hitre térítése aránylag korán megtörtént, és mélyreható eredménnyel járt. A skandináv mitológia tekintetében összehasonlíthatatlanul bővebb irodalmi forrásokkal rendelkezünk, mert a kereszténység Skandináviában később terjedt el, valamint mert Izland szigetén féltő gonddal őrizték az ősi hagyományokat. Tacitus Germania című művében írja, hogy a germánok tisztelik Mercuriust, Marsot, Herculest és Íziszt, s e neveken valószínűleg Wodant (skandináv Ódin), Tiut (skandináv Tyr), Donart (skandináv Tór) és esetleg Freyját vagy Friját (skandináv Frigg) érti. A mitológiai és hősi énekek gyűjteménye, a Verses Edda szerint Ódin a hatalom, bölcsesség, mágia ura, a harcosok pártfogója, Tór hadi és agrár-funkciókat ellátó villámisten, az óriások és a világkígyó ellen vívott küzdelem fő harcosa, Tyr égisten, a katonai gyűlések és a párviadalok pártfogója, Frigg a vadászaté.

Hiedelemviláguk szerint az istenek kiemelik a földet az ósíceánból, mely körülöleli a földet, s berendezik rajta a világnak a középső, emberek lakta részét, melyet Midgardnak neveztek el.

A germán-skandináv és kelta kultúrkörből számos hőseposz ismert. A kelta mítosz- és eposzhagyomány hőse Arthur, aki később a Kerekasztal lovagjait elbeszélő középkori európai elbeszéléseknek, a grál-mondakörnek és más mondáknak lett szereplője. Ezek szerint Arthur úgy tudta megszilárdítani hatalmát Britannia fölött, hogy az oltárra nehezedő kő alól ki tudta venni a varázserejű kardot vagy meg tudta szerezni Merlin mágus segítségével a tó úrnőjének kardját, amelyet egy titokzatos kéz tartott a vizek felett. A kard neve Excalibur. Arthur rezidenciát alapít Caerleonban, vára titokzatos és szinte megközelíthetetlen. Palotájában, a Camelotban áll a híres kerekasztal, körülötte ülnek a király legkiválóbb lovagjai.

Gudrun Szigurd (Szigfríd) felesége germán skandináv hős, aki később férjhez megy Attila hun királyhoz. A hagyomány szerint a feledés italával itatták, mielőtt beleegyezett volna az új házasságba. Gudrun hasztalan próbálta visszatartani fivéreit attól, hogy Attilához menjenek, később pedig, amikor Attila oly kegyetlenül bánt velük, bosszút állt a hun királyon: tőle született gyermekeit elemészttette, s a szívéből főtt ételt etette meg Attilával, majd őt magát is megölte, s palotáit azok minden népével felgyújtotta.

A német Nibelung-énekekben Nibelungnak nevezik először is annak a kincsnek az eredeti birtoklóját, amelyet később Szigfríd (skandináv Szigurd) szerzett meg. Része volt ennek a kincsnek az az aranygyűrű is, amely varázserejénél fogva meg tudta sokszorozni a kincset, de az átok szerint aki megszerzi, életével fizet érte.

A legendák szerint Szigurd (Szigfríd) feleségül veszi Gudrun, és testvérbarátságot köt Gunnarral és Högnivel. Gunnar megkéri Brünhild kezét, de miután a lány esküt tett, hogy csak ahhoz megy férjhez, aki átjut a palotáját körülvevő tűzhegyen, s erre csak Szigurd képes, ezért a próbatétel idejére Szigurd külsőt cserél Gunnarral, és keresztültöri magát a tűzhegyen. Három éjszakát tölt Brünhilddel, mérgezett kardot téve kettejük közé. Mihelyt Gunnar megkötötte a házasságot Brünhilddel, Szigurdnak eszébe jut egymásnak tett esküjük. Egy alkalommal, amikor Gudrun és Brünhild azon vitakoznak, melyikük férje jobb a másikénál, fény derül a házasság körüli csalásra: Brünhild haragra lobban, s követeli Gunnartól, ölje meg Szigurdot mint esküszegőt. A becsületében sértett asszony bujtogatására Gunnar rászánja magát, hogy megölje Szigurdot.

A Nibelung-legendát Wagner operatrilógiája, a Nibelung gyűrűje (A Rajna kincse, A Walkűr, Siegfried, Az istenek alkonya) is feldolgozta.

92. MÍTOSZOK AZ IRODALOMBAN

Az antik világ istenei és hősei a reneszánsz kor főszereplőivé váltak: a görög mitológia népes panteonjának ismerete az általános műveltség részévé. Amíg az ókori görög szigetvilág partjaihoz érünk, vegyünk elő most is néhány alapfogalmat, amelyek áttekintése és följegyzése tudástörténeti utazásunk során elkerülhetetlen.

Megfigyelhettük, hogy a mítosz a tudat olyan fejlődési szakasza, amely megelőzi az írott irodalom kialakulását. Az irodalom és mítoszok kölcsönhatása állandó folyamat: a mítosz átáramlása az irodalomba kortól, kultúrától függetlenül történik. A mitológiai világfelfogás hatása él a görög tragédia virágkorában: Aiszkülosz, Szophoklész, Euripidész műveiben. Hésziodosz *Az istenek születése* című művében drasztikus módon átdolgozza a mítoszokat: az értelem törvényei szerint építi őket rendszerbe. Vergilius az *Aeneis*ben a mítoszokat a történelem filozófiai végiggondolására használja. Dante az *Isteni színjáték*ban művészi egészé ötvözte a kereszténység és antikvitás mítoszait és az ember egyéni sorsát. Shakespeare, Milton, Goethe, Schiller, Thomas Mann, Kafka, Bulgakov és számos más író merített a hagyományokból. Az irodalom egész története során kapcsolatban áll az őskori és antik mitológiai örökséggel, mely – Jung szerint – a kollektív tudattalannak a megtestesülése, az archetípusok sajátos enciklopédiája. A pszichoanalitikus Jung bizonyos analógiákat állapított meg az emberi képzelet egyes fajtái: mítosz, költészet, alvás közben folyó tudattalan képzelődés között, s ezek archetípusok néven váltak ismertté.

Nemcsak efféle közös vonások, archetípusok vehetők észre az ember alkotta hiedelemvilágokban, hanem ismétlődések is: a jelenben megismétlődik a múlt, a jövőben pedig a jelen. Püthagorasz szerint semmi új nincs a nap alatt, és minden, ami egyszer született, idők múltán egyszer újra megszületik. Platón olyan körforgásnak fogta fel a történelmet, amely hasonlatos az égitestek mozgásához és az egész kozmosz keringéséhez.

Az istenanya a világ legtöbb mitológiájában a legfőbb női istenség, általában

a teremtő isten felesége, részt vesz a világ teremtésében, rendszerint maga a föld. A görög mitológiában Gaia az istenek anyja.

Az istenek eredetének kérdésével számosan foglalkoztak. Fraser szerint az istenek képzete akkor keletkezett az ember tudatában, amikor elvesztette a hitét saját abbéli képességében, hogy mágikus hatást gyakoroljon a környező világra, és kénytelen volt elismerni, hogy léteznek bizonyos felsőbb lények, akik a világot kormányozzák. Durkheim szerint az istenek az emberre ható, de számára érthetetlen társadalmi erők megszemélyesítői: minden társadalmi formának megvan a maga külön istenképzete.

Az istenek születése a törzsi létforma korszakába helyezhető, s amikor a legerősebb hódító törzs körül kialakul a törzsek szövetsége, amely utóbb állammá fejlődik, az egyes törzsi istenek egy körben tömörülnek. Kialakul a többistenhit rendszere, s ennek élére az uralkodó törzs istene kerül. Az ókori Egyiptomban a panteon feje váltakozva az uralkodó nomosz istene lett: Ré, Amon, Amon-Ré, Hórusz - a görögöknél Zeusz, a babilóniaiaknál Marduk, a brahmaizmusban és a hinduizmusban Brahma volt a legfőbb istenség alakja, ám ez úgyszólván sehol sem vezetett a panteon többi kisebb-nagyobb istenének elnyomására.

A kereszténységben az egy isten háromszemélyű - a Szentháromságot: az Atyaisten, a Fiúisten és a Szentlélek alkotja -, de ettől eltekintve az egyistenhit a vallás alapja, mint a judaizmusban és az iszlámban is.

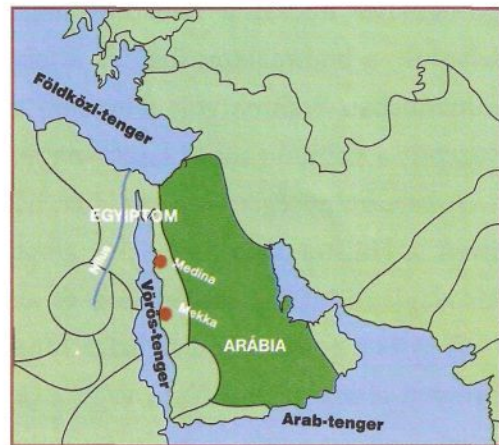
A jó és a rossz szembeállítása fontos szerepet játszik a hagyományokban, ahol minden alak és szimbólum vagy a pozitív kategóriába tartozik, mint a jó hordozója, vagy a negatív kategóriába, mint a rossz megtestesítője. Megkülönböztethető a jó, az áldásos és a rossz és gonosz. Utóbbiak a sötét földdel, az alvilággal állnak kapcsolatban. A jó princípiumának megtestesülése (isten) mellett feltételezik a rossz külön megtestesülését (sátán, Lucifer).

A kakas számos hagyomány szerint kapcsolatban áll a Nappal, a Napnak, a fénynek a hírnöke, kukorékolásával a tisztátalan lelkeket elkergeti, és istenek - Apollón, Mars - szent madara is.

93. ZEUSZ NÉPES PANTEONJA

Graves Görög mítoszok című klasszikus munkája is bizonyítja, hogy a görög mitológia, lévén a világ megismerésének egyik legősibb formája, nagy önálló esztétikai jelentőséggel bír. A világ szépségét az istenek ádáz küzdelemben teremtik meg, amikor az olümposziak megsemmisítik az ősi és diszharmonikus szörnyeket. Az Olümposz előtti vad ősidő is sajátos szépséggel teli, de egyesíti magában a szörnyűséget és a csodást, a rémületet és a szépséget. Borzalom és szépség uralkodik a hésziadoszi Istenek születésében, ahol maga Aphrodité is, a szépség és szerelem istennője a megcsonkított Uranosz égisten vércseppjeiből fogan, a szirének bűvös hangjukkal magukhoz csalogatják a hajósokat, és végeznek velük, Zeusz úgy szórja mennyköveit és villámain, hogy Hádész, az alvilág ura is beleremeg. Az Olümposz-lakók és a titánok – az előző istennemzedék – kősziklákat és hegyeket hajigálnak egymásra. Kozmikus katasztrófa ez, az Olümposz előtti istenvilág pusztulása.

Kínok közt születik Zeusz új birodalma és a nagy hőszoké, akik fegyverrel és bölcs ésszel új szépséget teremtenek, mely már nem csupa iszonyat és diszharmonia, hanem renden, törvényen és harmónián alapul, melyet a múzsák – Zeusz kilenc lánya –, a khariszok, jóindulatú istennők, a hórák, az évszakok istennői, a tündöklő Apollón, Zeusz fia, a bölcs Athéné és az ezermester Héphaisztosz testesítik meg. A homéroszi mitológia a hőstettek szépsége. A görögök a világot egyetlen hatalmas nemzetségi közösség életének fogták fel, és a mítoszban a legkülönbébb emberi kapcsolatokat és természeti jelenségeket általánosították. Ezek száma pedig sok száz: Zeusz panteonjában – ahol most megfordulunk – az istenek száma több mint félezer.

Az olümposzi istencsalád feje, Zeusz feleségei, leányai, fiai és népes panteonjának bevonulása talán még soha nem látott monumentális jelenet lehetne képzeletünk monitorán. A színre lépő istenhősök származásának, tetteinek izgalmas jelenetei vég nélkül peregnének: a csodálatos szépségű Adónisz kalandjaitól Zeuszig, aki Gaia-Földanya és Ég-Uranosz tanácsára lenyeli első feleségét, Métiszt, hogy ne szüljön nála erősebb fiút. Zeusz második felesége Themisz, az igazságosság istennője. Leányaik, a hórák ügyelnek az istenek és emberek életének szabályos rendjére, a moirák pedig a sorsistennők, akiktől maga Zeusz már nem függ. Ők akaratának végrehajtói. Zeusz Eurünométól származó leányai, a khariszok örömet, derűt, bájt visznek az életbe. Déméter Zeusz feleségeként már nem szörnyeteget szülő Föld, hanem a földművelés istennője. Mnémoszüné, az emlékezet istennője szüli Zeusznak a kilenc múzsát. Létó ajándékozta meg Zeuszt Apollónnal és Artemisszel, a vadászat istennőjével. Sorban a harmadik, jelentőségét tekintve elsőnek számító felesége Héra, a törvényes házasság istennője, házastársi kapcsolatok védelmezője. Zeusz fokozatosan alakítja át a világot, olyan isteneket teremt, akik törvényességet, rendet, tudományt, művészetet, erkölcsi normákat hoznak a világba.

Az istenek bevonulása folytatódik: itt van a sebezhetetlen Akhilleusz, akit anyja éjjelente tűzben edzett; a harcias nőkből álló amazonok; a hajós argonauták; a gyógyítás istene, Aszklepiosz; az égboltot tartó Atlasz; az asztalosság feltalálója, Daidalosz; a danaidák, akiknek az alvilágban örökkön-örökké vizet kell hordaniuk egy lyukas hordóba; a babérfává változtatott, szüzességét megőrző Daphné, akit hiába ölelt át Apollón; a szőlőtermesztés istene, Dionüszosz; a vakmerő íjász, szárnyas Erosz, a szerelem istene, a mindennek felett és mindenütt uralkodó erő; Európé, akibe Zeusz beleszeret és vad bika képében elrabolja; Gaia fiai, a gigászok; s megjelenik a sötétség, az éjszakai látomások és a bűvölés istennője, Hekaté; a világ legszebb asszonya, Helené; a Nap istene, Héliosz; az utasok oltalmazója, a holt lelkek vezetője, Hermész; Kalüpszó, a nimfa, aki hét teljes esztendeig magánál tartotta Odüsszeuszt; a félig ember-, félig lótestű vad lények, hegyek és erdős ligetek szilaj és fékezhetetlen természetű lakói, a kentaurok; az alvilág révésze, Kharon; Kronosz, a titán, Uranosz és Gaia fia; egyetlen szemmel homlokuk közepén az erőszakos és vad óriások, a küklopszok; a szűz természet-istennők, a nimfák, a természet éltető és terméshozó erői; a híres dalnok és zenész, Orpheusz, aki játékaival és fohászaival lecsendesítette a háborgó hullámokat az argonauták hadjáratában, de megjelenik előttünk a jóságos tengeri isten,

Nereusz leányaival, a hajósokat segítő nereidákkal; s Pandóra, akinek szelencéjébe az istenek az emberi bűnöket és gondokat zárták; s Rheia ősiszennő, Uranosz és Gaia leánya, Kronosz felesége, Zeusz, Aidész és Poszeidon anyja. Látjuk a lélek, a lehelet megtestesítőjét, Psychét; a jövőmondó szibüllákat; termékenységdémonokat, a sziléneket; a csodálatos hangú sziréneket; a sziklát görgető Sziszüphoszt; az asszonyfejű és -keblű, oroszlántestű, madárszerű szörnyet, a szfinxet; a halál megszemélyesítőjét, Thanatoszt; az erő megtestesítőjét, Thészeuszt; az első istennemzedék hat fivérét és nővérét, a titánokat; a Zeusz elhatározásából kitört trójai háború hőseit; és nem utoljára foglalja el helyét előttünk Uranosz, az eget megszemélyesítő isten, akit Gaia-Földanya hozott világra, majd házasságra lépett vele, és megszülte a hegyeket, a nimfákat, a tengert, a titánokat, a letaszított második istennemzedéket, akik helyébe a harmadik nemzedékhez tartozó Zeusz lép. Az új olümposzi isten, héroszok atyja, minden élő megteremtője, akinek a többi isten engedelmeskedik, s aki törvényeket ad az embereknek. Panteonja szereplőinek élete és sorsa évezredek óta kimeríthetetlen forrása az emberi tudás és műveltség alakulásának.

94. KÁOSZ

örögországból Indiába utazunk, s amíg úton vagyunk, már kialakult szokásunk szerint tekintsünk át most is néhány alapfogalmat a mitológiai ismeretek világából.

A kannibalizmus emberevés, mely általánosan elterjedt motívum a mítoszokban. Sokszor az egyszeri emberevés jelenti az emberevés gyakorlatának és más gonosz gyilkosságoknak a kezdetét. A görög mitológiában Tantalosz, Zeusz fia, hogy próbára tegye az istenek mindentudását, vendégségbe hívta őket, ahol saját megölt fia, Pelopsz húsából készült ételt tálalt fel nekik. Bűneiért az alvilágban a legszörnyűbb kínokat kell elszenvednie örök időkre. Egy tóban áll, nyakáig ér a víz, s valahányszor kortyolni akar belőle, szája elől eltűnik a víz. Nemzettségét más csapások is sújtják: gyilkosságsorozatok, anyagyilkosság, mely Aiszkhülosz Oreszteia című tragédiájának cselekménye.

A rituális emberevés indoka az a felfogás lehet, mely szerint abba, aki emberhúst eszik, átszállnak áldozatának tulajdonságai, kiváltképpen fizikai ereje. Szkíta harcosok a csatában legyőzött ellenség véréért itták meg. Óceániai törzsek a megölt ellenség egyes testrészeit esetenként azért is eszik meg, hogy így hatalmat nyerjenek lelke felett, beleértve a lélek teljes elpusztítását is.

Boccaccio Dekameronja is leírja azt a történetet, amikor feslettség megbosszulása ad indokot kannibalizmusra: a hűtlen asszony férje megöli az asszony szeretőjét, s feltáralja az asszonynak kedvese szívét – más hagyományban hímtagját is –, amit az asszony gyanútlanul elfogyaszt.

A káosz valami kozmikus ősegység, amelyből a világegyetem megszületik, amelyben feloldódik az egész lét, amelyből megjelenik és amelyben elmerül.

A kard általában a legfelsőbb igazságosságot jelképezi: pengéje s tőle a kosárral elválasztott markolata hasonló az egyik legtágabb szimbólumhoz, a kereszthez. Jelenti ezért az egységet, szövetséget a kardra tett kézzel mondott eskü alapján. Damoklesz hajszálon függő kardjával kerub őrizte az éden kapuját Ádám és Éva bűnbeesése után. Jehova, Visnu, Arthur király és mások kardjai mítoszteremtő jelentőségűek.

A karnevál téltemető, a tél kikísérésének ünnepe. Az elnevezés valószínűleg annak a kultikus járműnek – kerekcsajónak (latin carrus-navalis – kocsihajó) – a nevéből ered, amelyet Marduk, Babilon főistene, Dionüszosz és mások ősi misztériumai alkalmával használtak.

A kecskebak úgy jelenik meg a hagyományokban, mint a páratlan szexualitás – alantas formában kéjvágy – és a termékenység megfelelője. Pán, a görög mitológiában a nyájak, erdők és mezők istene, kecskelábú, kecskeszarvú, testét szőr borítja. Szatírokkal és szilénékkel együtt a Dionüszoszt körülvevő termékenységdémonok csapatához tartozik. Szerelmi szenvedélytől fűtve egyre üldözi a nimfákat: egyikük félelmében nádszállá változott, amelyből Pán sípot faragott.

A képzőművészet és a mitológia viszonya azért is tanulmányozandó, mert számos műalkotás példa nélkül álló teljességgel adja vissza a mitológiai szereplők és események egész kincsesládáját. Elsődleges forrásnak azonban mégis a fennmaradt írásos szövegeket kell tekintenünk. Antik, elsősorban görög, majd római és a reneszánsz művészek alkotásai közelebb vihetnek bennünket a múlt rekonstruálásához. Tiziano Venus és Adónisz című festménye alapján nem tudnánk pontosan kitalálni e két ember történetét. Ovidius Átváltozások című műve többek között segíti eligazodásunkat. Az antik világban jelentősen elterjedt ugyanis Venus, vala-

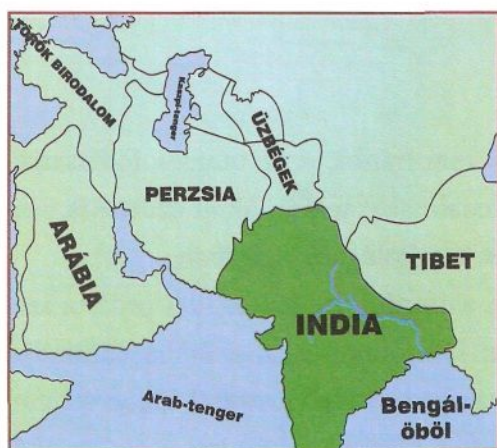
mint meghaló és feltámadó szerelmének, Adónisznak kultusza. Adónisz föníciai-szíriai eredetű istenség a görög mitológiában. Anyja bűnös szerelemre lobban saját apja iránt, s a szerencsétlen teremtést az istenek mirhafává változtatják, amelynek meghasadó törzséből világra jön a csodálatos szépségű gyermek: Adónisz. A kisedet Aphrodité (Venus) az alvilág istennőjére, Perszephonéra bízta, aki később nem hajlandó megválni Adónisztól. Az istennők vitáját Zeusz dönti el, meghagyja, hogy Adónisz az év egy részét Perszephonénál töltsen az alvilágban, a másik részét a földön Aphroditével – akit a rómaiak Venusszal azonosítottak.

95. VISNU TÍZ ALÁSZÁLLÁSA

India partjaihoz érve mintha látni vélnék Visnut, Brahma és Siva mellett a hindu istenhármas, a trimurti egyik legfőbb istenét a horizonton, ahogy középkori rajzok is ábrázolták: álomba merül a világóceánon úszó Sesa hétfejű sárkányon fekvő. Mikor felébred, új teremtésre készül, köldökéből lótusz nő ki, amelyből Brahma lép elő, s ő az, aki a világ teremtésének aktusát közvetlenül végrehajtja. Visnu a világ létmódjának bizonyul. A Mahábhárata vízözön mítosza szerint minden jüga – világciklus – végén magába szívja a világmindenséget. A négy jüga közül az elsőben általános egyenlőség uralkodott, a másodikban az igazságosság fokozatosan hanyatlani kezd, a harmadikban a világban túlsúlyba kezd jutni a vétek és a gonosz, s végül a negyedikben az emberek háborúban irtják egymást – kiteljesedik a gonoszság és a bűn. A védákat elhanyagolják.

Az ősi védikus brahmanizmus vallást a buddhizmus és a dzsainizmus – Mahávira alapította vallás – reformmozgalmi kiszorították uralkodó helyzetéből, s a hinduizmus alakjában kelt új életre. Kialakulása a Mahábhárata és a Rámájana című eposzokban is tükröződik. A legelterjedtebb változatban fennmaradt a világ kozmikus tojásból való keletkezésének a védákra visszamenő verziója: az ősvizek melegéből származó tojásban születik meg Brahma, aki a tojás anyagából megteremt a világmindenséget. Az istenhármasban Brahma a világ teremtőjeként az azt fenntartó Visnuval és az elpusztító Sivával áll szemben. Brahma mind a mennyekben, mind a földön Indrát állítja királynak az istenek fölé, a mennydörgés

és villámlás istenét, a védák legnépszerűbb alakját, kinek felesége, Laksmi a szerencse, a gazdagság és a szépség istennője. A Mahábhárata Visnu számtalan nevét és földi, halandó lényben való testet öltését sorolja fel. Az avatára alászállás, melynek során Visnu alászáll a földre, a törvény és az erények – dharma – visszaállítása vagy híveinek megoltalmazása érdekében. Alászállásai során Visnu halaként megmenti az özönvíztől az összes növényi magot, teknősbékeként az elpusztult kincseket, vadkanként ezer évig tartó párbaj során végez a démonnal, aki az óceánba süllyesztette a világot, félig ember, félig oroszlán alakot öltve a földet menti meg a démon zsarnokságától, de alászáll törpeként, fehér lóként, de ő ölt testet Buddha, Krisna és Ráma alakjaiban is. Rámaként testet öltve felesé-

gül vette Szitát, akit Rávana elragad tőle. Ráma majom- és medvesereg élén legyőzi a ráksaszáknak nevezett szörnyeket, az emberek démonikus ellenfeleit, s végez tízfejű királyukkal, Rávanával is.

Krisnában testet öltve Visnu megölte a gonosz királyt, Kanszát. A hagyomány szerint a föld az istenektől kért segítséget Kansza ellen, s Krisna (Visnu) helyreállítja az igazságos hatalmat, pásztorból harcosná és államférfi-

vá lesz, megóvjá az embereket a Kanszáért bosszút állni akaró démonoktól. Ennek érdekében előbb nyolc asszonyt – első közülük Rukmini: Káma, a szerelem isteneinek anyja – vesz feleségül, majd még 16 100-at. Azzal a csodálatos képességgel bírván, hogy mindük mellett egyszerre ott tudott lenni, s népes utódsereget nemzett.

Az isteni hármasság főistene Siva is, a szerencsés, a boldogságot hozó. Alakjának teremtő vonásai alapvető jelképében, a linga-phalloszban öltének alakot. A női nemi szervet jelképező joni-n álló kőoszlopként ábrázolt lingák egész Indiában elterjedtek, és Siva kultuszának legfontosabb tárgyai. Teremtő isten volta mellett Siva egyszersmind pusztító isten is, aki táncával tízezreket tud leigázni. A világ és az istenek elpusztítójának szerepe jut neki minden kalpa végén. A kalpa hinduista időszámítás szerint egy Brahma-nap és éj, vagyis 24 000 isteni év (az emberek életének ezer esztendeje teszi ki az istenek egy napját). Brahma 100 „saját” évet él,

miután bekövetkezik a nagy megsemmisülés, de a káosz fokozatosan elrendeződik, új Brahma születik, és új kalpa-ciklus kezdődik. Úgy tartják, hogy a mostani Brahma életének 51. esztendejében jár.

Siva felesége Párvati. A mítosz szerint Siva felesége röviddel azután, hogy a szent tűzön elégette magát, Párvati alakjában született újra. A tűz istene pedig – már az ősi Rig-védában is – Agni, aki közvetít emberek és istenek között.

S az áldozati tűz lángnyelvei az égbe viszik az áldozatot.

96. KIRÁLYOK

Indiából a perzsák földjére utazunk, a mai Iránba, s az utazást fölhasználhatjuk most is arra, hogy olyan alapfogalmakat tekintünk át ezúttal is, melyek összességében eligazíthatnak bennünket a mitológiák világában.

A kerék és a kocsis számos hagyományban előfordul: ismeretes Illés próféta szekere, napkocsit említ az egyiptomi Ehnaton fáraó himnusza, a Biblia elmondja, hogy József király a bálványimádók elleni harcban „a Nap szekerét tűzbe vetette, és elégette”. A szekérnek elképzelt Nagy Medve (Göncölszekér) ismeretes az ókori Mezopotámiában, az antik görögöknél, az ókori Kínában is.

A kereszt az egyik legelterjedtebb szimbólum a vallási rendszerekben, gyakran szerepel az ember vagy ember alakú istenség modelljeként, mintha a kereszt széttárt karú emberre emlékeztetne. Ugyanakkor kapcsolódik a kínszenvedés és a halál képzetéhez is, elsősorban mert kivégzési eszköz, a szenvedések, kínok és rettenet eszköze. Ugyanakkor Kínában, Indiában, Skandináviában a kereszt az ég jele, a babilóniaiaknál, egyiptomiaknál, föníciaiaknál a tűz csihilására szolgáló két fadarabból összetett kereszt a jövő élet jelképe, Asszíriában, az antik Britanniában a kereszt a teremtető és az örökkévalóság emb-lémája.

Kétnemű lények, hermafroditák és androginok olyan mitikus ősök, akiken egyaránt megtalálhatók voltak a férfi és női nemi jegyek. A görög mitológiában Hermaphroditosz – Hermész és Aphrodité fia – személyében férfi és női vonások egyesültek. A rendkívüli szépségű ifjú egy forrásban fürdözött, a forrás nimfája,

Szalmakisz beleszeretett, de hiába könyörgött, szerelme Hermaphroditosznál nem talált viszonzásra. Szalmakisz kérésére az istenek egyesítették őket. Platón Lakomájában olvasható, hogy az emberek őseinek két arca, négy karja és négy lába volt, s három neme: férfi, nő és androgin, amely mindkét nem ismertetőjegyeivel rendelkezett. Zeusz kettévágta arcukat, s nemi szerveiket a vágás felé fordította. S az emberek azóta keresik elveszett felüket, s ha megtalálják, létrejön az erosz, a szerelem. Utódok azonban csak a különnemű felektől születnek.

A kígyó szinte valamennyi mitológiában előfordul: a termékenységgel, földdel, női teremtetőerővel, vízzel, esővel, s ugyanakkor a házi tűzhellyel, a tűzzel, valamint a férfi nemzőerővel van kapcsolatban. A kígyó alvilági lényével van összefüggésben a gazdagságra, kincsre utaló felfogás, ezt a földben vagy a föld alatt őrzi, és elhozhatja az ember házába.

A gyógyerejű föld természetfeletti vonásai mutatkoznak meg Aszklépiosznak, a gyógyítás görög istenének alakjában, akit gyakran kígyónak képzeltek.

A király a mitológia egyik központi alakja. Ősi hagyományokban ő a közösség vezére, nemzetségalapító ős vagy isteni származású király, máskor az istenek királya. Elképzelések szerint ő a világmindenség közepe, a világ tengelye: az életet testesíti meg, nem halhat meg, mint az egyszerű halandók. Az indiai mitológiában Manu az első király és az emberiség összülője, egyben a Napnak is gyermeke. Az egyiptomi Rét, az istenek és emberek első királyát is Napnak tartották. Diodórosz szerint Egyiptomban a Nap volt az első király, s a fáraó halála után elfoglalja a napisten trónját.

Velázquez is elképzelte és megfestette Vulcanus kovácsműhelyét. Vulcanus a római mitológiában a pusztító és tisztító tűz istene volt, megfelel a görög Héphasztosznak, noha Rómában nem mutatható ki kapcsolata a kovácsmesterséggel. A kovács természetfeletti alkotóerővel megáldott szereplő, aki isteneknek fémekből nemcsak akármilyen szerszámot tud készíteni, hanem varázserejű fegyvereket is. Akhilleusz pajzsát Héphasztosz készíti, ő a tűz őrzője is – Prométheusz tőle lopja el, hogy átadja az embereknek.

A világmindenség teremtését, keletkezését ismertető hagyományokat összefoglaló néven kozmogonikus mítoszoknak nevezhetjük. A teremtés rendje általában a következő sémának felel meg: káosz – ég és föld – Nap, Hold, csillagok – idő – növények – állatok – ember – annak háza és eszközei. A változatok variációja pedig kifogyhatatlan.

Valaki valahogyan teremtett valamit, valakit.

97. ZARATHUSZTRA PRÓFÉTA

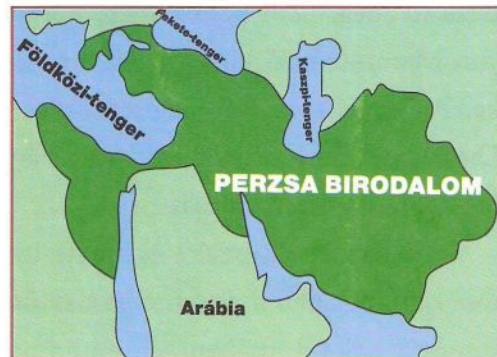
Az Aveszta könyvek szent szövegei és óperzsa ékírásos feliratok a fő forrásai a mai Irán ősi vallása megismerésének. Az Aveszta szerint a világ története a jó és a rossz, a teremtés ősi erői – Ahuramazda és Angro Mainju – egyetemes harcának a története. Három periódusból áll: az aranykort felváltja a jó és a rossz szellemek s a földi hívek közötti kegyetlen harc korszaka. Ez a küzdelem a világ-katasztrófával végződik: a világvége előtt kegyetlen tél jön a földre, Azsi-Daháka sárkány elszabadul a láncairól, és az egész világ a tűz martalékává válik, de később újjászületik a maga kezdetleges formájában.

Ahuramazda a halhatatlan szentek – amesa szpenta – főistene. Neve bölcs urat jelent, az istenség tiltott nevének helyettesítéseként szerepelt. Mazda, a bölcs megnevezése is ismeretes volt. A gondolkodás erejével vagy közvetítésével teremti meg a világot, és megköveteli magának a tiszta szellemi tiszteletet, valamint a szent tűz előtti imádságot. Az áldozati szertartások megszokott formái közül a tiszteletére csak a haoma – hallucinogén ital – és a tej keverékének a felajánlása volt megengedett. Teste a tűz, az égi vizek pedig a feleségei. Ellenlábasa a rossz, a sötétség és a halál erőinek ura, Angro Mainju, aki létrehozta a bűnt, a boszorkányságot, a telet, a halált, a betegségeket, az öregséget...

A halhatatlan szentek istenségei a főisten környezetéhez tartoznak: Vohu Manah az állatok, Asa Vahista a tűz, Hsatra Vairja a fémek, Armaiti a föld, Haurvatát a víz, Ameretát a növények oltalmazója, s mindegyiküket más-más virág jelképezte. Az állatok istene a fehér vagy sárga jázmin, a föld istene a futórózsa, a víz istene a liliom tulajdonosa.

A halhatatlan szentek istenségei a főisten környezetéhez tartoznak: Vohu Manah az állatok, Asa Vahista a tűz, Hsatra Vairja a fémek, Armaiti a föld, Haurvatát a víz, Ameretát a növények oltalmazója, s mindegyiküket más-más virág jelképezte. Az állatok istene a fehér vagy sárga jázmin, a föld istene a futórózsa, a víz istene a liliom tulajdonosa.

Maga a főisten a szent elemek és az állatok oltalmazója is. Közte és az embe-

rek közötti közvetítő volt Zarathusztra (Zoroaszter) próféta. Az Aveszta a főisten kinyilatkoztatása, melyet Zarathusztra a tanítványainak adott át. Zarathusztra igehirdetésében a legfőbb tan, hogy a világregend és az igazságosság győzelme függ az ember szabad választásától a jó és a rossz világméretű harcában, aktív részvételétől ebben a harcban a jó oldalán. A próféta szerint az erkölcsöt, vagyis a helyes gondolkodás, a helyes beszéd és a helyes cselekedetek hármását hirdetve Zarathusztra idealizálta az „igazhitű” gazdasági tevékenységet, amelyet szembeállított a szentségtelen nomád életmóddal. Írásai szerint azért is küldték a földre, hogy állattartásra tanítsa meg az embereket.

Ahuramazda követőinek a halál utáni boldogságot ígérte, a rossz segítőt kínokkal, olvasztott fémmel és az utolsó ítélettel fenyegette, amelyet a világ végén Ahuramazda hajt végre.

A görög közvetítésen keresztül Zarathusztra (Zoroaszter) alakja az európai kultúra részévé vált. Friedrich Nietzsche Imígyen szóla Zarathusztra című művében adta Zarathusztra szájába a szellem szabadságát sajátosan értelmező kinyilatkoztatásait.

Mitra kultusza is széleskörűen elterjedt. Ahuramazda a világegyetem alkotóelemeit mintázta meg, Mitra – a napisten – viszont az emberek társadalmi szerveződését és a közvetítői funkciót teljesítette ég és föld, isten és ember között. Kultusza Irán határain kívül is elterjedt, különösen a Római Birodalomban.

Az iszlám elterjesztésével az iráni népek körében az iráni mitológia számos alakja vonult be az újperzsa nyelvű klasszikus költészetbe, s őrződött meg a hagyományokban.

98. A LÉLEK TERMÉSZETE

Perzsiából a Római Birodalomba utazunk, hogy az itáliai népek mitológiájával ismerkedjünk meg, de ezúttal is alapfogalmakat tekintünk át tudástörténeti utunk során.

A kozmosz a mitológiai hagyományok szerint a világegyetem, az egységes egészként rendezett és bizonyos törvények, elvek szerint szervezett világminden-

ség. Platón szerint „minden létezők között a legszebb”. Még az ember elé is példaképpül állítja, aki ugyanolyan modell szerint formálódik.

A költő és a dalnok a rendkívüli látomásnak, a közösség isteni rangra emelt emlékezetének megszemélyesítője. A bibliai Dávid lantjátékával nyugtatja meg Sault, amikor annak nem hagyott nyugtot a gonosz. Orpheusz elbűvölte az állatokat, fákat és sziklákat. Väinämöinen sámánköltő volt, Assisi Szent Ferenc állatoknak és madaraknak prédikált.

A költő az istenit emberivé formálja, s az emberit isteni szintre emeli.

A kör – karika, kerék – jelképrendszere az egység, a végtelenség és befejezettség, a legmagasabb rendű tökéletesség gondolatát fejezi ki. A Nap naponkénti és éves keringése az idő ciklikus voltát összekapcsolta a ciklikus térrel. Főistenként gyakran a Nap szerepel, amelyet mind alakja után, mind pedig napi és éves mozgásának jellege alapján a kör jelképez.

Kultikus mítoszok minden népnél kialakultak, s magyarázatot adnak egy bizonyos szokásra vagy más kultikus cselekvésre. Egyiptomban Ozirisz és Ízisz kultuszának bonyolult rituáléja újra és újra megjelenítette, hogyan kereste Ízisz a megölt Ozirisz testét, búszult miatta, és siratta a nép, majd hogyan támadt fel az isten s töltötte el örömmel a népet. A szőlészethez és borászathoz kötődő Dionüszosz-kultusznak olyan orgiasztikus megnyilvánulások alkották részét, amelyek az ifjú Dionüszoszról szóló mitológiai történettel álltak kapcsolatban, s elmondták, hogyan szaggatták szét a titánok Dionüszoszt, majd hogyan támadt fel.

Az istenség halálának és feltámadásának mítoszokban elmondott és szertartásokban, rítusokban újra és újra eljátszott hagyománya láthatóan megelőzte az evangéliumok gyakorlatát, mely Jézus Krisztus alakjában az emberáldozat, a szenvedő isten és feltámadó isten történetét beszéli el és vele azonos szertartást végez el.

A kultúrhős, kultúrhérosz olyan szereplő a mítoszokban, aki elsőként szerzi meg vagy állítja elő az embereknek a különféle kulturális javakat: tüzet, kultúrnövényeket, munkaeszközöket, megtanítja őket a vadászatra, mesterségekre, művészetekre, bevezet egy adott társadalmi rendszert, házassági szabályokat, mágikus előírásokat, rítusokat, ünnepeket. Tűzszerző az ókori görögöknél Prométheusz, csodás erejű kovács Héphasztosz.

A népköltési alkotásokban a legendák azért alkotnak külön csoportot, mert megvan bennük a csodálatos, fantasztikus elem, de ezt igaznak fogják fel, mint ami a mitológiai és történelmi kor határán vagy a történelmi korokban valóban megtörtént. A legendák főleg a vallástörténet szereplőihez tartoznak,

a mondák a világi történelem szereplőihöz, s nem feltétlenül van meg bennük a csodás elem.

A légy mitológiai szerepe kis méretéhez, szemtelenségéhez, piszkosságához kapcsolódik. Az ókori zsidók tisztátalan rovarnak tartották, Salamon templomában nem tűrték. A legyek terjesztette járvány tette néptelenné Levantét, s tömeges előfordulása alapján a bibliai hagyomány a legyekhez hasonlítja az asszír vagy egyiptomi hadakat. Az iráni mitológiában a haláldémont undorító döglégynek képzelték, amely az ember halála után jön el lelkéért s testének bemocskolása végett. Rómában, Hercules templomában légyűző áldozatokat végeztek.

A lélek, az ember testében lakozó „ikerlény” – ahogy a néprajzos Taylor elnevezte az emberi lény nem materiális, halhatatlan részét – azonos volt az emberek, állatok vérével. Ezen alapul a Biblia szigorú tilalma a vérnek vagy kivérzetlen húsnak táplálékként való elfogyasztására.

A lélek túlvilági sorsával szemben a lélekvándorlás gondolata bizonyos távlatokat jelent.

99. AZ ISTENEK VILÁGA RÓMÁBAN

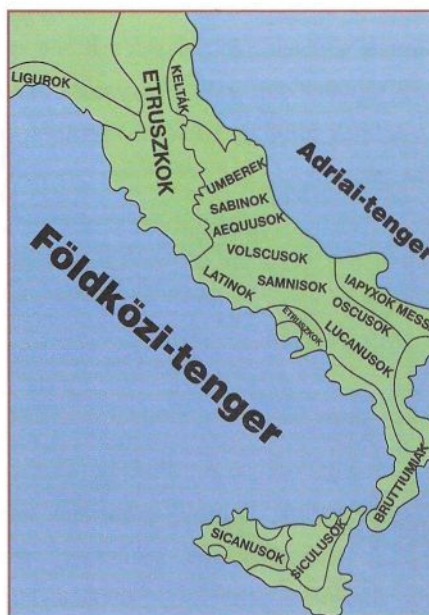
Szabinok, latinok, umbriaiak és más itáliai népek mitológiájában a világot titokzatos erők, szellemek, istenek népesítik be. Néha személytelen tömeget alkotnak, néha többé-kevésbé kialakult férfi vagy női arculatuk van. Különböznek a többi antik, elsősorban a görög mitológiától – a mítoszok nem beszélnek az istenek házasságairól és származásáról. A később kiformalódó római mitológia átdolgozott formában átvett számos itáliai mítoszt. Jelentőség tulajdonítható az etruszk és görög hatásnak is a népcsoportok összeolvadása révén kialakuló római vallásban, amelyben a fák és az erdők kultusza igen jelentős szerepet játszott. Lehetett mítoszuk arról, hogy a világot Janus teremtette – akit később háttérbe szorított Jupiter –, arról, hogy az emberek tölgyfától erednek, hogy eredetileg vadon éltek, s később tanították meg őket a civilizációra. Vergilius az Aeneisben is beszámol erről. A fák és az erdők kultusza igen jelentős szerepet játszott. A legtöbb ősi istennek külön berek volt szentelve, ahol tiszteletükre szertartások

kat végeztek. Szentként tisztelték az egyes birtokokon, Róma egyes dombjain álló ligeteket, fákat is. Róma közös szentségét jelentette az a fügefafa, amelynek tövében Romulust és Rémust táplálta az anyafarkas.

Romulus Rémus ikertestvére, Róma megalapítója és névadója. A latin szövetség feje Róma lett, s átvette a szövetség isteneinek kultuszát. A capitoliumi templom vált kultikus központtá: Jupiter Capitolinus pedig a római hatalom és dicsőség istenévé. Az istenek világa hitük szerint úgy volt berendezve, mint az emberek világa: volt királyuk Jupiter személyében, a legrangosabb isteneket, akárcsak a szénátorokat, atyáknak nevezték, az isteneknek isteni szolgák álltak szolgálatukra, s talán a Vesta-papnők analógiájára isteni szüzek is, akik az istenek házi tűzhelyét szolgálták ki.

A Zeusszal azonosítható Jupiter népes panteonjában számos görög isten megfelelője foglal helyet. Ceres istennője a föld termékenységének, az anyaságnak és a házasságnak. Cupido – megfelel Ámornak – a szerelem istene, Diana a növényzet istennője, a Hold megszemélyesítője, Dido királynő Karthágó megalapítója. Vergilius Aeneis című művében írja, hogy Aeneas, Venus fia hajói, útban Trója felé, befutnak Karthágó kikötőjébe, s Dido Venus parancsára Aeneas szeretője lesz. Jupiter azonban elküldi Aeneas-hoz Mercuriust – a kereskedelem istenét – azzal a paranccsal, hogy hajózzék Itáliába, ahol az a sors várja, hogy Róma alapítóinak ősatyja legyen. Dido képtelen elviselni a válást, önkezével vet véget életének, s ahogy a máglyára megy, megjósolja Karthágó és Róma viszályát.

Faunus a mezők, erdők, legelők, állatok istene, Flóra a gabona, a virágok s a kertek virágzásának istennője, Fortuna a boldogságé, szerencséé és a sikeré. Hercules megfelel Héraklésznak. Juno Jupiter felesége, a házasság, anyaság, a nők és a női termékenység istennője. Justitia alakját gyakran ábrázolták mérleget tartó nőalakként, az igazságosság kultuszának templomai és papjai voltak. Mars alakja

a római panteon istenhármasában Jupiter és – az eredetileg a szabinok istene – Quirinus mellett az egyik főisten, Romulus apja. Az etruszk eredetű Minerva személyében a kézműiparok és művészetek pártfogóját tisztelték. Neptunus kultusza mindig kapcsolatban állt a vízzel – Poszeidonnal azonosították. A párkák olyan sorsistennők voltak, mint az ókori görögöknél a moirák. Saturnus az egyik legősibb római isten, Jupiter apja, aki megtanította alattvalóit a földművelésre és a civilizált életre. Silvanus az erdő és a vad természet istene, Tellus a tápláló földnek és a föld termőerejének istennője. Ámor anyja, Venus a szerelmi szenvedély istennője, de a rómaiak pártfogója is volt.

Vesta lett a lakóház szent tűzhelyének istennője, Victoria a győzelemé.

Vulcanus a pusztító és tisztító tűz istene volt, s szokássá vált, hogy tiszteletére elégették a legyőzött ellenség fegyverét.

S legyőzött ellenség akadt bőven.

100. LÓTUSZ ÉS LILIOM

Az ókori Rómából Japán partjai felé navigálunk, s az utazást most is felhasználhatjuk arra, hogy alapfogalmak áttekintésével mitológiai ismereteinket gyarapítsuk.

A leopárd mitológiai alakja a Földközi-tenger keleti partvidékének régióiban széleskörűen ismert. Az ókori hettiták szerint az istenek állata, a szent királyi állatkertekben élt, a termékenység női szimbóluma volt. Homérosz is beszámol leopárd- vagy párducbőrös hősökről.

A létra olyan jelkép, mely összekapcsolja a mennyországot és az alvilágot, az istenek, az emberek s a holtak vagy gonosz szellemek, démoni erők, természetfeletti tulajdonságú állatok világát. A létra megteremti a feltételeket, hogy a világok kapcsolatba kerüljenek egymással: Jákob létráján föl- s lejárnak az angyalok. A létra fokai megadhatják az istenek rangsorát is.

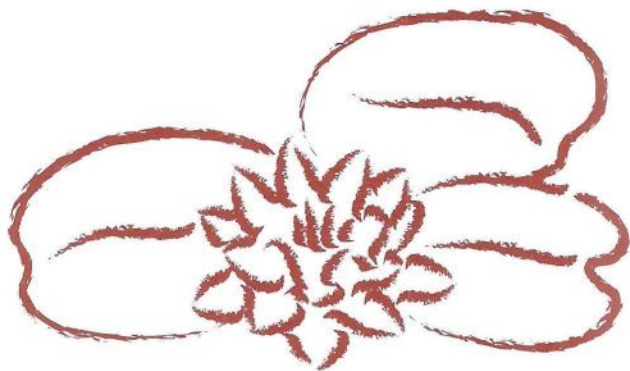
A létra megfelelője a lépcső: az ókori egyiptomi piramisok lépcsőfokai számos kutató szerint azt szolgálták, hogy a holtak feljussanak az égbe.

A levegő a világegyetem egyik alapeleme, akárcsak a tűz, a levegő is a könnyű,

szellemi férfiprincípiummal kapcsolatos, ellentétben a földdel és a vízzel, amelyek többnyire a nehéz, materiális, női princípiumhoz kötődnek. Az óegyiptomi mitológiában Su, a levegő istene szüli az eget és a földet. A hindu mitológiában

Brahma kilégzése a világ teremtését, belégzése az elpusztulását jelenti.

A lilium, kiváltképpen a fehér lilium a tisztaságot, ártatlanságot szimbolizálja. Összefüggésben van Szűz Mária szeplőteleniségével. A sémi népek úgy vélték, hogy a lilium Éva könnyéből ered, amelyet akkor hullajtott, amikor kiűzetett a paradicsomból. A liliumot a halállal és a túlvilággal is kapcsolatba hozzák.

Több isten megjelenési formája a ló.

Az istenek és a hősök lovon közlekednek, akár az égben, vagy egyik világból a másikba. Pégaszosz a görög mitológiában szárnyas ló.

A lótusz a női teremtőerő szimbóluma: öl, mint az élet születésének helye. Termékenység, felvirágzás, utódok, hosszú élet, egészség, életerő, dicsőség is.

Az ókori Egyiptomban fennmaradt ábrázolásokon Hórusz isten látható a lótusz virágán. Ízisznek, Ozirisznek trónul szolgált, s így a királyi hatalom jelképévé vált.

A lótuszkehelyben ülő csecsemő alakja kedvelt téma volt egészen a római korig. Számos ábrázoláson az újszülött Nap lótuszvirágon trónol. Lótuszvirágból születik meg Ré isten.

Indiában a lótusz a születés női szervét, a jonit idézte emlékezetbe. Az istenanyát személyesítette meg. Gyakran trónol lótzuson Buddha. A buddhista paradicsomot gyakran ábrázolták olyan helynek, ahol az emberek az istenekhez hasonlóan lótusz kelyhében születnek meg.

A lótusz alakú trón vagy támasz a legtöbb hindu istenséggel kapcsolatban előfordul. Kínában a lótuszt szent növényként tisztelték már a buddhizmus elterjedését megelőzően. Itt a tisztaságot és a bölcsességet, a termékenységet és a termékenyítő erőt jelenti.

A lótzuszszimbolika Egyiptomból, Indiából és Kínából eljutott a Földközi-tenger vidékére is. A lótzuszszimbolika félreismerhetetlen nyomait őrzi a lilium és tulipán szerepeltetése a keresztény hagyományban.

101. KANNON, AZ EMBEREK KEGYES PÁRTFOGÓJA

Japánban az ősi japán, sintoista és a buddhista vallások terjedtek el. A japán mitológiában nincs egységes teremtő, aki a világmindenséget alkotta volna. Nem a káoszból keletkezik minden, hanem önmagától létrejön az ősi, eredeti rend, és vele egyidejűleg megjelennek az istenek. Elsőként Ame-no Minakanusi istenség, az ég szent közepének ura: a sintoista istenek hierarchiájában a legmagasabb posztot foglalja el. Mindenben hatalma van, és nem engedi láttatni magát.

A magasságos szent alkotás istene, Takamimuszubi és az isteni szellem, Kamimuszubi jelentek meg még az isteni ősök lakhelyén, amikor a föld és ég elvált egymástól, s ők hárman együtt a teremtés elindítói.

Az istenhármast további istenalakok születése követi, s a világ lassanként felveszi mai alakját: kialakulnak a hegyek és a falvak, a síkságok és a szakadékok. A környező világ gazdái pedig az itt születő istenek, a kamik.

Amateraszu az égben uralkodó, hatalmas szentséges istennő, a sintoista istenségek feje, a Nap istennője, a japán császárok ősanyja, a földművelés istennője. Égi birtokai a földhöz hasonlatosak, rizsföldeket, szövő-fonó termeket találhatunk rajta. Amateraszu fivére Szuszanoó, akit kiűznek az égi világból, s aki az embereknek segítő hős lesz, családi lakhelyet épít. Fia Ó-Kunikusi segítőjével, Szukunabikonával együtt felépíti a világot.

Ó-Kunikusi fontos helyet foglal el a mitológiai leírásokban, és nagyon népszerű. Hőstettei, csodálatos feltámadása és az általa kiállott veszélyes és nehéz próbatételek is mutatják, hogy a japán mítoszokban sok a mesemotívum.

Ó-Kunikusi igazgatja a földet, mindaddig, amíg az égi istenek el nem határozzák, hogy hatalmukat a földre is kiterjesztik. Ó-Kunikusi fia harcba bocsátkozik az égiek küldöttével. Az utóbbi győzedelmeskedik: a földet átadják az égi isteneknek.

A buddhizmus a VI. század közepén terjedt el Japánban, amikor a Kínából és Koreából érkező kultúra árama elérte az országot.

A buddhizmus alakjai nem eredeti megtestesülési formájukban jelentek meg: a

japán buddhizmus szentjei kezdetben megőrzik a sintoista sámánok és varázslók bizonyos vonásait. Segítenek a jóknak, megbüntetik a rosszakat, jó útra térítik a tévelygőket.

A legfőbb szerep Kannon istennő földi alászállásainak jut. Kannon fogékony az ember egyéni szükségleteire, végtelenül könyörületes, s ezen tulajdonságai révén rendkívül népszerű az egyszerű emberek körében. Kannon különféle alakokat ölt: az öregek előtt öregember, a szerzetesek előtt szerzetes, az asszonyok előtt asszony alakban jelenik meg. A papság törekvése volt, hogy a sintoista kultusz tárgyait saját vallási rendszerébe kapcsolja. Kannon különféle „alászállásai” s megtestesülései a helyi istenségek eredendő lényegének számítottak. Ezernyi Kannon-szobor maradt fenn: korai ábrázolásokban az istennő ezerarcú, s mind az ezer karjával egy-egy vétkest ment meg. Fő arca fölött fejét körben tíz kisebb fej övezi. Három együttérző arca az erényes lények felé fordul, három haragos a gonoszok felé, három vicsorgó buddhává válásra serkent, egyetlen mosolygó arca pedig azt fejezi ki, hogy megértette a világ hívságos voltát.

A holtak birodalmába kerülő bűnösökre Emma igazságos ítélete vár, összegzi jó és rossz cselekedeteiket, és megállapítja, hogy milyen büntetést érdemelnek. Emma olykor megkegyelmez az embereknek, és a holtat visszaengedi a földre.

Dzsidzó a gyermekek és a vándorok patrónusa, személye nem valamely szekta tiszteletének tárgya, kultusza az egész országban elterjedt.

Szekták alakulnak, közöttük a Singon (Igaz Szó) és a Tendai (az Ég Tartóoszlopa) elsőként vezeti be a buddhák rajzos ábrázolását. A Dzsódo-su (Tiszta Föld) szekta tanítása szerint az emberi élet végső célja nem a nirvána, hanem buddha „Tiszta Földjén” az újjászületés.

A Zen (zazen = ülve gondolkodás) gyakorlata is kialakult.

102. MANDRAGÓRA

Japánból a judaizmus földjére utazunk, s amíg e távolságot megteesszük, nézünk át most is néhány alapfogalmat a mitológia világából.

A macska számos hagyományban a legfelsőbb istenségek testet öltött alakja. Az egyiptomi mitológiában Bászdet az örömnök, vidámságnak volt az istennője, akit rendszerint macskafejű nőalaknak ábrázoltak. Halállal bűnhődhetett, aki akaratlanul is ártott a Bászdetnek szentelt macskáknak, s még inkább, ha megölte valamelyiket. A japán hagyomány gonosz szándékú és természetfeletti erővel megáldott lényt lát a macskában. Kínában pedig éppen ellenkezőleg, olyan lényt láttak benne, aki képes elűzni a gonosz szellemeket.

A madarak a vallási rendszerekben lehetnek istenek, kultúrhősök, átváltozott emberek vagy istenek, sámánok, hősök hatásállatai. De jelképei lehetnek az isten istenség voltának, a szabadságnak, a költői ihletnek, a látnoki tudásnak, a léleknek, az élet szellemének...

Madárvonásokkal rendelkezik Pégaszosz, Szfinx, a szirének, a griffek. Väinämöinent egy sas menti meg, Zeusz és Dionüszosz sas képét ölti magára, s Zeusz amikor Lédát elcsábította, hattyúvá változott.

Az ókori Egyiptomban hemzsegek a madárábrázolások, a madár alakú istenek. Hórusz sólyomként, Thot íbiszként, Ízisz galambként jelent meg. A sumér akkád mitológiában is sok istenség volt madár külsejű. A szent madarak tisztelete az ókori Kínában is elterjedt. Az ókori görög és indiai hagyományban is számtalan madárszimbólumot találunk: Aphrodité és a hattyú, Krisna és a pávatoll.

A hiedelmek világában nagy jelentősége van a madarakhoz fűződő jelképeknek: golya és a gyermeki tisztelet, galamb az égi hírnök, s még megannyi változat létezik a madarak viselkedéséből, tulajdonságaiból adódóan.

A mák és a pipacs az alváshoz és a halálhoz kapcsolódnak. A görög mitológiában Hüpnosz, az alvás istene – Tanathosznak, a halál istenének ikertestvére – az alvilágban lakozik, s mákkal altat el mindenkit s ringat édes nyugalomba. A római mitológiában Ceres nem leli nyugtát, az istenek ekkor úgy rendezik, hogy léptei

nyomán mákvirág fakad, Ceres összeszedi a virágot, egész csokorra valót, s végre elalszik.

A pipacs a kiontott vér szimbóluma is. A keresztény irodalomban elterjedt fel-fogás szerint a keresztre feszített Krisztus véréből sarjadt ki a pipacs.

A mandragóra vagy nadragulya megkülönböztetett szerepét az magyarázza, hogy ez a növény bizonyos altató és élénkítő tulajdonságokkal rendelkezik, gyökere pedig hasonló az ember alsótestéhez. Püthagorasz ember formájú növénynek nevezte. A régi füveskönyvek illusztrációi férfi- vagy nőalaknak rajzolják, amelynek fejéből levelek nőnek ki, lábánál néha leláncolt vagy lelkét kilehelő kutya fekszik. Mélyen élt az a hit, hogy a mandragórának ajzóereje van, s szerepet játszik a fogamzásban. E hiedelem a középkorban valóságos iparágat hozott létre.

A mandragórát az őskortól fogva széleskörűen alkalmazták a népi gyógyászatban, varázslásban.

A medve egyik fő szereplője az állateposznak, meséknek, történeteknek, daloknak, hiedelmeknek, ráolvasásoknak. Az ókori Keleten az ünnepi menetek „állatkíséretében” a leírások szerint a medvének az „állatok királyával” együtt kitüntetett szerep jutott.

Számos hagyományban szerepel a medve meghaló és feltámadó istenként, nemzeti ősként, kultúrhósként, gyógyító szellemként, az alsó világ uraként, sámán segítő társaként, állatemberként.

A görög mitológiában egy nimfa változott nőstény medvévé, később Zeusz föl-vitte magához az égbe, s belőle lett a Nagy Medve csillagkép.

103. JAHVE ELSŐ PRÓFÉTÁJA

 ahve egyistenhitű vallása a zsidók körében az i. e. I. évezredben alakult ki. A judaista hagyomány szerint Ábrahám nemcsak a zsidó nép, hanem a szemita népek sokkal szélesebb körének ősatyjaként jelenik meg, s „isteni sugallatra” telepszik át Mezopotámiából Kánaánba. A régi zsidók ősei Kánaán állam területén és az egyiptomi birodalom földjén vándorló nomádok voltak, akik nyájaikkal állandóan változtatták a helyüket. Az i. e. XIII. században a zsidó törzsek, ame-

lyek Jahve kultusza körül tömörültek, és az ószövetségi hagyomány szerint a fáraó elől menekültek, Palesztinába özönlöttek. Az Egyiptomból való kivonulást a hagyomány Mózes nevéhez kapcsolja, annak a vezérnek a nevéhez, akit törvényhozóként, népét Jahve hitére okító tanítóként írnak le, olyan vonásokkal ruháznak fel, amelyek már a próféták korára jellemzőek.

Kialakult a tizenkét törzs szövetsége, amely az „Izrael” nevet veszi fel. Dávid és Salamon királyok kora (i. e. XI. sz.-928) Izrael és Júda királyságának virágkora. Jahve kultusza Jeruzsálemhez kötődik, ahol is Salamon templomot épít neki.

Az egységes Izrael-Júda királyság felbomlik: az északi Izrael királyságot 722-ben Assíria megsemmisíti, a déli júdai királyságot 587-586-ban a babilóniaiak hódítják meg, a királyság központját, Jeruzsálemet és a templomot lerombolják, a lakosság legaktívabb része babiloni fogságba kerül. A saját államiság visszaállításának, Jeruzsálem újjáépítésének, a Dávid dinasztia trónra való visszajutásának, a Messiás eljöttének ábrándja a Messiás várásának alapja.

A babiloni hódítások perzsa kézbe kerülése után a zsidók visszatérnek Palesztinába, elkövetkezik Jeruzsálem és a templom újjáépítése.

A perzsa birodalomhoz tartozó Palesztinát majd Nagy Sándor hódítja meg, majd rövid ideig tartó függetlenség után a római megszállás következik.

Jahvének nincs ellenfele: a világot a maga teljességében úgy teremtette, hogy tízszer szólt, ami az isteni törvény tízparancsolatának felel meg.

Izajás könyvében olvasható:

– Én alkotom a világosságot és én teremtem a sötétséget: én szerzek jólétet, s én idézem elő a balsorsot is. Én, az úr viszem ezt végbe mind.

A judaizmus történetisége a szabadság érzéséből, valamint abból következik, hogy a „szövetséget” elfogadó ember Isten által történő kiválasztása fontosságot nyer. Így a Teremtés könyvében többszörösen ismétlődő kinyilatkoztatás, hogy

Jahve megáldja Ábrahámot és utódait, és ígéreteket tesz nekik, minek következtében olyan benyomás következik, hogy állandóan növekszik az eljövendő boldogságra vonatkozó isteni garancia. Éppen az előrehaladásnak ez az eszméje egyesíti egységes vallássá a különböző időben keletkezett szent könyveket.

Az ószövetségi hagyomány szerint Ábrahám Jahve kiválasztottja, akivel az örök szövetséget kötötte. Ábrahám a pátriárkák egyike, tőle származnak a zsidók és Izmael révén az arabok.

Az Ószövetség magvát átvette mind a keresztény, mind pedig az iszlám hagyomány.

A középkori, reneszánsz, barokk és későbbi európai művészetet el sem lehet képzelni olyan témák és alakok nélkül, mint a világ teremtése, Ádám és Éva bűnbeesése, a Góliát ellen harcba induló ifjú Dávid vagy a bánatos Saulnak a hárfáján játszó Dávid.

Magának a judaizmusnak a képzőművészete igen szerény, mivel Isten ábrázolása teljességgel tilos, de általában is helyteleníti a szent jelenetek ábrázolását.

Legalább ily bőséges forrást adtak az ószövetségi témák a világirodalom számára is Dante Isteni színjátékától és Milton Elveszett Paradicsomától kezdve egészen Thomas Mann József és testvérei című művéig. A világ költészetében is egészen a legutóbbi időkig bőven megtalálhatók a Bibliától kölcsönzött és újraértelmezett alakok: Káin és Ábel, Illés próféta, Jób, Jónás, Noé, Lót, Sámson élete és története, Szodoma és Gomora elpusztulása, Babel tornyának építése és a vízözön bibliai leírása.

104. ÁTVÁLTOZÁSOK

Kaukázus térségébe utazunk a judaizmus szülőföldjéről, s most is felhasználhatjuk energiáinkat arra, hogy további alapfogalmakat tanulmányozzunk.

Meghaló és feltámadó istenséggel kapcsolatos mítoszok főleg az ősi mediterrán kultúrákban születtek. Az ókori Egyiptomban Ozirisz halálának és feltámadásának drámáját a Nílus áradásának tetőzéséhez időzített nagy agrárünnepen játszották el.

Sokszor az alvilági erőkkel kapcsolatban álló valamilyen természetfeletti képességű ellenfél merényletet követ el a hős jóléte ellen. Gilgames, Odüsszeusz és Rama is eljutnak az alvilágba, majd hogynem odavesznek, de végül is ők győznek.

Jézus Krisztus halála, feltámadása hasonlatos Jónásnak a hal gyomrában töltött háromnapos tartózkodásával, ahogy Máté írja evangéliumában: „Amint ugyanis Jónás próféta három nap és három éjjel volt a hal gyomrában, úgy lesz az Emberfia is három nap és három éjjel a föld szívében”.

A meghaló és feltámadó vad mitológiai motívuma különösen a vadász népek körében terjedt el. James Fraser angol néprajztudós Az aranyág című munkájában megjegyzi, hogy az emberek szentnek hiszik azt az állatot, amelyre vadásznak, s speciális vallásos rítussal igyekeznek a medvét vagy bálnát kiengesztelni vagy arra buzdítani, hogy küldje el az emberekhez rokonait.

Számtalan megszemélyesítést vehetünk észre a mitológiai kultúrákban: élőlények vonásaival ruházzák fel az élettelen tárgyakat és jelenségeket. Emberiekkel vagy állatiakkal, máskor az állatokat emberi tulajdonságokkal. A vallásokban rettegett természetistenek jöttek létre. S nehéz megállapítani, hogy például a tenger urának ember formájú alakját tisztelték-e vagy magát a tengert.

A görög mitológiában éles vonásokkal, plasztikusan megrajzolt, egyértelműen emberi vonásokkal felruházott isteneket látunk.

A méh szerepe a termékenységi motívumokban fontos, sokszor eszköz az isten kezében: a méhek szúrásukkal ébresztik fel a termékenység istenét. Szerepel a méh az isten oldalán is a gonosz ellenfeleként. Méh volt a szimbóluma Visnunak, Krisnának. Készültek olyan ábrázolások, amelyeken Krisna méh alakban döngi körül Visna fejét. A korai keresztény katakombaművészetben méh szimbolizálja a halottaiból feltámadó Krisztust és a halhatatlanságot. Egyiptomban a királyi hatalmat is jelképezte, valamint a különleges életerőt.

A mérleg az isteni igazságszolgáltatás szimbóluma, Ozirisz bíraskodásának elengedhetetlen kelléke. A keresztény hagyományban a halottak lelkét Mihály arkangyal méri.

Mesék és mítoszok között nehéz különbséget tenni. A legtöbb esetben a mesék a mítoszokból erednek. A mesékben viszont a cselekmény ideje, helye már határozatlan, minden megfoghatatlan térben és időben játszódik. A mítosz hőséneke szerzeménye egy közösség javát szolgálja majd, a mesében a megszerzett javak és elért célok a hős egyéni boldogulását szolgálják.

Metamorfózisok, átváltozások során a mitológiákban egyes lények vagy tárgyak

képesek átváltozni másokká. Őseink gondolkodása szerint átváltozással lehet eljutni az élők világából a holtakéba. Átváltozás révén alakulnak ki a világegyetem és a föld egyes elemei. Mitológiai lény haja fákká, virágokká és füvekké, szeme forrásokká, szája patakokká, vállalai hegyekké változhatnak. Az istenek alakváltoztatása is gyakori, amikor átváltozásuk csak ideiglenes, s hamarosan visszanyerik eredeti alakjukat. Ovidius *Átváltozások* című elbeszélő költeményében számos esetet mesél el, amelyekben a szépséges Daphné babérfává, a szövő- és hímzőművészetéről híres Arakhné pókká, a szenvedélyes vadász, Aktaión szarvassá változik. Ovidius a többi átváltozásnál is hősei olyan tulajdonságait vagy jellegzetességeit domborítja ki, amelyek a metamorfózisukat érthetőbbé teszik a köznapi gondolkodás számára.

A mitikus idő megelőzi a „történelmi” időt, s ekkor teremődik a világ a mai állapotában. A káosz korszaka is lehet, melyet a kozmosz erőinek kell rendbe tennie.

A mitikus idő tehát a teremtés ideje.

105. A KAUKÁZUSI NÉPEK HITVILÁGA

Napjainkban keresztény és iszlám vallású kaukázusi népek ősi képzelete szerint a föld kerek, tenger vagy hegyek veszik körül, a világ végén áll az élet fája, amely függőlegesen összeköti az eget, a földet és a másvilágot. Számptalan törzs tisztelettel adózott a fáknak, és ajándékot vitt nekik. Grúz mítoszokban az istenek gyakran fa alakjában jelennek meg az engedetlen alattvalók otthonában.

A csecsenek és ingusok az élet keletkezését a földön egy hatalmas fehér madárral kapcsolják össze, amely valamikor leszállt a víz, növényzet és élőlények nélküli sík földre. A madár elrepülése után ürülékéből lett a víz és a mag, a szétáradó vízből keletkeztek a tengerek, tavak és a folyók, a szél széthordta magvakból sarjadtak ki a különféle növények.

A grúz panteon élén Gmerti főisten áll, aki lényegében a világrend egyedüli alapítója és oltalmazója, minden létező ura. A kereszténység elterjedése után Gmerti azonosult a bibliai Atyaistennel.

Az abházok főistene Ancva: a világegyetem ura és fenntartója, aki az égen tartózkodik, s amikor leszáll a földre, dörög az ég, amikor felemelkedik, csattog a villám. A dörgéssel és a villámlással büntet.

A kaukázusi népek képzeteire jellemző a Nap, a Hold és más égitestek megszemélyesítése. A grúz mítoszokban a Hold a férfi, a Nap nő, egyszer mint fivér és nővér, másszor mint férj és feleség vagy fiú és anya szerepelnek.

Az egyik ingus és csecsen mítosz a Nap és más égitestek keletkezését úgy írja le, hogy egy híres kovácmester szerelmével üldözött egy szép leányt, akiről nem tudta, hogy a nővére – tüzes aranybuzogánnyal addig üldözte, míg mind a ketten meg nem haltak. A buzogányból kipattanó szikrák csillaggá lettek, a kovácslegény pedig Nappá és a leány Holddá változott. A legény (a Nap) még most is üldözi az égen szerelmét (a Holdat).

A Kaukázusban szép számmal keletkeztek mítoszok folyók, tavak, tengerek, hegycsúcsok oltalmazóiról és vadásztizenekről, akik segítségével

nem volt sikeres a vadászat. Grúzia hegyes vidékein elterjedt monda szerint Dali a vadászat istennője. Megközelíthetetlen sziklákon él, amelyről lelog aranyhaja. Dali farkasbőrbe bújt ember, állat vagy madár képében is megjelenhet. A kiválasztott vadászt, akivel megosztja szerelmét, addig segíti a vadászatban, amíg az titokban tartja szerelmüket. Ha a vadász megszegi ezt a feltételt, azonnal meghal.

Egész Kaukázusban olyan istenségekről is éltek képzetek, akik közvetítettek az emberek és az istenek között, kieszközltek az emberek számára kedvező időt. Az ilyen istenségek tiszteletére tartott szertartások idején a nők jelmezes babákkal járták a falvakat, közben többször lelocsolták vízzel, és a szertartás után a folyóba dobták őket. Azt tartották, hogy ezek a felvonulások elhárítják az aszályt és a záporosókat. De maradtak fenn a háziállatok és a földművelés sajátos oltalmazóiról szóló képzetek is. Az állattartás istene az abházoknál Ajtar volt, a hétarcú istenség, akihez a pásztorok imádkoztak, s akinek herélt kecskét és bárányt áldoztak.

A ma keresztény vallású Örményországban az első örmény államalakulatok létrejöttével az antik istenségek kultuszának talaján, iráni és sémi képzetek hatására

alakult ki az istenek panteonja, ahol az istenek atyja Aramazd, az ég és a föld teremtője, akinek templomot is építettek. Templomot emeltek fia, Mger tiszteletére is, személyében az égi világosság és a Nap istenét imádták. Anahit istenanya volt, a termékenység és a szerelem istennője. Vahang a vihar és villámlás istene, kedvese Asztegik, a testi szerelem és a víz istennője volt. Nane istennőt mint Nagy Anyát tisztelték. Barsamin az istenek ellenfele volt, hasonlóan a nyugati sémi Baál isten kultuszához.

Miután az örmények a IV. században a keresztény hitre tértek, a Barsamin, Aramazd és más istenségek tiszteletére épített templomokat lerombolták.

Igen népszerű volt Anahit istenanya kultusza a kereszténység előtti Örményországban. Számos templom szolgálta őt, aranszobra állt főhelyen a kereszténység elterjedéséig.

106. NÖVÉNYEK

Kaukázus térségéből galileai tájakra, a kereszténység földjére utazunk, út közben most is alapfogalmakkal ismerkedünk.

A hagyomány, a szóhagyomány lényegében a tudás, az ismeretek átadása nemzedékről nemzedékre, többnyire szóban. Az írott szöveggel rendelkező vallásokban – kereszténység, judaizmus, iszlám – a szent hagyományt úgy fogták fel, mint a vallási tanítás szóbeli terjesztését és hagyományozását prédikációk, szertartások segítségével, s mint ami párhuzamosan létezik a szent írással. A hagyomány is, az írás is a kinyilatkoztatást tartalmazza, a hagyományt időben is előbbinek tekinthetjük, de jelentőségét tekintve néha másodlagosnak.

A mondák is a hagyomány részei, melyek nemzedékről nemzedékre élnek tovább, s a történeti emlékezet megőrzését szolgálják.

A naptár mindenütt szent, papok gyakorolnak felette felügyeletet. A naptár az ősök életmódját őrzi meg az utókornak, s a földi rend égi példaképeül szolgál. Egyiptomban a trónra lépő fáraó esküt tett, hogy nem iktat be szökőnapokat, és nem tesz semmiféle változtatást a naptáron.

A rendezett, szisztematikus naptár a civilizáció vívmánya. Már az ősi civilizá-

ciókban érvényesül a törekvés, hogy egyenlő részekre osszák az időt, s amennyire lehet, szisztematikus és szimmetrikus legyen a naptár, néha még gyakorlati pontosságának és használhatóságának rovására is.

A négyzet elterjedt jelkép. Nemcsak a világ térbeli kiterjedésének leírására szolgált – égtájak, irányok, középpont – s nem is csak az idő fő koordinátáinak megjelenítésére – a négy részből álló huszonnégy órás nap, a négy évszak, a négy világkor és a négy emberi kor –, hanem társadalmi téren egész sereg négyelemű osztályozás elemeként is: osztályok, kasztok.

Egyfajta rendezési elvet képviselnek a mitológiában a nemzedékek. Az istenek nemzedékei az első lény, az első pár megjelenésével, a teremtés aktusával indulnak el hosszú, gyakran kacskaringós útjukon. Őket követik az emberek nemzedékei, majd a közbülső lényeké: a törpéké, szörnyeké, bár ez utóbbiak beletartozhatnak az istenek nemzedékeibe.

A mitológiai szövegek sajátosságát az adja, hogy gyakorlatilag nem léteznek mítoszok nevek nélkül. Számos mitológia egyes nevek vagy egész névjegyzékek alakjában maradt ránk. A név sokszor a mitológiai lény tulajdonságát fejezi ki. A név jelezheti azt is, mi történik magával a név viselőjével.

Buddha neve a megvilágosultat, felébredettet jelenti, az elnevezés tehát a lelki fejlődés legmagasabb fokát elérő emberre vonatkozhat.

Az egyes hagyományokban óriási mennyiségben vannak isteneik a növényeknek s az azokat termő földnek, a növényi termékenység általános gondolatának. A kultúrnövények ugyanis rendkívül fontos szerepet játszottak az emberek életében. Magát a mezőt, éppúgy, mint a növényeket, gyakran élőlénynek, gyermekáldást váró terhes asszonynak vagy pedig a holt magot magában rejtő sírnak képelték.

Nemcsak maguk a növények váltak mitológiai tárggyá, hanem gyökereik, leveleik, ágaik, a virág, a termés, a mag s a gabona általában.

A termés, a gyümölcs a legkülönbözőbb hagyományokban fejezi ki a bőség, termékenység, siker, aratás gondolatát.

S nemcsak a fák és más nagyobb termetű növények kaptak mitológiai színezetet, hanem a füvek, a moha és a növényvilág más képviselői is. Számos hagyományban a füvekről olyan felfogás uralkodik, hogy a fű voltaképpen valamilyen első ember haja, annak testéből lett a föld vagy a világegyetem.

Füvek, fák s a növények szimbólumrendszere kiterjed emberi életünk valamenyny területére.

107. A KERESZTÉNYSÉG

A keresztény vallás Istenről szóló tanítását először is az határozza meg, hogy a kereszténység örökli az egy Isten judaizmus által kérielt eszméjét, ő az abszolút jóság, az abszolút tudás és abszolút hatalom hordozója, akinek oka önmagában van, és akihez viszonyítva az összes lények és dolgok, a legfelsőbb angyaloktól és az égitestektől kezdve az utolsó fűszálig, mind az ő teremtményei: magán Istene kívül semmi sincs, amit ne ő teremtett volna.

A Római martirológia írja:

- A világ teremtésétől számított 5199-ik, Mózesről és Izrael fiainak Egyiptomból való kivonulásától számított 1510-ik, a Dávid király megkoronázásától számított 1032-ik évben, a Dániel prófétálásától számított 752-ik évben, Augustus Octavianus uralkodásának 42-ik évében, amikor az egész világon béke uralkodott, Szűz Mária által emberi testet öltött Jézus Krisztus, az örökkévaló Isten és az örökkévaló Atya fia.

Az Atya, Fiú, Szentlélek szentháromságában Krisztus, a Fiú nem félisten, azaz nem félig isteni, félig emberi tulajdonságokkal rendelkező lény, aki kevesebb Istennél, de több az embernél. Isten megtestesülése nem enged meg semmiféle alakváltoztatást és örökös visszatérést. Ezért van jelentősége a történelmi időben a születés pillanatának.

Szent Ágoston Isten városáról című művében hat korszakra osztja a történelmet, s ezek megfelelnek a világteremtés hat napjának: az első korszak Ádámtól a vízözönig terjed, a második Ábrahámig, vagyis az Istennel kötött „szövetségig”, a harmadik Dávid és Salamon júdai-izraeli királyságáig, a negyedik a királyság bukásáig (babiloni fogság, i. e. 587), az ötödik Krisztus születéséig, a hatodik korszak még mindig tart, az elkövetkező hetedik korszak a világ végét hozza, azt a nyugalmat, ami megfelel a világ teremtésére következő szombatnak.

A korai kereszténység, hogy feleletet adjon Jézus Krisztus kilétének kérdésére, rendszeresen felhasználta a mindennapi életben a palesztinai zsidók által használt fogalmakat: Messiás – Isten népe mindenkori sorsának gondviselészerű elrende-

zője, közvetítő Isten és az ember között, király, a legnagyobb földi tekintély hordozója, Megváltó, aki a világi lét új, megjobbított állapotát hozza magával. Dávid fia – vagyis az ősi dinasztia legitim örökösének alakja, Emberfia – vagyis Isten és az emberek közötti közbenjáró és a legutóbbi időben a világ királya, szelíd uralkodó és ártatlan szenvedő, aki megváltja mások bűneit.

Az isteni nem szenvedés jelen van Krisztus szenvedéseiben a keresztfán, a rendíthetetlen, változatlan isteni lét Krisztus „halálosan szomorú” lelkében, amikor a Getsemáne-kertben így imádkozik: „Atyám, ha lehetséges, kerüljön el ez a kehely” (Máté evangéliuma). A megtestesült és „emberré lett” Isten nemcsak az emberi lét közös, természetes körülményeiben osztozik – amelyek már önmagukban hihetetlenül megalázóak számára –, hanem a különlegesen kedvezőtlen körülményekben is.

Buddha királyi palotában jön a világra, Krisztus istállóban. Buddha csendesen és ünnepélyesen hal meg tanítványai körében, Krisztus, miután megkorbácsolták, megverték és leköpdösték, szörnyű és szégyenletes halált szenved. „Megaláztatása” oly messzire megy, hogy a döntő pillanatban nem talál lelkében kellő nyugalmat, kegyetlen belső harcot folytat a halálfélelemmel és szomorúságával, amiért égi atyja magára hagyta.

– Uram, miért hagytál el engem? – mondja a kereszten.

Az evangéliumok elmondják, hogy Krisztus többször is megjósolta erőszakos halálát és „harmadnapon” való feltámadását. A hagyományok szerint Krisztus a feltámadás után először Szűz Máriának jelent meg. A feltámadt Krisztus megjelenései és a tanítványokkal folytatott beszélgetései negyven napon át tartanak, és a mennybemenetellel érnek véget.

Jézus „földi életének” leírása „Isten emberi testet öltése” első momentumától, az angyali üdvözléstől Jézus keresztfán való haláláig, feltámadásáig s végül a mennybemenetelig, az evangéliumokban olvasható.

Máté, Márk, Lukács, János evangéliumai galileai remekművek.

108. ÓRIÁSOK ÉS ÖRDÖGÖK

bibliai tájakról Kínába utazunk, s a hosszú út arra is lehetőséget kínál, hogy újabb alapfogalmakat tekintsünk át a mitológia ismerettárából.

Gigászi méretű lények, óriások számos helyen előfordulnak. Általában az óriások legyőzése a káosz fölött aratott győzelmet és a kozmosz kialakulása felé tett lépést jelent. Az óriások elpusztulásának motívuma az istenek nemzedékeinek témájával kapcsolatos, s magát a létezésüket – mint sok más torz lényét – a teremtés befejezése előttre teszik, még mielőtt kialakult volna a mostani világ és panteon.

Számos afrikai, nyugat-, dél- és kelet-ázsiai nép mitológiájában és folklórájában az oroszlán a legfelsőbb isteni erő: képesség, hatalom és nagyság, s egyben a Nap és a tűz szimbóluma. Az antik kulturális hagyományokra jellemző, hogy az oroszlán alakját az egyik legfőbb jelképként használják. Az oroszlán őrzőként is szerepel az ókori egyiptomi királysírokban és palotákban. Oroszlánszobrok őrzik az asszír és babiloni templomok, indiai és kínai pagodák és buddhista szentélyek bejáratát.

Az ördög a gonosz erők megszemélyesítője, szemben áll az istennel. Legfőbb funkciója a bűnös lelkek, a pokol fölötti uralom. Míg a földi világban az ördög a varázslók és boszorkányok fő ihletője, a túlvilágon a pokol uralkodója, ahol a bűnösök lelke gyötrődik.

Az őskáosz talán legfontosabb jellegzetessége, hogy betölti az anyaöl szerepét, amelyből megszületik a világ, hogy van benne bizonyos energia, amely valaminek a megszületéséhez vezet. A legrégebb a sumér és az ókori egyiptomi elképzelés. Utóbbi szerint az őskáoszt jellemzi a létezők hiánya, s hogy nincs sem ég, sem föld, sem teremtett világ. A Piramisszövegek szerint erre az őskáoszra azonban nem jellemző a rendezetlenség és félelmetesség.

A bibliai hagyomány szerint a végtelen világűr nem valami öröktől fogva való, abszolút és kezdetektől önálló, hanem olyasvalami, amit a Teremtő hozott létre.

A kínai mitológiában az őskáosz elsősorban az a hely, ahol megszületik a kezdet, amelynek fejlődése végső soron elvezet a világmindenség kialakulásához.

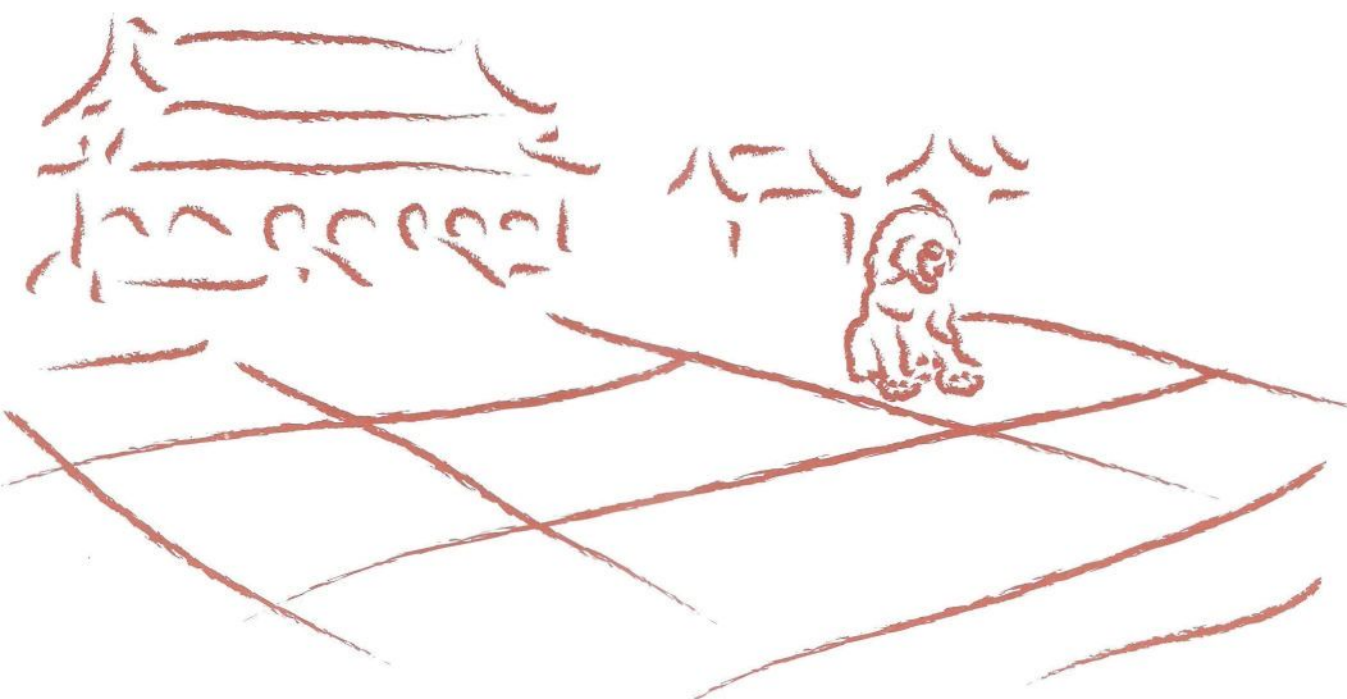
A világhatalmasztrófák - özönvíz - leírásai arra utalnak, hogy az őskáosz nincs teljesen kiiktatva, csupán háttérbe szorult. A földön visszamaradt őskáosz nyomait jelzi a sötétség, éjszaka szülte rettegés és félelem. Az őskáosz tudományos fogalom is, az ősröbbanás elnevezése is belőle keletkezhetett.

Az ősök teremtéskori lények, akiknek közük van az ember származásához. Az ősök az „igazi emberek” létrehozása mellett kultúrateremtő tetteket is végrehajtanak. Más világok emberei, akik szellemekké is változhatnak. Néha magát az őst, akitől az emberek erednek, az isten teremtő vagy az ő segítőtársa, küldötte.

Ősök az idősebb rokonok, élők vagy halottak, akiket tisztelet, speciális kultusz övez. Rajtuk keresztül valósulhat meg a közösség kapcsolata a másvilággal, beleértve az élők által még meg nem hódított természeti erőket is. Az ősök segítheték utódaikat e természeti erők leigázásában, segíthettek a termékenységben.

Az özönvízmondák igen széleskörűen elterjedtek, a sumér változat szolgált forrásul a babiloni és a bibliai változatokhoz. Zeus is özönvízzel sújtja a világot, amely után megszületik a hellén civilizáció. Indiában van olyan változat is, mely szerint mind a négy világkornak - juga - a végén özönvíz pusztítja el a világot. Iránban is kialakult az a felfogás, hogy a világnak víz és tűz, hideg és hó vet véget. A kínai hagyomány özönvízmondája rettenetes árvízről és az azt kísérő pusztulásról számol be. A maják hite szerint a világot többször is pusztította özönvíz.

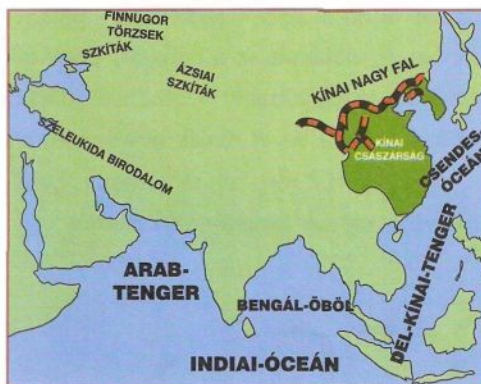
S a felsorolást még folytathatnánk. Ebből is látható, hogy kollektív tudatalattink mélyeibe azonos programok kerültek.

109. ISTENEK KÍNÁBAN

Az ókori Kínában úgy vélték, hogy az ég és a föld olyasféle káoszt alkotnak, mint a tyúktojás belseje. Az ég és a föld szétválása Pan-ku növekedésével következett be. Ő az ősatya, az első ember a földön, s amikor a világmindenség kezdetben egy hatalmas tojás belsejéhez volt hasonlatos, abban az időben született Pan-ku. Tizennyolcezer év alatt a fényes elemből (jang) keletkezett az ég, a sötét elemből (jin) pedig a föld. Pan-ku három métert nőtt egy nap alatt. Így tartott ez tizennyolcezer évig. Pan-ku óriásira növekedett, olyan hosszúra, mint amilyen távol van az ég a földtől. Pan-ku

halála után holttestének részeiből keletkeztek a kozmikus jelenségek és a felszín elemei. Lélegzetéből lett a szél és a felhők, hangjából a mennydörgés, bal szeméből a Nap, jobb szeméből a Hold, négy végtagjából és testének öt részéből a föld négy égtája és az öt szent hegy, véréből a folyók, ereiből az utak a földön, húsából a föld a mezőkön, hajá-

ból és szakállából a csillagképek, testszőrzetéből a füvek és a fák, fogából és csontjaiból az arany és a kövek, csontveleijéből az igazgyöngy és a jade, verejtékéből az eső és a harmat. Pan-ku halála után a testén élősködő rovarok emberré váltak.

Más változatok is ismertté váltak. A félig ember, félig kígyó ősanja, Nü-va földből és agyagból gyúrta az embereket vagy Fu-Hszi volt az ősatya, aki tanította az embereket. Őt kezdték a legősibb uralkodónak tartani.

Az I. évezred végére Kínában egyre inkább közeledtek egymáshoz a különféle mitológiai rendszerek, létrejött egy olyan vallási egység, mely rendszerbe foglalta a taoista, a buddhista és a népi mitológia alakjait, továbbá a konfucianusz kultu-

szokat. A konfucianizmus nem vallás volt, hanem etikai tanítás a kultusz gyakorlásának elemeivel.

A több, különböző jellegű mitológiai elképzelés a falvakban egyesül a leggyorsabban, ott, a kis falusi templomban egymás mellett állhattak Konfucius, Buddha és Lao-ce szobrai.

Lao-ce (idős gyermek) a taoizmus legendás megalapítója, akit nem apa nemzett, hanem az anyja által lenyelt ötszínű gyöngyben felhalmozódott napenergiától fogant, 81 évig volt anyja méhében, és a jobb oldali bordáin keresztül jött a világra. Mágikus tulajdonságokkal rendelkezett, képes volt más alakban megjelenni. Közel kétszáz évig élt, s akkor egy fekete bivaly hátán nyugatra utazott. Neki tulajdonítják az Út és az Erény című könyv szerzőségét. A taoista panteonban több ezer halhatatlant, szentet, szellemet, démont, helyi kultikus istent, az emberi test 30 ezer szellemét és más alakokat találunk. Az áttekinthetetlen panteon élén eredetileg három elvont misztikus szimbólum állt: „égi princípium”, „földi princípium” s a „hatalmas egyetlen”, s e triász később Lao-ce, Huang-ti császár és Pan-ku ősatya alakját jelentette.

Az i. sz. első évszázadokban Indiából Közép- és Belső-Ázsián keresztül behatol Kínába a buddhizmus, és magával hozza kiterjedt mitológiai rendszerét. A helyi viszonyokhoz alkalmazkodva Kínában a buddhizmus tanításába beolvasztotta a hagyományos kínai erkölcsi-etikai tanok néhány fő eszméjét, így a gyermeki engedelmesség elvét. Egyik-másik buddhista alak származását fokozatosan kínai hőshöz kapcsolták.

A buddhizmus közvetlen hatására alakulnak ki a kínaiak mitológiai képzeleti a túlvilágról és a pokolról.

A régi Kínában népszerű istenek közül ki kell emelnünk a védőisteneket: Kuan-ti a gyermekáldást osztó isten, Kuan-jin a gazdagság és a hosszú élet istene. S nem utoljára a háziistenek közül pedig a kapuőr istenek és a tűzhely istene, aki felügyel mindenre, ami a házban történik.

Az istenalakokat gyakorta valóságos személynek tekintették, mindegyiküknek megvan a maga ünnepe, születésnapja, amelyet a holdnaptár szerint tartanak számon - e naptár a hónapokat a holdfázisok változásai szerint számolja.

A kínai mitológia gazdag tárháza több mitológiai rendszer összessége, amely magában foglalja az ókori kínai, a taoista, a buddhista és a késői népi mitológiákat.

110. RÍTUSOK

Kínából Koreába utazunk, s hogy tudástörténeti utazásunk összegzés is lehessen, útközben vegyünk szemügyre most is általános alapfogalmakat, melyek elmélyíthetik ismereteinket a mitológia birodalmában.

A pásztor, láthattuk, a hagyományokban pártfogó, védelmező, tápláló, útmutató, messiás, pátriárka, népének vezére, akiről vélhető, hogy a természet beavatta őt bölcsességébe, felruházta azzal, hogy érintkezni tudjon az állatokkal és növényekkel, az égitestekkel s a túlvilággal, hogy megértse az időt, mint a világmindenségnek az ember és a természet életfolyamatait meghatározó ritmusát. Az ókori zsidók istene pásztor, maga a föld egy legelő, az emberek pedig a pásztor őrizte nyáját alkotják. Pásztor volt valójában Ábrahám is, mint nyájak ura és mint a zsidó nép pásztora. Leszármazottai és utódai is pásztorok, s juhásztorból lesz királlyá Dávid is. Az Újszövetségben a pásztor alakjának képes értelmezése válik uralkodóvá.

A páva külsejéből eredően mitológiai jelképrendszer hordozója. Perzsa mítosz szerint az isten páva alakjában teremtette meg a világlelket, megnézte vele tükörképét egy varázstükörben, s a páva valami olyan nagyszerűt látott, hogy beleremegett a gyönyörűségbe, beleizzadt, verítékcseppjeiből lett azután minden más lény. Az ókori Egyiptomban a páva Héliupolisznak volt a jelképe, ebben a városban állt a Nap temploma.

A pók alakja a hagyományokban az alkotó tevékenységhez, a munkaszeretethez kapcsolódik. Ismertek azok a történetek, amelyekben a pók megmenti a gyermek Jézust Heródes kegyetlenkedéseitől. Dávid és Mohamed menekülésének is hasonló a motívuma, a pók hálót sző a megmentésükre.

Arakhné a görög mitológiában vétkéért pókká változik. Más esetekben a szövés mesterségében jártas pók tanítja meg az embereket az első mesterségre. Az óindiai hagyományban Brahma önmagából pókként megszövi a világ törvényszerűségeinek hálóját, mely ebben az esetben a világmindenség ősanyagának, a kozmikus szövedéknek a jelképe.

A mitológiai király gyakori ellenlábasa rab vagy rabszolga. Sok mítosznak, mesének, mondának szereplői kitett gyermekek, akik származásukra nézvést királyfiak, úgy nevelődnek fel, mint rabok vagy szolgák, akikről azonban végül kiderül valódi lényük, s elnyerik a birodalmat.

Jézus egyszerre lesz rab a földön s király az égben.

Az égi király rabszolgahalált hal a földön.

A rítus és mítosz összefüggése nyilvánvalónak látszik: a rítus mintegy a mítosz eljátszása, a mítosz pedig voltaképpen magyarázata, értelmezése vagy megalapozása az eljátszott rítusnak. A bibliai történet, amelyben Keresztelő Szent János megkereszteli Jézus Krisztust, ha talán tartalmaz is valamit abból a konfliktusból és versengésből, ami a két prédikátor – János és Jézus – között zajlott, voltaképpen azonban valamiféle vallási alapot épít a vízzel való rituális megtisztulás, megtisztítás gyakorlata alá, amely számos népnél valószínűleg emberemlékezet óta élt.

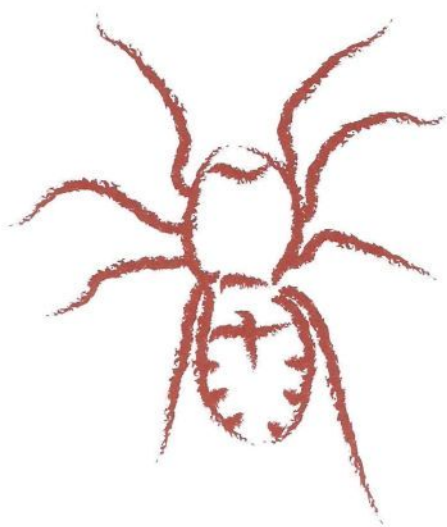
Felvetődik a kérdés, hogy a szokás, a rítus alakult-e ki a mítosz alapján mint annak dramatikus megjelenítése szereplőkkel, avagy a mítosz jött-e létre mint a dramatizált rítus értelmezése.

A rítusok és mítoszok kapcsolatában általában melyik az ok és melyik a következmény? Mi az elsődleges és mi a másodlagos?

Uralkodóvá lett a rítus elsődlegességének a nézete.

Kiemelkedő érdeme Frasernek, hogy Az aranyág című könyvében rekonstruálta az ősi kultikus szertartásokat. Hiedelmek, tabuk, szertartások, szokások formájában összeáll az antik hitvilág egységes képe, melyből kivehető számos, a termést adó föld befolyását célzó mágikus cselekmény, de a földművelést pártfogoló istenekhez intézett imák is találhatóak, valamint történetek sok esetben már múltba vesztett istenekről.

A szertartások sok esetben veszítik el rítus jellegüket, s népmulatsággá, templomi liturgiává alakulnak át.

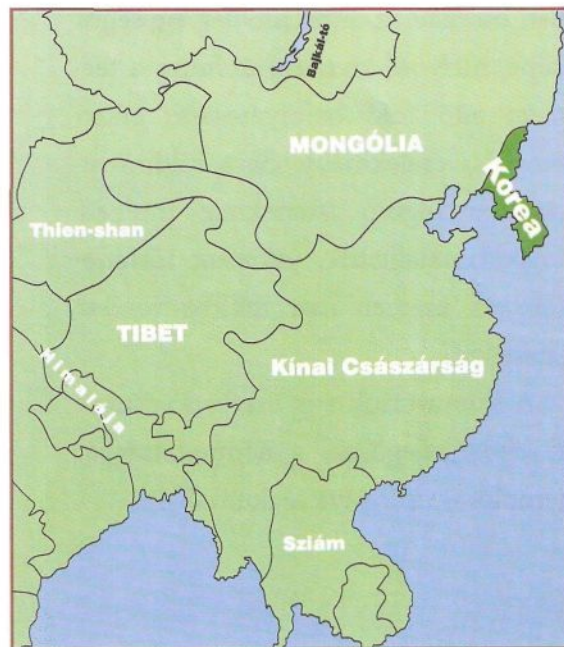
III. KOREA

Az ősi koreaiak által teremtett kultúra az időszámításunk kezdete körüli időktől egyrészt a kínai, másrészt az indiai-buddhista civilizáció hatása alá került. Bizonyos történelmi korszakokban a kulturális-ideológiai közvetítő szerepét játszotta Kelet-Ázsia és a csendes-óceáni szigetvilág, elsősorban Japán között.

A koreai mitológiának sok sajátos vonása van. Inkább az ország történetéről vagy egy mesés világról ad képet, mintsem az istenek világáról.

A megtermékenyítő erő az égből szállt alá a földre, az égi főisten fiának, Hvanunnak személyében, aki az emberek közé ment, s kapott apjától ajándékba három égi pecsétet és szellemekből álló háromezres kíséretet. Alászállt a szellemeknek épített oltár melletti fa tövébe – a szent Tang fa tövébe –, a szél-, eső- és felhőszellemek segítségével kormányozta az emberek világát, kézben tartotta az emberek sorsát, gyógyította betegségeiket, megszabta bűneik büntetését. Egy nőstény medvét asszonnyá változtatott. Tőlük született Tangun, a koreaiak ősatya, aki Csooszon állam megalapítója.

Tangun, míg hegyi szellemmé nem változott, majd ezer évig élt, feleségül vette a folyamisten, Habek leányát, akitől fiúgyermek született: Heburu uralkodó. Heburu magtalan volt, s a hagyomány szerint egy alkalommal egy tó partján egy nagy, könnyező sziklát pillantott meg. Amikor odébbgörgették ezt a követ, békához hasonlatos kisfiút találtak alatta, teste aranszínben sugárzott. Heburu rádöbbsent, hogy az ég küldött neki trónörökös.

Tangun alakja nagy hatással volt Korea kultúrájára.

A tojásból való születés számos ősiük származásának alapja.

Csu Mong, a Ko nemzetség ősatya úgy született, hogy anyja a jobb hónaljából egy nagy tojást szült, sugárnyaláb ragyogott fölötte, s kikelt belőle egy különös külsejű fiúcska.

De más ősi uralkodók is hasonlóképpen születtek: Szok Tharhe egy mesebeli ország királynőjétől származó tojásból, amely egy ládikóban érkezett a tengeren; Pak Hjokkosze egy nagy bíborvörös tojásból, amelyet a szent fehér ló hagyott hátra; Kim Szuro pedig aranytojásból, amelyet kötélén eresztettek alá az égből.

A koreaiak hiedelemvilága szerint az egész világmindenséget szellemek és istenségek serege tölti meg, s a legfőbb égi úr, Haninim uralkodik felettük. Főisten ő, aki boldogságot ajándékozik az embereknek, s meghatározza lelkiállapotukat.

Hittek szent csillagokban is, amelyektől az ember élete függ. A nagy csillagok óriások, hősök, bölcsék, az aprók pedig közönséges halandók jelképének számítottak.

Az őskáosz idején három szellem, a szamullák szálltak alá az égből, s a három églakó emberré változott. A hagyomány szerint idejüket vadászattal töltötték, s egy alkalommal a Japán-tenger partjára pecséttel zárt faládát vetett ki a víz, a ládában belül egy kőláda volt. Váratlanul felbukkant az égi küldött, és kinyitotta a ládát, amelyben három kék ruhás leány, néhány csikó, borjú és ötfajta gabona volt. A leányok japán hercegnők voltak, akik azért jöttek, hogy házasságra lépjenek a három szellemmel. A szamullák feleségül vették őket, s három fővárost alapítottak. Ebben a három szellemben tisztelik a három nemzetség őseit e térségben.

A népi hagyomány szerint a hegyekben, folyókban, barlangokban, kövekben, szikláknál, állatokban és növényekben kuiszinok, démonok laknak. A legnépszerűbbek voltak a hegyek szellemei, melyeknek ura a tigris volt. A víz alatti ország feje volt a sárkány, mely mindig jó ügyet szolgál, és az uralkodói hatalom osztatlan jelképe.

Az ősi vallás sok istene és szelleme – átváltozott alakban – bevonult a buddhista panteonba Koreában, a hegyek szellemeinek ábrázolásai a buddhista szentek képei és szobrai közé kerültek.

Sok mítosznak, legendának van mai koreai írótól származó feldolgozása, s a koreai mitológia alakjai gyakorta szerepelnek maszkos táncokban, bábszínházban, népi álarcos mulatságokon.

112. SÁMÁNOK

Koreából Mongóliába utazunk, s útközben most is alapfogalmakkal ismerkedünk, melyek a mitológia mélyebb összefüggéseibe vezetnek el bennünket.

A hagyományokban a róka alakjához általában megbízhatatlanság, hamisság képzelete fűződik. A róka gyakran ráfizet, hoppon marad, felsül. Ezért magasabb rendű mitológiai szereplővel nem kerül kapcsolatba.

A rovarokká változott istenek vagy emberek képzelete végigvonul számos mitológiai történeten. Héra, Zeusz villámisten felesége bögölyvé változik, úgy üldözi Zeusz tehénne változott kedvesét. Az átváltozás témája visszatér azokban az ősi hiedelmekben is, amelyek szerint az emberi lélek pillangóvá változik.

Az európai kultúrában hosszú időn át érvényesült a bibliai rovarmotívumok hatása: sáska, bolha, légy. Erre vezethető vissza egyebek között a sátán „légykirály” neve, a Belzebub.

A rózsa az egyik legelterjedtebb mitológiai jelkép. Amikor Brahma a virágokról vitatkozott Visnuval, eleinte a lótuszt tette az első helyre, de amikor Visnu egy rózsát mutatott neki, beismerte tévedését, s ezzel Visnué lett a diadal. Az antikvitás az örömet kapcsolta a rózsához, később a titokzatosságot, hallgatást, s ugyanakkor a szerelmet is.

A rózsa szerepelhet mint a szépség és a szerelem istennőjének szimbóluma. Az ókori Rómában főleg Venus virága volt, számos változat szerint Venus könnyéből született meg a rózsa.

A sámán az emberek és a szellemek közötti közvetítést végzi, munkáját külön segítőszellemek támogatják, melyeket a sámánénekek gyakran a sámán erejének nevezik. Gyakran madarak, halak vagy a szárazföldön élő állatok külsejét öltik magukra, s akkor a világegyetem különböző szféráit képviselik.

A sámán legelterjedtebb társadalmi funkciója a gyógyítás.

Amikor a sámán szertartását végzi, ő maga és a segítőszellemek szimbolikusan utazást tesznek a szellemek világába, eközben hol egyik, hol másik segítőszellemét hívja, megvívja küzdelmét a betegségdémonokkal, rábeszéli és ráolvasással

kényszeríti a gazdaszellemeket, teljesítsék a kérését, jövendőt mond a szellemek nevében, s amikor megkapja a kívánt dolgot – a betegnek a lelkét, az újszülöttnak az életerőt, a vadásznak a szerencsét –, azt lehozza földi megbízójának.

Szárnyas, repülő kígyók, sárkányok olyan mitológiai lények, amelyet különféle állatok elegyeként képzeltek el: feje és a teste rendszerint valamelyik csúszómászóé, és madárszárnyai vannak. Akárcsak a kígyó, a sárkány is többnyire a természetkegyességhez és a vízhez kötődik, s mint az utóbbi ura szerepel. A sárkányt mellett kincsek őrzőjének tartották, melyeket csak úgy lehet megszerezni, ha előbb megölik a sárkányt, mint tette Szigfríd is a germán mitológiában.

A sas az égi erő, tűz és halhatatlanság jelképe, az egyik legelterjedtebb, istenné emelt állat, az istenek jelképe és küldötte számos nép hitvilágában az egész világon. Az antik Görögországban Zeusznak volt a szimbóluma, Rómában Jupitert jelképezte.

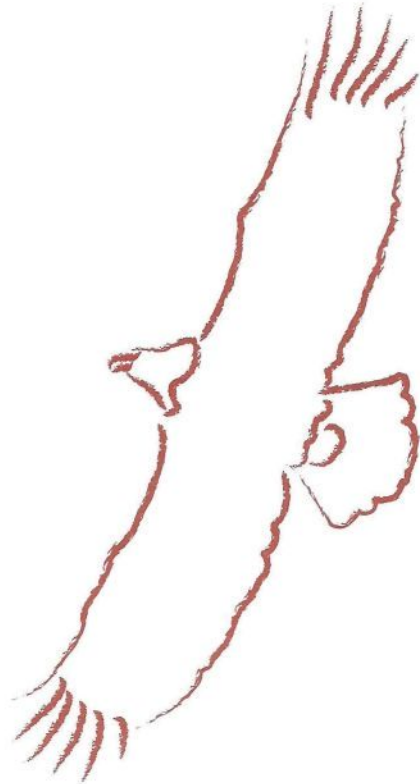
A sellők az európai népek kultúrájában a vizek szellemei, vízitündérek. Szépséges lányok, alsótestük néha hal formájú, előjönnek a vízből, és hajukat fésülgetik. Dalukkal és szépségükkel a mélybe csábítják az utasokat, s vagy elpusztítják őket, vagy kedvesükké teszik a vízi világban.

A sors számos nép képzeletében egy olyan felfoghatatlan erő, amely tevékenységével meghatározza mind az egyes eseményeket, mind az ember egész életét.

A görög mitológiában sorsistennők, a moirák az éjszaka leányai, a sors ismeretlen és kiismerhetetlen volta tehát ebben is megmutatkozik.

A sorshit gyakran párosul egy korábbi lét és a lélekvándorlás hitével. Ilyenkor az ember sorsa korábbi tetteitől függ, beleértve azokat a tetteket is, amelyeket lelkének testet öltött alakja korábbi testekben követett el.

Az indiai hagyományban a sors helyét a „karma” (tett) foglalja el: az ember veleszületett karmája készíti az embert, hogy akaratára ellenére is azt tegye, aminek alá van rendelve.

113. MONGOL ÉS TÖRÖK NÉPEK KÖZÖTT

Bajkál vidékén és a Bajkálon túl élő burjátok a pravoszláv vallás felvétele után is a sámánizmust követték, mely szerint az istenek és a szellemek jókra és gonoszokra oszthatók. A jó erők hozzák létre a világot, megváltoztatják a világmindenséget. Hagyományaik a földnek a káoszból való megteremtését, az első embernek és állatoknak a földön, az első halaknak az óceánban s az égitesteknek az égen való megjelenését mesélik el.

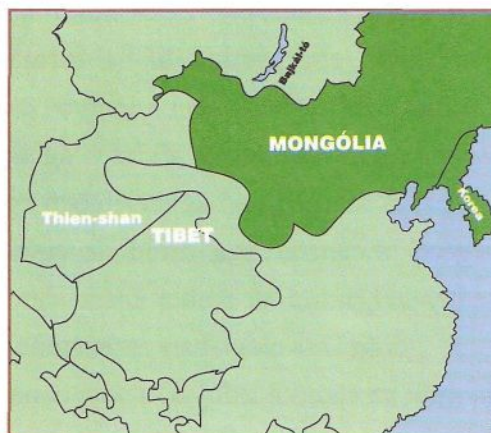
Némelyik változatban a föld és az első élőlények teremtője Ehe-burhán, ugyanő az anyja az első égitesteknek is. Jóságos lánya, Manzan Gürme teremtette a jó isteneket és minden jót általában, gonosz lánya, Majasz Hara a gonosz isteneket, a gonoszság kútfőit.

A jakutok hiedelemvilágában Jurjung Aji Tojon, a fehér teremtő úr a főisten, a mindenség feje. Tiszteletre méltó, drága prémekbe öltözött öreg,

ő bocsátja ki a meleget és a fényt. Alakjával a Napot személyesítették meg.

A világmindenség felépítéséről és keletkezéséről elterjedt kalmük elképzelések alig különböznek a többi mongol népétől: a föld, víz, tűz és levegő a káosz szelében sűrűsödött ki, a föld pedig a világóceán felszínén hártya formájában keletkezett. A kerek föld közepén áll a világhegy, mely a világóceánban úszó óriási teknős hátán álló elefánton nyugszik, s a teknősbéka mozgásától földrengések támadnak.

A mongolok titkos története című XIII. századi krónika szerint a mongolok tisztelték az eget és a földet. Tengri az ég eredet nélkül való, senki által nem teremtett, minden létező teremtője, a világ ura. Az ég határozza meg az emberek sorsát, ő osztja az állami hatalmat. Etügen a földanya, Tengri az égatya. Tisztelték továbbá a Napot, a Hold anyját.

Kormuszta a legfőbb istenség: ő a föld, az egész látható világ és a benne lévő élőlények védelmezője. A középkorban Kormuszta alakja hamar egybeolvad a hivatalos sámánkultusz központi égboltistenségével, Tengrivel, az örök Éggel, s eként mint Dzsingisz kán atyja vagy teremtője szerepel.

Az egyetlen istenként tisztelt ég helyét a mai mongol népeknél az égi istenségek panteonja foglalja el, a tengriké, akik általában 99-en vagy 33-an vannak, élükön Kormuszta áll. A panteont a tibeti lámaista istenségek csoportja egészíti ki. A buddhizmus széles körű elterjedésével sok indiai, tibeti alakot és történetet vettek fel a mitológiájukba.

Sámánkultuszuk szerint az ősök szellemei kapcsolatba lépnek a helyi szellemgazdákkal, mágikus erőre tesznek szert, és uralkodnak az elemeken, képesek beletelepedni az emberbe, akinek egy „halhatatlan” és egy „testi” lelke van.

A mongolok úgy vélték, hogy a démonok, a rosszindulatú szellemek rendszerint a nem természetes halált haltak és a bűnösök szellemeiből lesznek. Szerepük és alakjuk szerint alig különböznek egymástól, általános, sohasem változó tulajdonságuk, hogy az ember testébe férkőzve vagy lelkét rabul ejtve betegséget hoznak rá.

A török nyelveken beszélők – törökök, azerbajdzsánok, türkmének, kazahok, kirgiziek, üzbégek, ujugurok, tatárok és más népek – főleg az iszlám vallásra való áttérése előtti ősi hiedelemvilága kínai, arab és perzsa forrásokból ismeretes. Úgy vélték, hogy kezdetben megteremtett a „kék ég” és a „fekete föld”, a „kettő közé az ember fia teremtett”. Az ég „a világ teteje”, s rajta nap mint nap megszületik a Nap és a Hold. Megkülönböztetett tiszteletben részesítették a születő Napot. A kagánok sátrának ajtaja keletre nyílt, a felkelő Nap felé.

A főistenség, Tengri, az ég, a felső világban lakozik. Néha más istenekkel karöltve rendelkezik mindennel, ami a világon létezik, beleértve az emberek sorsát is: „kiosztja az időt”, megszabja az életet, ő adja a kagánoknak a hatalmat s a bölcsességet, amikor leküldi őket a néphez, „megparancsolja” a kagánnak, hogy büntesse a kagán ellen szegülőket, dönt állami és katonai ügyekben. Tengri felesége Umaj, a termékenységet megszemélyesítő istennő, aki pártfogolja a harcosokat és a kagán feleségét, aki külsejére hasonlatos Umajhoz.

Jer Szu (föld-víz) a középső világ főistene volt. A törökök pártfogójukat tisztelték benne. A török nyelvű népek az iszlámon kívül a buddhizmusra vagy a kereszténységre tértek át.

114. SZELLEMEK

Az iszlám vallás megismerése előtt tekintsünk át most is újabb alapfogalmakat, melyek mitológiai ismereteinket elmélyíthetik tudástörténeti utazásaink során.

A szamár mitológiai alakja már az egyiptomi ábrázolásokon is megjelent. A szamár egyrészt szent állat, az istenség egyik megjelenési alakja, kultikus tisztelet tárgya, másrészt az ostobaság, csökönyösség megtestesülését látták benne. A buddhizmusban az aszkézist, megalázkodást jelképezi, a régi zsidóknál a békét és a megváltást. Az ősi zsidó hagyományban a bírák, királyok, próféták szent állata volt. Szamárbőrből font korbáccsal büntették bírói ítélet alapján a vétkest.

A kínai hagyományban a szamár az istenek hátasállata.

A számok a jelek egyik legismertebb csoportja a mitológiai rendszerekben. A három valamiféle abszolút tökélyt jelképez: a szentháromság, istenhármas. Szemben a három dinamikus teljességével, a négy a statikus teljesség: négy világtáj, négy évszak, négy kor, négyzet...

E két fő szám - három és négy - összegéből jön létre a hét, a mágikus szám: a mesehősként szereplő fivérek száma, a hét napjainak száma, a zenében a hangoké...

A három és négy szorzatából áll elő a tizenkettő, mely szerencsés szám, ellentétben a tizenhárommal.

A kezdetekből ismerünk egyes szarvasábrázolásokat vagy szarvascsordákat, szarvas és ember együttes ábrázolását.

A szarvas számos esetben állatmese szereplője, gyakran a világmindenség megtestesülése: a sámán segítőszellemé vagy hátasállata. Alakjában a sámánkultusz tárgyát láthatjuk, amelyet bizonyít rituális vadászata.

A régi korok orvoslása alapjában véve azon a törekvésen alapult, hogy befolyásolja ama szellemeket, melyek a betegséget előidézték, de nem feltétlenül eleve ártalmasak. Gyakran az okot kell fölfedni, amely megharagította a szellemeket, majd ki kell őket engesztelni. A sámánhit a segítőszellemek egész csapatát tartja számon, amely a test különböző részeihez kapcsolódik.

Számos mitológiában az a hit fejlődött ki, hogy az ősök szellemét ki kell engesztelni, hogy ne ártsanak az embernek. Külön kategóriát alkotnak a források, tavak, folyók, erdők, hegyek szellemei.

A szem mágikus erővel kapcsolatos mitológiai szimbólum, aminek segítségével az istenség vagy mitológiai személy a látás képességével rendelkezik, anélkül, hogy látnák őt.

Sok mitológiai személy jellemző tulajdonsága, hogy félszemű.

A mitológiai lény szemét gyakran vizet - könnyeket - fakasztó forrásként képzelik el.

A szent násznak, házasságnak több kategóriája is van. Az ég és föld nászával veszi kezdetét a világ teremtése számos hagyományban. Jelentős az ősök násza s ezáltal az emberek eredete, s az istenek násza, amelyben a panteonban teremtik meg az istenek közötti viszonyokat és hierarchiát.

Említésre érdemes az égitegek - Nap és a Hold - házasságának motívuma. Az indiai Rid-védában Szúrja a napmenyasszony, Szoma pedig a holdvőlegény.

Az Énekek éneke is szent házasságra ad követendő példát, itt az ifjú pár Salamon és Sulamnit.

A szeplőtelen fogantatás olyan hitbéli képzet, amely a gyermeknek férfi közreműködése nélkül való születéséről szól.

A kínai mitológiában egy legendás uralkodó, Fu-Hszi császár olyan anyától született, aki egy óriás lábnyomába lépve esett teherbe. Lao-cét, a filozófust anyja hullócsillagtól szülte, Konfuciuszt pedig egy szörnyeteg által hozott drágakőtől.

Az ókori Egyiptomban is számos legenda terjedt el fáraók csodálatos születéséről. A babilóniai Gilgamest szűz leány szülte, a legendás Zarathusztra anyja egy növény szárától, egy középkori mongol legenda szerint Dzsingisz kán anyja „isten pillantásától” esett teherbe. A görögök hittek Platón, Nagy Sándor csodálatos fogantatásában.

A „szűz anyák” hosszú történelmi sorában foglal helyet Mária, aki a Szentlélektől szülte Jézus Krisztust.

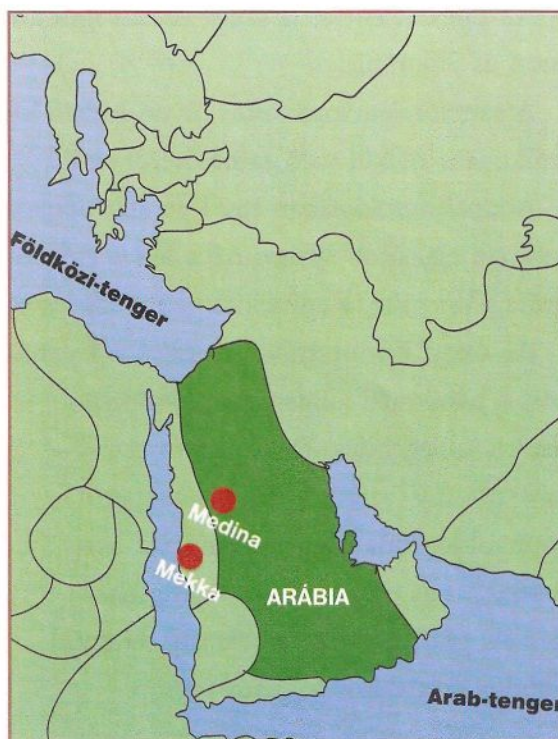
A szeplőtelen fogantatás tehát viszatérő ősi hagyomány.

115. AZ ISZLÁM

A muzulmánok számára Allah az egyedüli isten, az örök és mindenható. A Korán szövegét ő adta Mohamed szájába, s ez az iszlám szent könyv összetétele lényegében már Mohamed halála után, a VII. sz. közepén kialakult. 114 szúrát - fejezetet - tartalmaz. Aszerint, hogy Mohamed hol és mikor mondta, az összes szúrát 90 mekkaira és 24 medinaira osztják. A Korán tetemes része polémia, a hol első, hol harmadik személyben szóló isten és az iszlám ellenségei vagy az ingadozók közötti dialógus formájában. A Korán „istennek tetsző” életmódot és magatartást meghatározó vallási-jogi előírásokat és bizonyos szertartási gyakorlatra vonatkozó szabályokat is tartalmaz. Fontosnak számít az iszlám szent hagyománya, a szunna is, amely a hadiszokon - a hagyományokat is magukba olvasztó, Mohamed életéről szóló történeteken - alapul.

A Korán tanúsága szerint Allah a világmindenség megteremtője, ő választotta szét az eget és a földet, és a vízből megteremtett minden élőlényt. Két nap alatt teremtette a földet, hét nap alatt az eget. Megalkotta a hét eget sorra, azaz egyiket a másik fölé, és megteremtette a Holdat fénylőnek, és megteremtette a Napot világitónak. A hetedik ég felett található Allah trónja. Az égben helyezkedik el a paradicsom, a dzsanna és a pokol, a dzsahannam is. Az első embereket, Ádámot és feleségét,

Havvát Allah a paradicsomba telepítette le, de ők megkóstolták a tiltott gyümölcsöt, Allah pedig a földre száműzte őket. Havvá, aki évente fiút és leányt szült, hetven pár ikret hozott a világra, s így lerakta az emberi nem alapját.

Allah rendeléseit – több ízben is különböző népek – prófétái által juttatja le a földre. A hagyomány szerint 124 ezer próféta volt, köztük a legkiemelkedőbbek: Ibrahim, Músza, Ísza, Suaib, Húd és Szálih. Számos muzulmán próféta megfelel az Új- és Ószövetség szereplőinek: Ádam (Ádám), Nuh (Noé), Ibrahim (Ábrahám), Músza (Mózes), Lút (Lót), Ajjúb (Jób), Harun (Áron), Ísza (Jézus), Jahja (Keresztelő Szent János), Marjam (Mária), Zakarija (Zakariás).

A Korán szerint Ísza megjósolta Mohamed prófétságát. Mohamed Allah „követe” és prófétája, egyike azoknak a prófétáknak, akiket Allah már korábban is küldött az emberekhez. Mohamed „világító fáklya”, akit Allah arra választott ki, hogy elvigye az embereknek az igazságot: „Mondd: én csak hozzátok hasonló ember vagyok, azt a kinyilatkoztatást kaptam, hogy a ti istenetek az egyetlen isten.”

A mekkai Kába után az iszlám második legjelentősebb szentélye Mohamed sírja Medinában. A szentek sorába tartoznak Mohamed családjának a tagjai. Felesége, Áisa és lánya, Fatima. Mohamed unokatestvére és fogadott fia, Ali vette feleségül Fatimát. Alit a síiták szentként tisztelik. Fatimára vezetik vissza származásukat a síita imámok és számos mohamedán ország uralkodó dinasztiája.

A szenteknek külön kategóriáját alkotják a sahídok, akik a hitért elpusztult vértanúk vagy akiket ártatlanul öltek meg. A szentek jelentős része szúfi, aki csodátévő képességéről emlékezetes.

Az iszlám szerint az emberek benső kapcsolatba kerülhetnek a dzsinnekkel, az emberek előtti teremtményekkel, akik képesek emberi külsőt is öltetni, s hajlamosak arra, hogy ártsanak az embernek. Ellensúlyozásukra az embernek megadatott a „saját” angyala is, aki jó cselekedetekre buzdítja őt.

A síita tanok a hatalom rokonság alapján való öröklése elvének talaján keletkeztek. A muzulmán közösségek vezetésének jogát Mohamed családjára, azaz Alira és Fatimától való gyermekeire ruházták. A lelki öröklés tana szerint „Mohamed fénye” sorra a „szent imámokhoz” került. A szunnitáktól eltérően, ahol az imám a közösségnek tagjai által választott világi és szellemi vezetője, a síitáknál Mohamed küldetésének örököseként szerepel, főpap, aki a benne megnyilvánuló isteni erő révén tévedhetetlen és titkos tudás birtokosa.

A síiták tisztelik a Koránt, bár meg vannak győződve arról, hogy belőle Ali említéseit Oszmán kalifa parancsára eltávolították.

II.6. SZÜLETÉS

Az iszlám áttekintése után Szibériába utazunk, hogy majd a szibériai népek mitológiáját vegyük szemügyre, de addig is, míg odaérünk, tekintsünk át most is néhány alapfogalmat a mitológia ismeretanyagából.

A szoláris mítoszok főszereplője a Nap, s megismerjük belőlük a Nap születését, amikor a mitikus kor kezdetén a Nap – csakúgy, mint más égitestek – még hiányzik az égről. Az ősi mítoszok közé tartozik az is, amely a Nap eltűnését, majd visszaszerzését beszéli el. Az egyiptomi hagyományban a legrégebbiek közé sorolhatók azok a nézetek, amelyekben a csecsemő Nap megszületik az égi istennő ágyékából, s amelyekben a Nap (Ré) megvív ellenfeleivel.

A napisten főistenné válik számos hagyományban.

A nő szülőkéességének eszméje és a születés gondolata a legősibb koroktól fogva szorosan összekapcsolódott általában a termékenységnek, s szűkebben a föld termőerejének gondolatával.

A születéssel függ össze az a felfogás is, amely szerint semmilyen élőlény nem hal meg, csak időlegesen elhagyja ezt a világot, hogy majd ismételten megszülessék és újra megjelenjék ezen a világon.

A csodás születések az istenek, hősök és királyok előjogává válik egészen Jézus Krisztus csodás születéséig.

Kifejlődött a reinkarnáció eszméje is, mely ismételt születés emberi külsővel, legalábbis részben megőrizve előző születések emlékét. Halál után a lélek átvándorol egy másik születő lénybe, a folyamatot személytelen erők – karma – irányítja. Az emberek is, az istenek is részei a „végtelen újjászületések” láncolatának, a szanszárának.

A házasság, a terhesség, a szülés pártfogó istenségei általában a legnagyobb tiszteletnek örvendő istennők: Héra, Juno, Kannon...

A tehén a termékenység, a bőség, a jólét szimbóluma számos ősi vallásban. Az egyiptomi mítosz egyik változatában Ré napisten Égi Tehéнен kel ki az óceánból. A görög mitológiában Zeusz szerelmes lesz Hérába, aki tehén alakját ölti magára.

A tigris az állatok királya, az erdő ura számos felfogásban. Délkelet-Ázsiában a hegyek és barlangok szellemeként is ismerik. Kínában nemcsak az állatok királyát tisztelték benne, hanem a démonok, közelebbről a betegségdémonok rettegett ellenségét is.

A totemmítoszok alapját az a felfogás alkotja, hogy természetfeletti rokonság van egy bizonyos embercsoport - törzs - és a totem között, amely vagy valamilyen fajta állat vagy növény, ritkábban valamilyen élettelen tárgy, vagy természeti jelenség. S a történetek fantasztikus totemősökről szólnak, akiktől egyes csoportok magukat származtatják. Megismerjük bolyongásaikat, a totemősök tetteit, melyek vége rendszerint az, hogy ezek a lények vagy visszavonulnak a föld alá, s eltűnésük helyén emlékül hagynak valamilyen követ, sziklát, vagy ilyen emlékkővé változnak át. A totemősök útját jelző szirtek, hasadékok, vizek totemikus szent helyé váltak a bennszülöttek számára, kultikus központtá, ahol titkos vallási szertartásaikat végezték.

Apró termetű mitológiai lények a törpék, akik éppúgy, mint az óriások, egész népet alkotnak, hol barlangokban, hol meg az erdőben, vizekben tanyáznak. Lehetnek emberevők, nőrablók, másrészt viszont eléggé ártatlan lények, akik csak ijesztgetnek. Olykor kincseket őriznek vagy éppen mesterségre tanítják az embereket.

A történelem és a mítoszok viszonyára jellemző, hogy amikor kezdenek megjelenni az első történeti leírások, még uralkodnak a mitológiai ihletésű szövegek, melyeknek óriási jelentőségük van az adott kultúra létrejöttében.

Az antik görög hagyományban a korai történeti munkák epikus irodalmi műfajként alakultak ki, s a lehető legszorosabban kötődtek az eposzhoz, amely kétségtelenül mitológiai alapokon nyugszik.

Mitológiai és történeti tartalom jelenik meg változó arányban az indiai epikus költeményekben is: Mahábhárata és Rámájana.

A keresztény vallás első ízben és maradéktalanul a történeti időbe helyezte istent, hangoztatta Jézus történetiségét: az ember itt már nem a mítosz szféráiban, hanem a történelemben él.

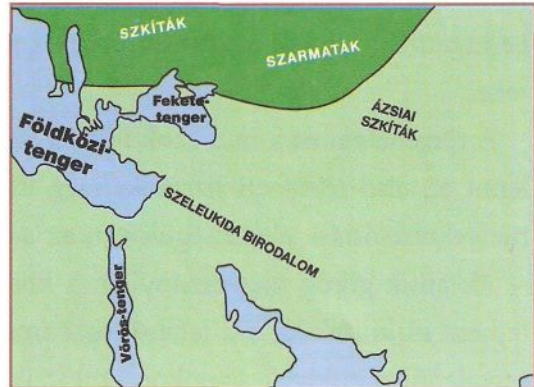
117. SZKÍTÁK ÉS SZARMATÁK

N mandzsuk 1644-ben elfoglalták Kínát, s attól fogva a kínai kultúra hatása alá kerültek. A mandzsu császárok is megtartották a hagyományos állami konfuciánus kultuszt: az ég, a föld, a császári ősök és meghatározott istenségek rituális imádatát. A szibériai sámánkultusz sajátságos változata mégis túlsúlyban volt.

Az Igaz feljegyzések a mandzsuokról 1635-ben íródott eredetmonda szerint három égi leány fürdött a tóban, s a kisebbik, a vízből kijöve, a ruháján egy piros gyümölcsöt talál, amelyet az égből jött szarka tett oda. Megeszi a gyümölcsöt, és teherbe esik tőle. Elnehezülve fel sem tud emelkedni az égbe. Fiút szül, aki azonnal beszélni kezd. Küldetése, hogy teremtsen békét az országban az egek ura megbízására. Őt tekintik a Csing dinasztia ősapjának.

Észak- és Északkelet-Szibéria népei között az eszkimók hiedelemvilágában a természetet szellemek népesítik be, legelterjedtebb fajtájuk az inua: tárgyak, állatok, természeti jelenségek gazdája vagy őrzője. Van inuája a szikláknak, tavaknak, hegyfokoknak s a többi domborzati elemnek, széliránynak, álomnak s az emberek és állatok egyéb állapotainak. Az inua felöltheti kis, torz arcú ember alakját vagy annak a tárgynak, állatnak apró mását, amelynek szellemeként szerepel. A tarnek különbözik az inuától, ő az emberek és állatok lelke.

Az eszkimók hitvilágának legjelentősebb alakja Szedna, a fókák és más tengeri állatok úrasszonya. Ez az istennő más-más néven ismeretes Eszkimó föld különböző részein. Szedna a tenger fenekén él, s az állatok fölött uralkodik, időről időre átad belőlük az embereknek. Ha az emberek vétkeznek, bűnük piszokként tapad

Szedna hajába, aki ilyenkor megharagszik: a fókákat és rozmárokat távol tartja a parttól, s az eszkimótelepen éhínség tör ki.

Az alaszkai eszkimók szerint a Holló borsóhüvelyből teremtette a férfit, s agyagból formázta meg az állatokat, majd lelket bocsátott beléjük. Először a hegyi kecskéket alkotta meg, majd a szarvasokat s csak azután az asszonyt, az első ember feleségét.

A szkíta mitológia annak az iráni nyelvű népnek a hitvilága, amely az i. e. I. évezredben a Fekete-tenger melléki sztyeppet lakta. Hérodotosz Történelem című művének egyik fejezete tartalmaz adatokat a szkíta panteon szerkezetéről. A hierarchia csúcsán Tabiti állt, a tűz istennője. Tabitit a szkíták királyasszonyának is nevezték. Targitaosz volt az első ember, s az ő három fia lett a szkíta nemzet különböző részeinek ősapja.

Az időszámításunk kezdete körüli időkben a szarmaták elfoglalták az egész Fekete-tenger környéki sztyeppet. A szkítákhoz hasonlóan a tüzet tisztelték mindenek felett. Az alánok, az egyik legerősebb és a történelem színpadán a legtovább fennmaradt szarmata törzs Marsot földbe szúrt kard képében tisztelte.

Az uráli nyelvcsalád szamojéd csoportjához tartozó népek közül a nyenyecék képzelete szerint a hideget egy óriási északi birka küldi, amely az ég északi pereménél levő jégtengerben él. Télen lehelete lángokban csap ki, ez az északi fény, nyáron pedig esőfelhők alakjában. Ha levedli elnyűtt irháját, havazik, ha fújtat, hideg szél támad, ha egy helyben áll, lehűl az idő, és ha elindul, felmelegszik. A hóvihart a nyenyecék hosszú, ősz hajú, gondozatlan, gonosz öregasszonyként személyesítették meg, aki ha megrázza haját, a rajta levő korpa hóvá alakul. Olykor-olykor feltűnik emberek, főleg fiatal férfiak előtt, de azok a látásától megdermednek, s elpusztulnak.

Az erdei nyenyecék szerint a viharszellemek, viharmadarak a tengerben élnek, s onnan hordanak vizet az égbe, magukat felhők elé fogván. E madarak hangja a mennydörgés.

A nyenyec mítosz szerint az özönvíz csupán az első az emberiséget érő három csapás közül. Szörnyű éhínség és aszály követte, s csak egy ifjú és egy leány maradt életben.

Tőlük új emberiség származott.

Térben és időben egymástól függetlenül beszél el tehát az ember az özönvíz pusztítását s az élet újraindulását.

A folytonos harcban mindig az élet győzedelmeskedik.

118. A TUDÁS FÁJA

Szibériából a szláv népek kultúrájának térségébe utazunk, s az utazás idejében most is alapfogalmakat tekintünk át a mitológia világából.

Már az óegyiptomi hagyomány ismerte mind az élet fáját, mind a tudás fáját. A Halottak Könyve felszólítja a halottat, hogy madár képében repüljön fel egy szép fára, amelyen az élet gyümölcsei nőnek, s ily módon istenné lesz. A halál visszajuttatja az embert az istenek országába, ahonnan földi élete tartamára kiűzetett. A halott előtt feltárul a nagy titok: megismeri isteni lényegét, Rétől való származását. Az ókori Babilonban kétféle fát ismertek: az igazság fáját – a tudás fájának változata – és az élet fáját.

A Teremtés Könyvének tanúsága szerint az első emberek engedtek a kigyó csábításának, megkóstolták a tudás fájának gyümölcsét, és felfedezték saját meztelenségüket.

S ez már az ember bűnbeesésének története.

A túlvilág, a síron túli világ a holtak vagy a lelkek tartózkodási helye. A túlvilághoz vezető út a felfogások szerint nehéz és veszélyekkel teljes – a messzi túlvilágot az élők világától folyók, hegyek választják el, szigeten, a föld mélyében vagy az egekben terül el. Az út megtételéhez a halottnak csónakra, lóra, kutyaszánra, kocsira, elnyűhetetlen lábbelire, útravalóra van szüksége, s ezt általában betették mellé a sírba. A túlvilág bejáratát örök őrizték.

A halál után folytatódó élet általános koncepciója a primitív kor és az antik világ felfogásában olyan nézetekkel bővült, hogy a különböző kategóriákba tartozó holtakra más-más sors vár. A túlvilági élet a halál módjától függött: akiket meggyilkoltak, akik vízbe fúttak, természetes halállal múltak ki vagy gyermekkorukban haltak meg, a túlvilág más-más régiójába kerültek.

A lélekvándorlás, a reinkarnáció tana a hindu mitológiában és a buddhizmusban érte el fejlődésének csúcsát. Ezenkívül számos nép képzelte úgy, hogy a halott újjászületik utódjában, általában az unokájában – ebből ered, hogy az újszülött öröklí egyik ősenek nevét. Ezekben az esetekben a túlvilág nem utolsó állomása a halottnak, hanem kikerülhetetlen szakasz a halálon át megvalósuló újjászületések szakadatlan körforgásában.

A tűz csiholása és felhasználása a legszembeötlőbb és legegyszerűsebb jele annak, hogy az ember kivált az állatok közül. Eredetéről számtalan mítosz terjedt el. Gyakori a tűz elrablásának motívuma, amikor valamilyen lény elrabolja a tüzet egy másik lénytől, és átadja az embereknek.

Az út számos vallási hagyományban metaforikus értelemben is előfordul. Buddha a maga tanítását középútnak nevezte, amelyet a mindennapi viselkedés tekintetében szembeállított a szélsőséges aszkézissel és hedonizmussal.

A Biblia szól az Úr, a Szövetség, az élet, a bölcsesség, az igazság, a kegyesség, az igaz élet útjáról, de emlegeti a bűn, a törvénytelenység útját is.

Szoros kapcsolat vehető észre a vallás és a mitológia között. A vallás abban gyökerezik, hogy az ember tehetetlen a vak természeti és társadalmi erőkkel szemben, a mitológia abban, hogy az emberi észnek elemi szükséglete a környező valóság megértése és magyarázása. Az antik görögöknél igen magas fejlődési fokra emelkedett a mitológia, de hinni a mítoszokban nem volt kötelező. Számos művelt ember mosolygott a mítoszokon, s ezzel egyáltalán nem adott okot arra, hogy istentelenséggel vádolják mindaddig, amíg kellő tisztelettel viseltetett a várost pártfogoló istenek iránt, és elvégezte az előírt vallási szertartásokat.

A mítoszok a népi képzelet szülöttei, naiv magyarázatot adnak a valós világ tényeire. Az emberiség természetes kíváncsiságából fakadnak, s ahogy gyarapszik tapasztalata, úgy tágul mitológiai képzeletének köre, s úgy válik összetettebbé a mítoszok tartalma. Noha a mitológia és a vallás különböző töről fakad, van bennük közös is: a megszemélyesítő képzelet.

119. SZLÁV ISTENEK

szlávok kereszténnyé válása előtti hiedelemvilága ma már nehezen rekonstruálható. Két ősszláv istenség neve bizonyos, ők Perun és Vesz.

Perun a viharisten az égben, a hegytetőn lakozik, üldözi kígyó formájú ellenségét, aki lent, a földön lakik. Viszályuk oka, hogy Vesz elrabolta az állatokat és az embereket, egyes variánsokban pedig a villámszóró feleségét. Az üldözött Vesz egymás után fa, kő alá rejtőzik, átváltozik emberré, lóvá, tehéné.

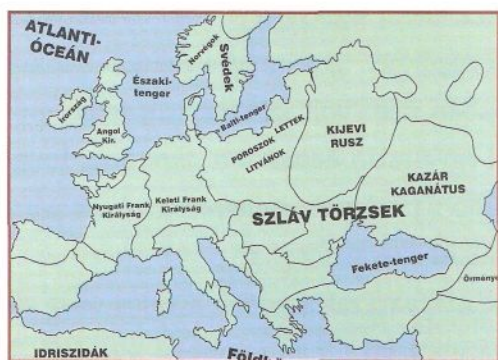
A Velesszel folytatott párharc idején Perun széthasítja a fát, széttöri a követ, villámokat szór. Győzelmét termékeny eső koronázza meg.

Az óorosz forrásokban Velesz mint az állatok istene, a háziállatok védelmezője s a gazdagság istene jelenik meg. Kultusza nyilvánvaló abból a keleti szláv szokásból, hogy az istenségnek ajándékba otthagytak néhány kicsépeletlen gabonakalászt, amit Velesz-szakállnak neveztek.

Az Óskrónika, mely az oroszok és görögök 907-es szerződésekor keletkezett, megemlíti, hogy Vlagyimir Szvjatoszlavics herceg kísérletet tett arra, hogy megteremtse az általános állami „pogány” panteont. Kijevben egy dombon, a hercegi toronyudvaron kívül felállították Perun, Horsz, Dazsbog, Sztribog, Szimargl és

Mokos bálványait. A panteon fő istenségei a villámszóró Perun és Velesz voltak, akik helyileg szemben álltak egymással.

A kijevi panteon egyetlen női szereplője, Mokos a jellegzetesen női foglalatossággal állt kapcsolatban, különösen a fonással. Nagy fejű és hosszú karú asszonynak képelték, aki éjszánként fon a házban.

A panteon többi istene kevésbé ismert, de mindegyik valamilyen viszonyban van a legáltalánosabb természeti funkciókkal: Sztribog úgy látszik, a szelekkel áll kapcsolatban, Dazsbog és Horsz a Nappal, Szvarog a tűzzel.

Kevésbé világos a panteon utolsó istenének, Szemarglnak a szerepe, aki talán a panteon összes istenét egyesíti.

Amikor 988-ban Vlagyimir felvette a kereszténységet, ez maga után vonta a bálványok megsemmisítését és a pogány vallásnak és szertartásainak betiltását.

A pogányság csökevényei azonban megmaradtak.

A banniyk a keleti szlávoknál a fürdő szelleme volt, aki a mosakodókra volt veszélyes. A bog istenséget jelent, a csernobog a balti szlávoknál gonosz szellem volt, aki szerencsétlenséget hozott. Vele ellentétben a belobog szerencsét hozott.

Fekete isten az egyik, Fehér isten a másik.

Dedi a belorusz és lengyel hagyományban az ősök szellemét jelentette. A halottnak ételt áldoztak. A dodola női alak volt a délszláv mitológiában, akit az esővarázslás szertartásaiban említettek.

A dolja az isten által adományozott boldogság, siker megtestesülése.

A Domovoj a keleti szlávoknál a ház szelleme volt. Ember alakban képelték el, gyakran a ház gazdájának képmására, vagy mint apró öregembert, akinek arcát fehér szőrzet borítja. A Veleszhez kapcsolódó szertartások tevődtek át Domovoj kultuszára.

Az erdei manót az erdő és a vadállatok gazdájaként, állatbőrbe öltözve képelték el.

A karavaj a keleti szláv szertartásokban a kerek, díszített kenyér, illetve mitológiai lény, a termékenység szimbóluma.

Kikimora a ház gonosz szelleme volt, apró, láthatatlan asszony, akit Domovoj feleségként képelték el.

A Mara gonosz szellem volt, kezdetben a halál megtestesülése.

A ruszalkák vízitündérek voltak, rendszerint kártékonyak, akik meghalt lányokból, elsősorban vízbe fúltakból, megkereszteletlen gyermekekből lettek.

A hagyomány említést tesz még tüzes kígyóról, tűzmadárról, vámpírokról, vasorrú bábáról, vízimanókról.

Az ősi szláv mesék kiapadhatatlan forrásai csodás tetteik krónikája.

120. VILÁGTOJÁS

szláv mitológia megismerése után Tibetbe utazunk, mitológiai utazásunk utolsó helyszínére, de útközben még néhány alapfogalmat vegyünk szemügyre, melyek az eddig áttekintettekkel együtt összegezhetik és elmélyíthetik ismereteinket a mitológia világában.

A vámpír az európai népek hiedelemvilágában halott, aki éjszaka felkel sírjából vagy denevér képében jelenik meg, és az alvó emberek vérének szívja, lidérces álmokat küld rájuk.

A vérfertőzés (incestus) házasság vagy nemi viszony közeli vérrokonok között. Ide tartozik a világon egyetlen emberpárként élő ősszülők házassága. Az ilyen „fajtalankodásnak” nem minősített vérfertőzés összhangban van azzal, hogy a legfontosabb rítusokban feloldják a házassági és egyéb tilalmakat, s ez a gyakorlat mint-

egy precedensül szolgál a vérfertőzések házasságokra egyes királyi hagyományokban: fáraóknál, inkáknál.

A világfa képe gyakorlatilag mindenütt ismert, úgy mint az élet fája, a termékenység fája, a tudás fája, s a változatok sokféleségében mint a világ tengelye egybefoglalja a legáltalánosabb értelmi ellentétpárokat. A világfa függőleges tagolódásában különválik az alsó (gyökérzet), középső (törzs) és a felső (ágak) rész. Függőleges irányban jelennek meg az ellentétpárok: fönt-lent, ég-föld, föld-alvilág, tűz (száraz)-víz (nedves), amelyek kellő pontossággal azonosítják a mitológiai alakokat és azt a világot, amelyben cselekszenek.

A világ közepe is sokszor a világfa, de a centrum, melyen a világtengely halad át, lehet más is: a Föld köldöke a görögök elképzelése szerint Hellász szívében, Delphoiban, Hesztiának, a tűz istennőjének templomában volt.

Úgy vélték, hogy a világ közepe gondolatnak harmóniateremtő szerepe van a világmindenségben. A harmóniateremtő közép pedig a rendnek és a tisztaságnak a forrása.

A világmodell fogalma a hagyományokban gyakran abból indul ki, hogy a makro- és mikrokozmosz, a természet és az ember azonos: a hegynek, az asztalnak lába van, a pohárnak talpa, mintha minden az emberhez hasonlatos lenne.

A világtenger a hagyományokban olyan ősvíz, amelyből a föld és tágabban az egész kozmosz keletkezett. Sumér elképzelés szerint az egész világtértséget betöltötte a világtenger, nem volt sem kezdete, sem vége, és a felfogás szerint valószínűleg örök volt. A babiloni változat szerint a végtelen ős világtengerben nem volt semmi egyéb, csak két szörny. Az egyiptomi teremtésmitológia szerint kezdetektől fogva létezik a világtenger. Számos ázsiai hagyomány a végtelen és örök ős világtenger eszméjéből indul ki.

A görögök világtengere elsősorban óriási világfolyó vagy „folyamáradat”, amely körülöleli a földet és a tengert, eredetűl szolgál a folyóknak, forrásoknak, tengeráramoknak, enyhéül a Napnak, Holdnak és csillagoknak, amelyek belőle kelnek és belé nyugszanak le. Hésziodosz szerint az óceán a legidősebb titánnak, Uranosznak a fia Gaiától. Az istenek az óceánt (Ókeánosz) mint vénséges vén szülőt tisztelik, gondoskodnak róla, noha elvonultan, magányában él.

A világtojás, kozmikus tojás lényegében jelkép. Számos hagyományban belőle keletkezik a világmindenség vagy valamilyen megszemélyesített teremtő erő: a teremtő isten, néha maga az emberi nem.

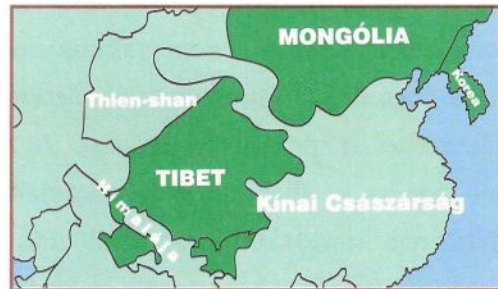
Egyiptomi mítosz szerint a „Nagy Gágogó” madár tojta világtojásból kel ki a Nap.

Az indiai védák szerint egy aranycsírából, a világtojásból jött létre a teremtmény, őbelőle pedig Brahma.

A víz pedig a világegyetem egyik alapeleme: minden létező ősi, kiinduló állapota, az őskáosz megfelelője.

121. ISTENEK TIBETBEN

Tibet Himalája menti, illetve keleti részére jellemző, hogy ott a mindenséget az óceánban, egy hatalmas teknősbéka vagy hal hátán úszónak képzelik el, amelyet a világmindenség tengelyét képező hegy rögzít. A jelentkező buddhizmusnak a kontinensekről és a súlyponti Meru hegyről szóló világmindenség-rendszere könnyedén ráépült a mindenség szerkezetéről alkotott mitikus tibeti képzetekre. A bon – a tibetiek buddhizmus előtti vallása – és buddhista átdolgozások eredményeként a teremtés különböző verziói alakultak ki. Az egyik változat szerint kezdetben, a világ teremtésekor egy kőhalmot hoztak létre egy gleccseren. A másik szerint a „kilenc hadisten” csoportjának kialakulását a világ teremtése előzte meg, amelynek során előbb az ég fehér, majd a föld kék fénye keletkezett, ezt követően a fehér jéghegyek, végül kialakult a külső óceán. Az óceán közepén kilenc börtencskő bukkant fel, melyekből három ízben különféle fegyverek tűntek elő, a mennydörgő hangú, fénylő villámú „ragyogó felhő nagyapó”, majd a „villámküldő vad” és Lumo anya, az „oltalmazó tengeri kagyló”. Az ő gyermekeik voltak a „kilenc hadisten, fivérek és nővérek”.

A mindenség, a világ, az emberek és állatok egy tojásból bújtak elő. Az egyik változat szerint a nemlétből fehér fény támadt, a tökéletes tojás létrehozója, amely „tündöklő volt, jó volt. Nem volt sem keze, sem lába, sem feje, de volt mozgása, nem voltak szárnyai, de tudott repülni, nem volt szája, de hang jött ki belőle,

tudott beszélni”. Öt hónap múlva a tojás kettévált, s előbukkant az ember, akit a különböző nyelveken különféleképpen hívtak. Az óceán közepén fekvő szárazföldön élt, aranytrónon ült. Az ember elrendezte a világmindenséget, szabályozta az idő folyását, s felkérte az isteneket az emberek oltalmazására s a démonok megfékezésére. Egyszer az óceánba ugorva halászok hálójába került, ettől fogva súlyos csapások zúdultak az emberekre. A másik változat szerint Nadmon Gyalpo („fő vágy király”), a testrészek és érzékszervek nélküli, de gondolkodó őslény lett az első földi emberek őse. Összetörte az „őstojás” héját, és feleségével kilépett a világba. 18 fiuk és lányuk született.

A buddhizmus tibeti elterjedése után a VII. században kialakult az ún. átalakított bon, amelyre a buddhizmusból való közvetlen kölcsönzés a jellemző. Fennmaradtak ugyanakkor a bon vallás isteneinek alapvető jellemzői, jelképei.

A buddhizmus államvallássá válásakor a tibeti buddhista világképbe bekerültek a helyi hiedelmek motívumai és témái.

Tibet főisteneinek bekerülése a buddhista panteonba a VIII. században Tibetbe hívott buddhista térítő, Padmaszambhava nevéhez fűződik. A dalai láma az indiai Avalokitesvara megtestesülése. Avalokitesvara a buddhizmusban a könyörületesség megtestesítője, egyike a legfontosabb Bodhiszattvának, megvilágosodásra törekvő lénynak, aki feltette magában, hogy buddhává lesz. Az ilyen elhatározásra az indíthatja az embert, hogy ki akar kerülni a folytonos újjászületések láncolatából, a szanszárából, és meg akarja menteni a szenvedéstől az összes élőlényeket.

A tibetiek szerint az élőknek életerejük van, melynek bla a neve, s ez az utolsó lélegzettel hagyja el az embert. A halottak sorsáról való elképzeléshez társul a bardo, az az állapot, amelyben a halált követő 49 nap folyamán a bla, az elhunyt „életereje” tartózkodik. A halál után az ötszínű szivárványban megszentelt bla az égbe távozik, az egyszerű emberek esetében a szerzetes speciális szertartásokkal vezeti ki a blát a fejtetőn keresztül. A szerzetes elmagyarázza az elhunytnek a bardóbeli látomásokat, a szanszárától való megszabadulás az ősfény felragyogásának első pillanatában lehetséges, később jóságos istenek, majd haragvók tűnnek fel, majd a pokol ura, Jama és kísérete. Az út a harag, szenvedély, ostobaság között vezet, míg a szanszára régióit be nem járják. Nem minden elhunyt teheti meg az egész utat.

Ahol megáll, ott újraszületik.

Számunkra pedig az istenek hosszú bevonulása véget is ér. Ők megteremtették a világunkat, mi őket, s azóta bennünk élnek.

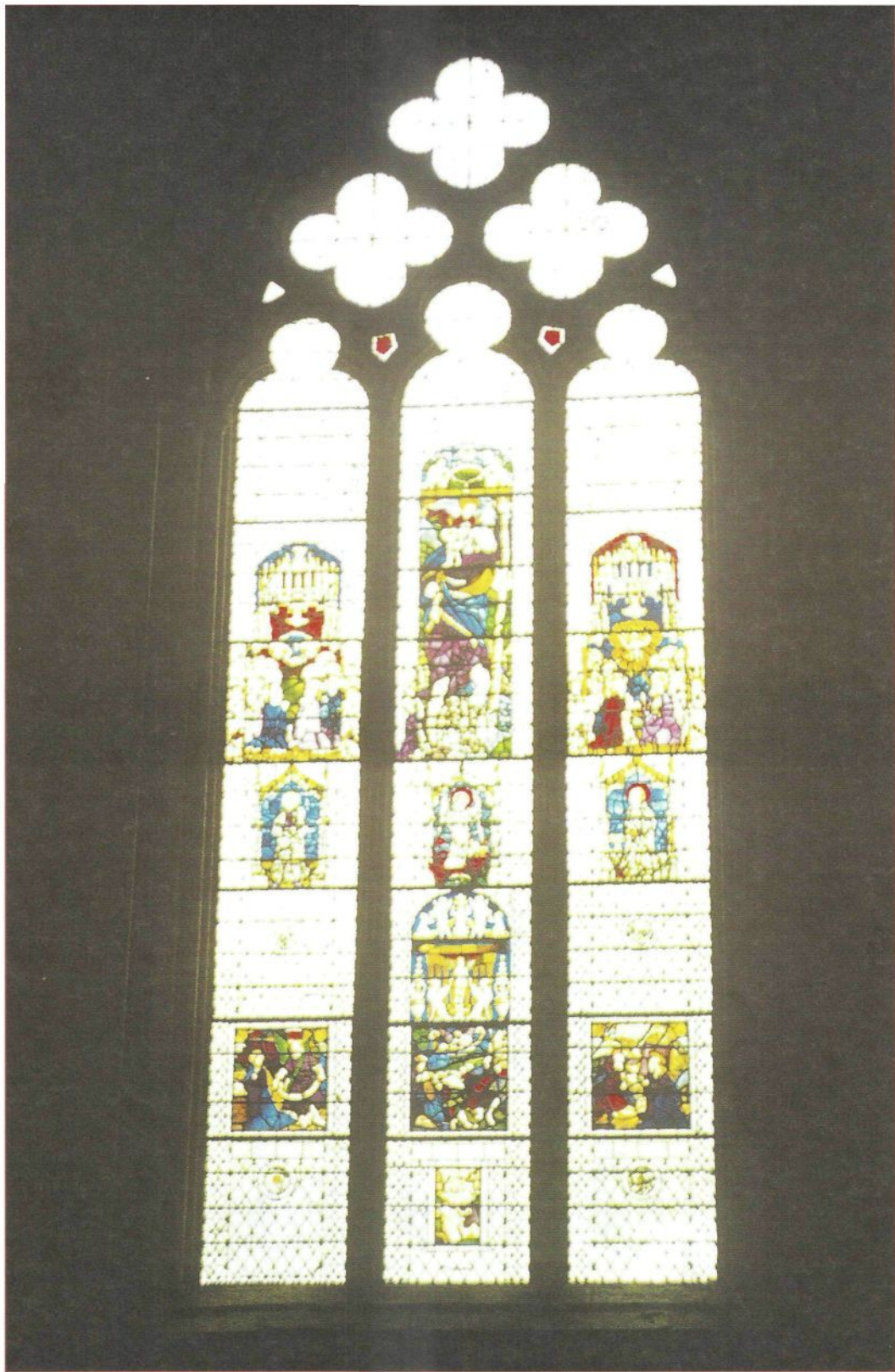
Az Édenkertet bibliai valóságában sohasem találták meg (Madrid)

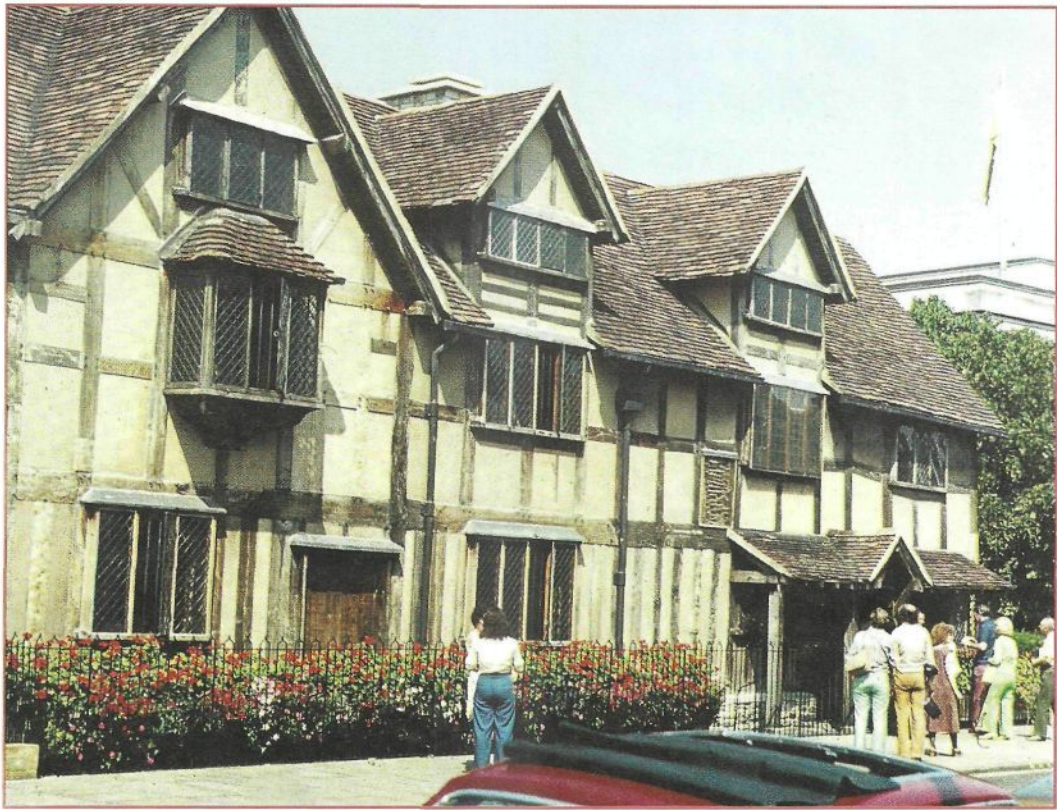
*Siva, az életet elpusztító és megújító istenség a hindu vallásban
(Prambanan, Jáva)*

Őrző dzsinn a szultán kertjében (Jogyakarta, Jáva)

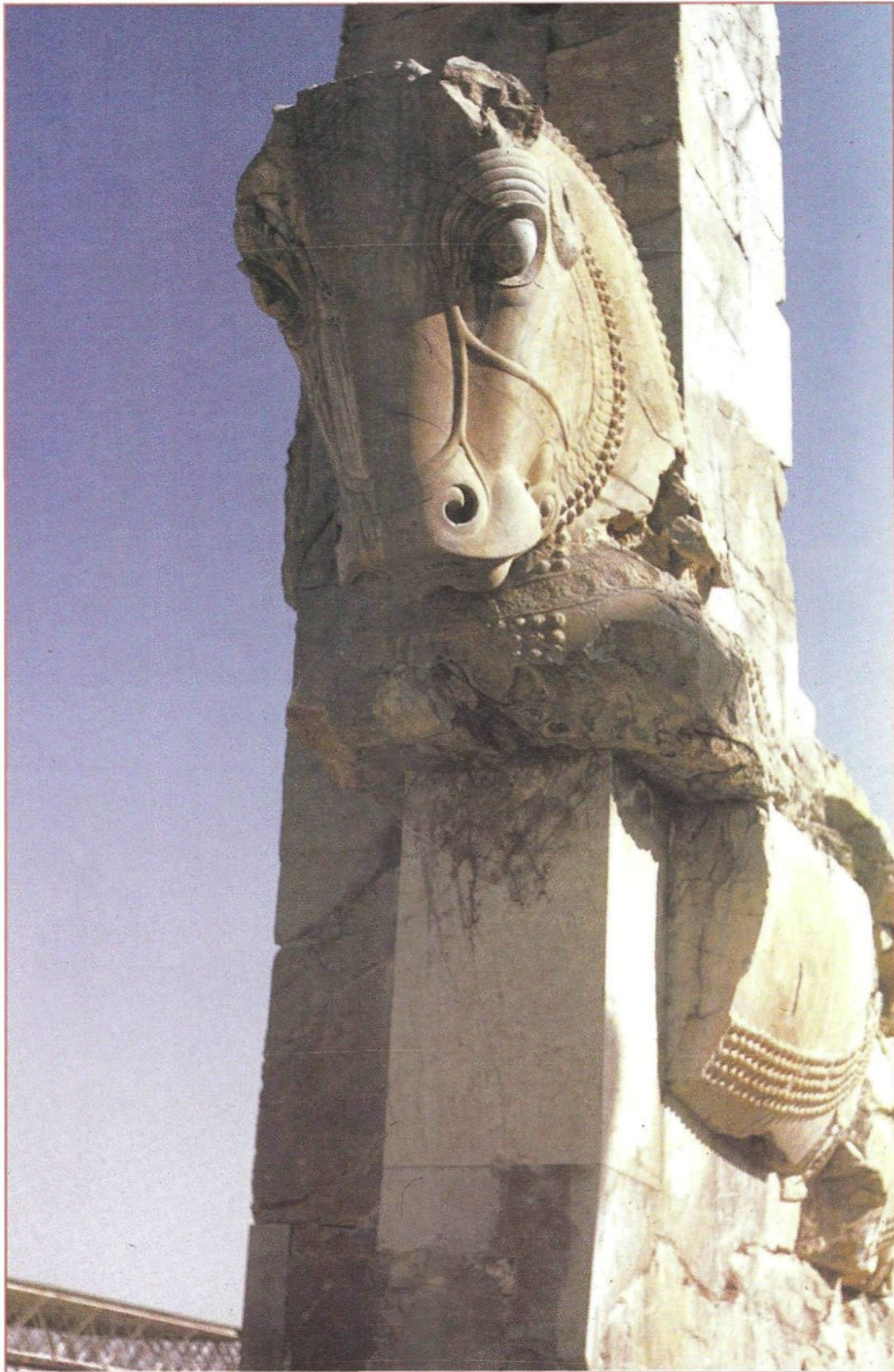
Az ablak fontos jelkép, a fénynek, a világosságnak, a nagyfokú látás képességének szimbóluma (Franciaország)

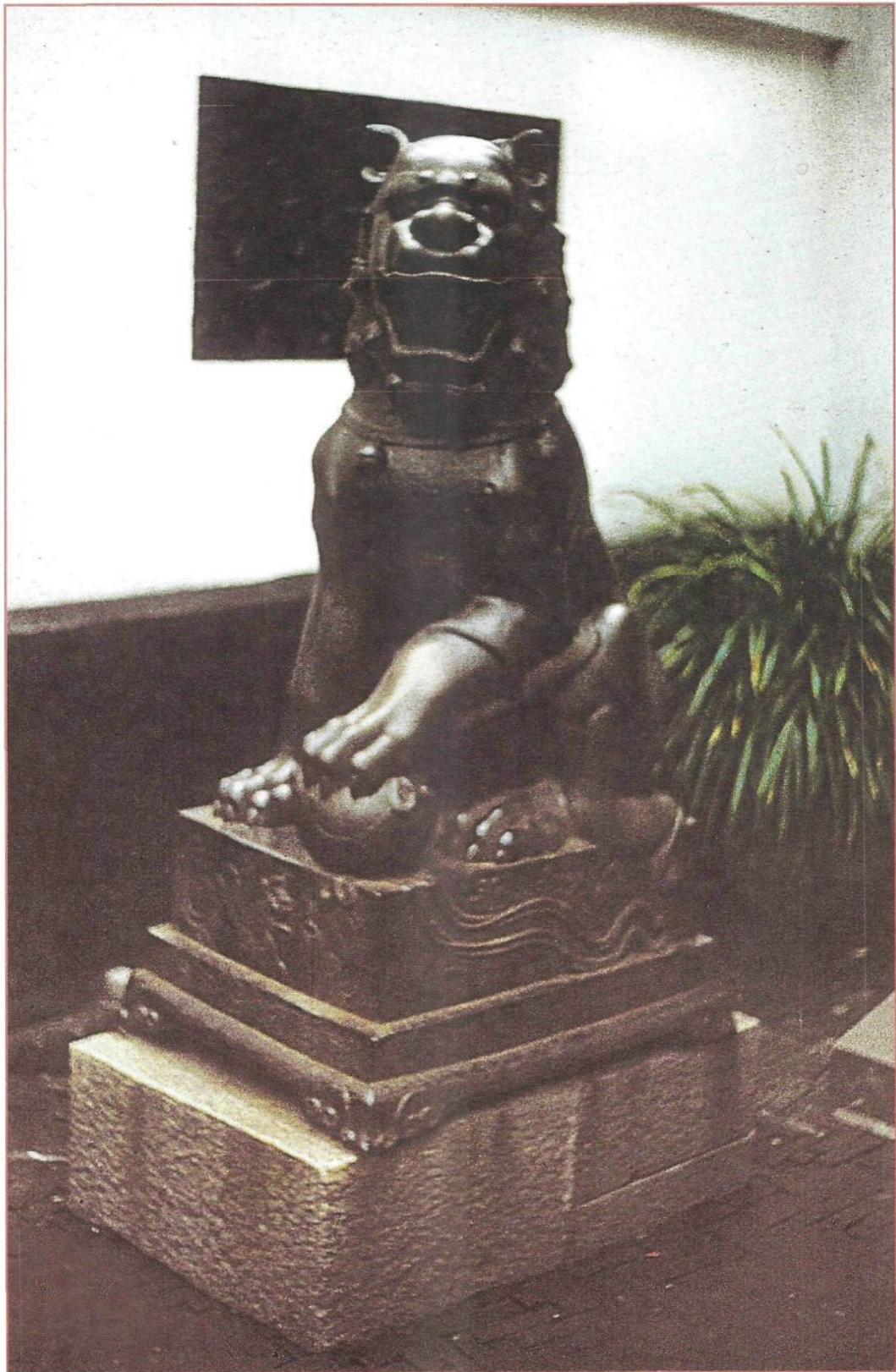
Shakespeare szülőháza (Stradtford, Anglia)

Anne Hathaway, Shakespeare feleségének szülőháza (Stradtford, Anglia)

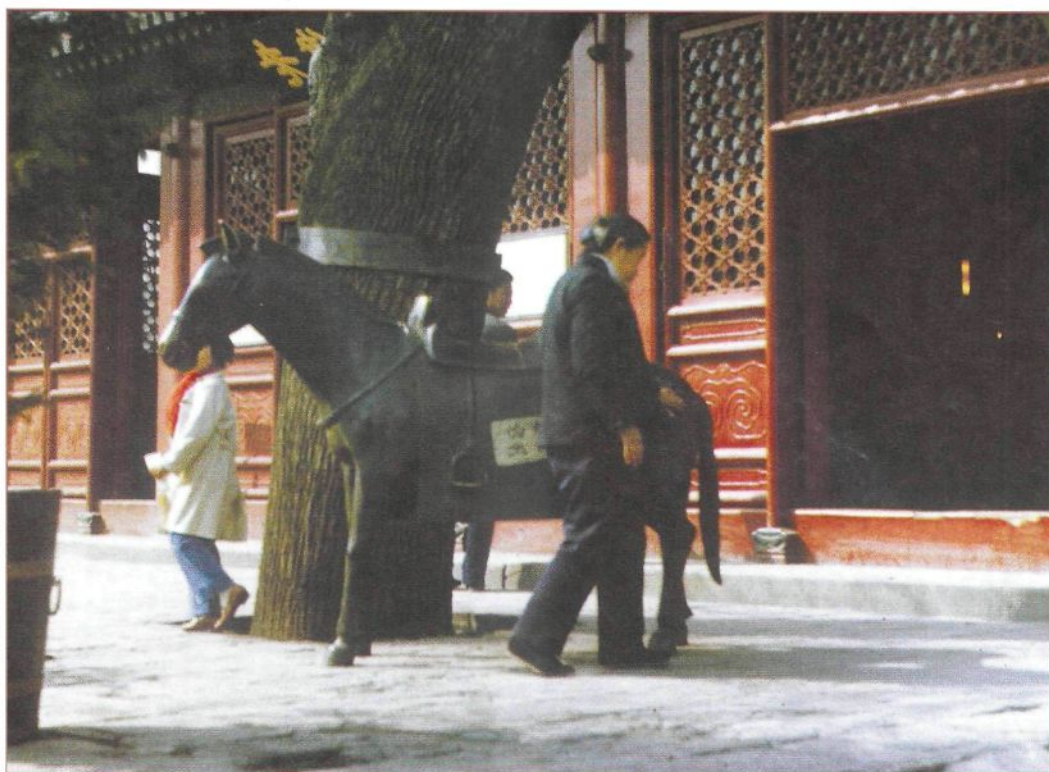
A mítoszokban a bárány (birka) szerepel leggyakrabban mint áldozati állat, rendszerint mint tiszta, a Napnak, a tűznek szánt áldozat (Perszopolisz, Irán)

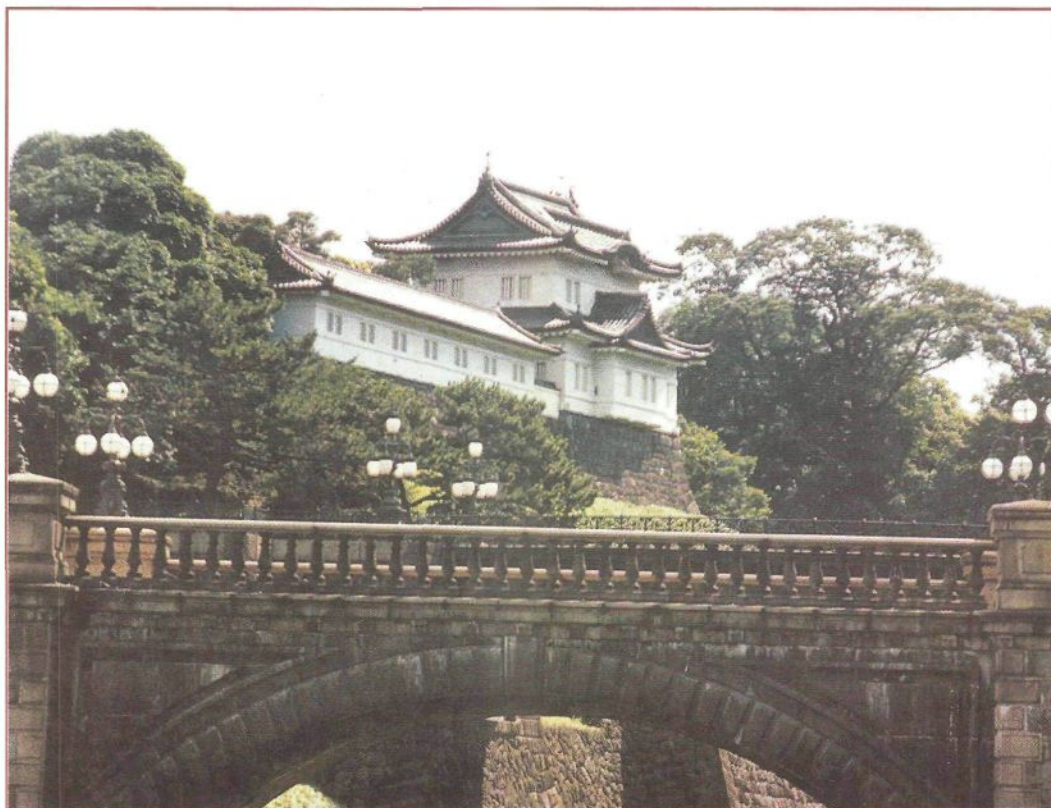
Az antik kulturális hagyományokra jellemző, hogy az oroszlán alakját az egyik legfőbb jelképként használják (Peking)

A kínai díszítőművészet elemei (Peking)

Számtalan megszemélyesítést vehetünk észre a mitológiai kultúrákban: élőlények vonásaival ruházzák fel az élettelen tárgyakat és jelenségeket (Peking)

A japán díszítőművészet elemei (császári palota, Japán)

A lótosz a női teremtőerő szimbóluma (Ubud, Bali)

Az iszlám díszítőművészet elemei

IV.

Csodák nyomában

122. NAGY FELFEDEZŐK

Nagyon is lehetséges – írta Sztrabón, az ókor egyik legnagyobb tudósa –, hogy az általunk lakott világon kívül még egy vagy talán több is van, amelyeket szintén emberek, tőlünk különbözők népesítenek be.

Marco Polo könyve ma is lebilincselő olvasmány. Leírta Perzsia sivatagjait, a mongol pusztákat, a császár fővárosát. Könyvében szerepel Szibéria és Tibet, az aranypagodás Burma, Laosz és Sziám, továbbá Japán, Jáva, Szumátra, Ceylon és Nagy-India.

Ibn Battúta bejárta Keletet és Nyugatot, 120 000 kilométert hagyott a háta mögött. Könyve A városok érdekességeiből és az utak csodáiból adott ajándék a szemlélődők számára címmel került lejegyzésre, s hitelesen tudósít a XIV. század kultúráiról Egyiptomtól Kínáig s Ceylontól a Szaharáig.

Kolumbusz partraszállása Guanahani szigetén 1492. október 12-én Amerika felfedezését jelentette. Kolumbuszt aztán átmenetileg elfelejtette a világ, a nyugati óceánban fekvő új kontinensről Amerigo Vespucci révén terjedtek el az első figyelemre méltó tudósítások.

Vasco da Gama, Balboa, Magellán útjai egyre jobban kitágítják az „ismert világ” határait.

Bellinghausen két ötszáz tonnás vitorlással indult el az Antarktisz vizeire. A világ ekkor még nem tudta azt, hogy az Antarktisz valójában jéggel fedett kontinens, hiszen az Északi-sarkvidékről sem gyanították, hogy befagyott tenger. A hatodik világrész feltárására az oroszok után indult el a roham. Az élen fóka- és bálnavadászok jártak, akik gazdag zsákmányra leltek az embertől eddig még nem zavart területen.

Spanyolok és portugálok voltak az első európaiak, akik Óceánia térségébe vetődtek. A spanyolok aranyat, ezüstöt kerestek, a portugálok pedig a mesés keleti fűszerszigeteket. Balboa volt az első, aki megpillantotta a Csendes-óceánt, Magellán pedig, aki először keresztülhajózott rajta. A spanyol király öt hajóval indította útnak, 1519 szeptemberében. A vakmerő tengerész Dél-Amerika felé in-

dult, felfedezte a róla elnevezett Magellán-szorost, s azon keresztülhaladva jutott ki a Csendes-óceánra. Tuamotu, Guam, Rota szigetek érintésével a Fülöp-szigetekre érkezett az expedíció, közben sajnos Magellánt megölték a bennszülöttek. Az öt hajó közül egynek sikerült átszelni az Indiai-óceánt, megkerülni a dél-afrikai partoknál a Jóreménység-fokát és kijutni az Atlanti-óceánra.

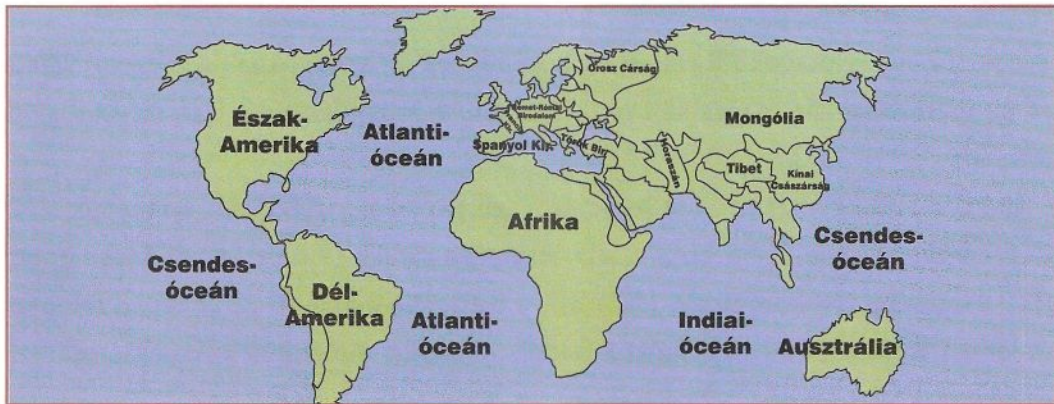
A túlélők, akik először tettek világ körüli utazást, háromévi kalandozás után, 1522 szeptemberében kötöttek ki a gazdag Sevilla kikötőjében. Százhatvan tengerész lelte halálát az úton, a kor minden bizonynyal legkiválóbb navigátorai.

A terra australis incognita, a hatalmas déli kontinens felfedezése szinte valamennyi nagyobb európai gyarmatosító hatalmat készített expedíciók indítására. Érkeztek is szép számmal Óceániába a vakmerő hajósok, az „óceánjáró emberek”, akik legyőzték a távolságokat.

Andrés de Urdaneta 1565-ben Manilából Acapulcoba hajózott, ezzel felfedezve az amerikai kontinenst megközelítő Észak-Csendes-óceániai hajóutat. Quiros, Van Diaman, Tasman, William Dampier, Wallis, Mendana, James Cook és mások folytatták a szigetvilág feltérképezését, felfedezését az európai kultúra számára.

Cook kapitány három expedíciót indított Óceániába. Első útja során három hónapot töltött Tahitin, azután a szomszédos Társaság-szigetekre hajózott. A következő hat hónapot Új-Zéland feltérképezésére fordította, majd keresztülszelve a Tasman-tengert, Ausztrália keleti partjait járta végig. Második útján Új-Kaledóniát és a Norfolk-szigeteket fedezte fel. Harmadik utazásakor a Jóreménység-fokának megkerülése után találta meg a Hawaii-szigeteket. Hazafelé menet a Bering-szorosnál beállt a tél, visszafordult a hawaii vizek felé. Ott lelte halálát: a bennszülöttek ölték meg.

A felfedező expedíciókat a gyarmatosítás követte.

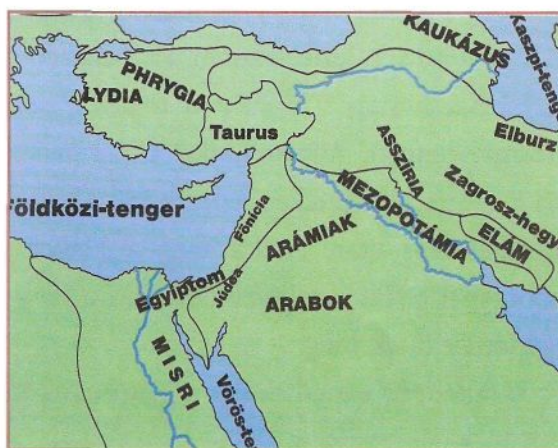
123. VILÁGCSODÁK AZ ÓKORBÓL

Az ember felfedezte a távoli földrészeket, a géneket, a relativitás elméletét s a természettudomány megannyi apró részletét, s a hosszú fejlődési út a Neander-völgyön át az internetig véges-végig telített az emberi megismerés és tudás vágyának felsorolhatatlan eredményével.

Járjuk ezt az utat, s egyik ámulatból a másikba esünk. Az ember holdra szállása az egyik oldalon s az ókor hét világcsodája a másikon. A gizai piramisok, Babilon falai, Semiramis függőkertje, Pheidiász olümpiai Zeusz-szobra, az epheszosi Artemiszion, a halikarnasszoszi Mauszóleon és a rodoszi Kolosszus megtekintése után felerősödhet bennünk az ókori optimizmus érzése, hogy „sok van, mi csodálatos, de az embernél nincs semmi csodálatosabb”.

Kheopsz, Khephrén és Mükérisz, az Óbirodalom IV. dinasztijának fáraói Giza környékén építették föl síremlékeiket. Az értékes nyersanyagokat és a piramisépítéshez szükséges szilárd kőzeteket veszélyes expedíciók során a sivatagokból szerezték be. Ezeknek az anyagoknak a megmunkálása és az ércfeldolgozás magas színvonala emelte a kézművesipari jártasságot Egyiptomban.

Babilon – ahogy Sztrabón feljegyezte – szintén síkságon fekszik, s falainak a kerülete 365 sztadion (67,5 km), a fal vastagsága 32 láb (9,8 m), a tornyok közötti rész magassága 50 könyöknyi (23,1 m), a tornyoké pedig 60 (27,7 m), a falon az út olyan széles, hogy négyfogatú kocsik könnyen elmehetnek egymás mellett. Ezért ezt a falat a világ hét csodája között emlegetik.

Semiramis függőkertje – tudósított erről is Sztrabón – a föld fölött nő, és a levegőbe ültették. A fák gyökerei tetőként borulnak a föld fölé. Az egész építmény ugyanis föld alatti pillérekben nyugszik, amelyeken először is kőoszlopok állnak, rajtuk pálmagerendák, melyre termőföldet hordtak, s ebbe fákat ültettek.

Pheidiász Zeusz-szobra 12,37 m magas volt, Sztrabón jegyezte fel, hogy a szobrász a főistent „ülő alakban ábrázolta, s mégis majdnem a földémet érte fejével, úgyhogy a szemlélőben azt a gondolatot keltette, hogy ha egyenesen fölállna, leütné a tetőzetet”.

Az epheszoszi Artemiszion Artemisz istennő szentélye. A templom túlzott magassága és oszloprengetege hatalmassá tette az épületet, amely ezáltal az egyiptomi templomépítményekre emlékeztetett. Vitruvius tudósítása szerint: „Mondják, hogy az ismert görög nagyvárosban, Epheszoszban régen volt egy ősköztől származó törvény, amely nagyon szigorú, de nem igazságtalan határozatot tartalmazott. Nevezetesen, ha egy építész átvette egy nyilvános épület építésének vezetését, nyilatkozatot tett arról, mennyibe fog kerülni az építkezés. Miután a hatóság átvette az építkezés költségvetését, zálogba vette az építész vagyonát. De ha elkészült, és a költségek egyeztek a költségvetéssel, az építész dicsőítő határozattal tisztelték meg. Továbbá ha az építkezés költségei nem lépték túl a költségvetés egynegyedénél többel a tervezett összeget, az állami javakból egyenlítették ki a számlát, és az építész se fizetett pénzbüntetést. Ha azonban a tervezett összeg több mint egynegyedével nőtték a költségek, akkor ezt az összeget az építkezés végeztével az építész vagyonából térítették meg.”

Vitruvius jegyezte föl, hogy „Halikarnasszoszban található az igen hatalmas király, Mauszólosz palotája. Falait, amelyek a mai napig feltűnően szilárdak, téglából építették, ámbar mindenütt márvánnyal díszítették. A tengerparti vidék fekvésével egy színház félkör alakú nézőterére hasonlít. Lent, a kikötő mentén van a főter. A kör alakú térséget egy nagyon széles út szeli át. Ennek a közepén áll a Mauszóleion, amelyen olyan kivételes műalkotások sorakoznak, hogy ezért a világ hét csodája közé számít.”

A Rodosz szigetén 12 év alatt készült szoboróriás, a Kolosszus talapzattal együtt 45 m magas lehetett. Sztrabón állítása szerint „a napkolosszus még fektében is fölkelte mindenkinek a csodálatát, aki csak látja. Csak kevesen tudják a hüvelykujját átkarolni, az ujjai nagyobbak, mint más szobrok teljes egészükben”.

124. A VILÁG SZÁZ CSODÁJA MADÁRTÁVLTATBÓL

Jerikóról a Bibliában olvashatunk. Mint Mózes utóda, a honfoglaló József vezette be jutalmul Izrael népét az Ígéret Földjére. Jerikó volt az első város, melyet a zsidók elfoglaltak Palesztinában. Karthágót föníciaiak alapították, szinte a tengerből emelték ki, s hatalmas kereskedelmi birodalmuk fennhatóságát a Földközi-tenger teljes nyugati részére kiterjesztették. A mai Mexikóban található az „istenek városa”, Teotihuacán, melyet pontos, rácsos alaprajzra terveztek, ahol a Nap-piramis az azték város legnagyobb temploma. Guatemalában fejedelmi maja romok tárulnak elénk a dzsungel rengetegében. A tikali főtér templomokkal és az Akropolisszal a maja kultúra hagyatéka. A mexikói Tula piramisának tanúsága szerint itt éltek a harcias toltékok, és istenüket, a „tollas kígyót” imádták.

Chichén Itza a maják és toltékok kultúrájának találkozási pontja, az Újvilág leglátványosabb emberáldozatainak helyszínei közé tartozik. Meroé a mai Szudán területén az ókori Afrika egyik leghatalmasabb núbiai királyságának központja volt. Kolumbiában a Szobrok völgye sírszobrokat őriz, amelyek egy letűnt civilizáció beszédes tanúi. Jordániában évszázadok során érintetlenül maradt Petra. Korábban a város a Perzsa-öböl és a Vörös-tenger közötti karavánutak csomópontja volt. Tiahuanaco Bolívia területén fontos vallási és kulturális központ volt, mely erős hatással volt más civilizációkra is. Múholdfelvételtől is látható a kínai nagy fal; az első kínai császár sírját kétezer éve őrzi életnagyságú katonákból álló cseréphadserege. A császári palota, a Tiltott Város jelképe a rendnek, egységnek és harmóniának, amely az univerzumot és egész Kínát uralja. A törökországi Nimrud-Dag roppant méretű emlékhelye Antiokhosz királynak, aki halhatatlannak hitte magát. Borobudur Indonéziában a világ legnagyobb buddhista templomrendszere, a buddhista tanítás kőből készült tankönyve. A marokkói Fez középkori városa ma is még mindig valamikori lüktető életét éli. Etiópiában Lalibela sziklatemplomait nehéz körülmények között vajták ki a sziklából – így alkották meg a szent várost. A Húsvét-sziget szobrai hallgatagon és titokzatosan szemlélődnek a Csendes-óceán partján. A dél-spanyolországi Alhambra díszítésének gazdagságát

és pompáját tekintve semmilyen építményhez nem hasonlítható. Angkorvat Kambodzsában a világ legnagyobb templomvárosa, a khmer királyok egykori birodalma. A perui Chanchan a világ legnagyobb vályogból épített városa – az épületeket arannyal díszítették.

Isztambulban a Topkapi szeráj az oszmán szultánok „fővárosa” volt. A sztambuli Kék mecset a mecsetek városában a legszebb.

A legszebb út a világon a Canal Grande Velencében. A Machu Picchu Peruban a Nap-tisztelet és a titokzatos szertartások helyszíne, ahol a nők voltak többségben. A bécsi Hofburg nem egyetlen várpalota, hanem különböző korokból származó, nyolc évszázadon át épült paloták monumentális

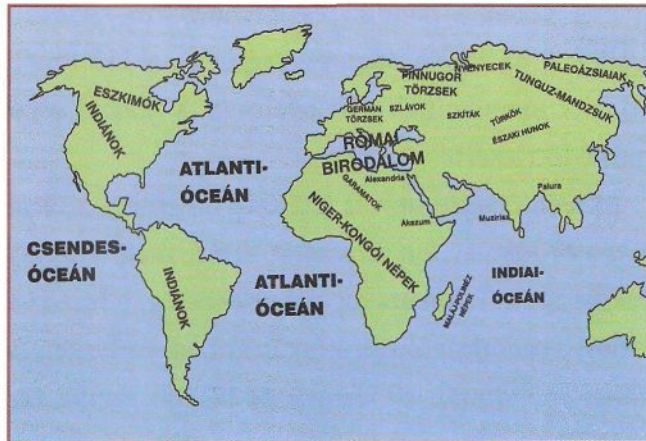
együttese. A Minaksi templom Indiában a leglátogatottabb zarándokhely. A Mogul dinasztia művészetének egyik legszebb építészeti emléke a Tádzs Mahal. Sokan próbálták utánozni Versailles-t, ám XIV. Lajos, a Napkirály kastélya megismételhetetlen. A Potala palota Tibetben Lhasza szent városának éke, a dalai láma palotája.

Az amerikai Szabadságszobor koronájából látható panoráma egyedülálló a világon. A fáklya csúcsa 93 méterre van a földtől.

A transzszibériai vasút a világ leghosszabb vasútvonala, két kontinenst köt össze, Európát és Ázsiát. Moszkvából Kínába, Japánba is utazhatunk rajta.

Az Empire State Building 102 emeletes felhőkarcoló: a márványdíszítésű bejárati csarnok falán az épület mint a világ nyolcadik csodája jelenik meg. Az évente megrendezett futóversenyen a győztes átlagosan húsz perc alatt ér föl 1860 lépcsőfokon a csúcsra, 381 méter magasságba.

Az emberiség történetének madártávlatból áttekintett remekművei tízezer év tiszteletre méltó erőfeszítését, tudását és alkotóerejét is megjeleníti, s e csodálatos építmények feltételezik mindazt a természettudományos ismeretet is, melyet az ember a Neander-völgyön át az internetig tartó hosszadalmas „úton” megszerzett.

125. NAGY FELFEDEZÉSEK

Fonot a London és Birmingham közötti szakaszon már 1847-ben elérte a 85 km/h átlagsebességet és a 112 km/h csúcsebességet. 1880-ban már 50 ezer amerikai volt telefonja, a század végére pedig jó egymillió távbeszélő működött szerte a világon.

Milyen hosszú utat is tett meg az ember a Neander-völgyön át az internetig! Fizikai és kémiai folyamatokat értett meg, energiahordozókat tárt fel, erőgépeket szerkesztett, feltalálta az elektromosság, a híradástechnika számos csodáját a fénycsőtől a radarig, röntgenkészüléket, szemüveget, filmfelvételt, írógépet, varrógépet, villanymozdonyt, ejtőernyőt és rakétát szerkesztett, s a felsorolás folyama következhetne még!

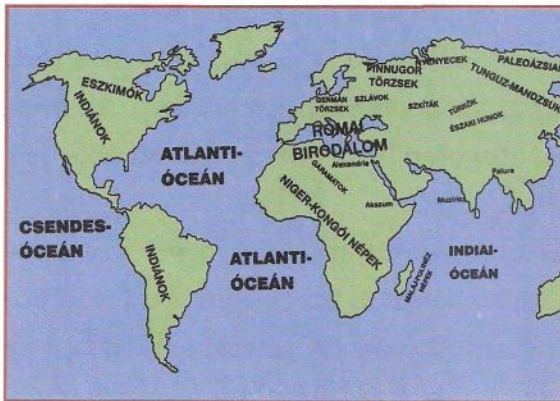
S e folyamat megállíthatatlan. A Neander-völgyi már ügyesen forgatta a bunkósbotot, leszármazottai a pattintott köveket, mi pedig egyebek között már génebeszeti eszközöket.

A XIX. század második felében létezett már majdnem minden találmány és szerkezet, amit ma is naponta használunk.

Az írógép (1867), a telefon (1876), a fonográf (1877), a villamos izzólámpa (1879), de megjelentek még a század vége előtt az autó, a villamos és a villanyvonal, a röntgensugarak, a mozi és a rádió is. Az 1883-as bécsi kiállításon már szá-

mos olyan elektromos háztartási eszköz is szerepelt, mint a főzőlap, a vízforraló, a villanylábas, a fűtött takaró, de a villamos porzívót, a centrifugán alapuló mosógépet és a tányérmosogatót is megcsodálhatták elődeink.

Siegfried Marcus már 1864-ben robbanómotorral hajtott autót épített, Benz és Daimler pe-

dig 1880-tól egyre jobb és jobb gépkocsikat szerkesztett. A bicikli azután vált milliók fő közlekedési eszközévé, hogy a coventry-beli Starley 1885-ben kifejlesztette „biztonsági kerékpárját”, melynek egyforma kerekei voltak, és a hátsót láncáttétellel kellett meghajtani. Dunlop pedig néhány évvel később hozzáadta a felfújható gumitömlőt.

Stringfellow nem sokkal 1850 előtt repülőgépet szerkesztett, melynek szárnytavolsága három méter volt, és könnyű gőzgép hajtotta. A gép fölemelkedett, és 12 métert repült. További próbálkozások után végül is a szerény amerikai kerékpárkészítő testvérek, a Wright fivérek értek el eredményt: az ő első motoros repülőgépük 1903-ból származik.

A Bessemer-, a Siemens- és a Martin-féle eljárások 1860 körül tették lehetővé nagy mennyiségű öntöttvas lemez és gerenda olcsó előállítását, ennek eredményeként jöttek létre olyan hatalmas építmények, mint a Brooklyn híd (1867–1883), az Eiffel-torony (1889), és a hajóépítés fejlődését is ez tette lehetővé.

Az előrelátóbb emberek már 1865 körül nagy reményeket fűztek az elektromosság csodálatos erejéhez. Voltának, akit Galvani békalábbal folytatott kísérletei ihlettek meg, 1800-ban sikerült sav és két különböző fém segítségével használható áramforrást létrehozni. A húszas évek adták az elektromágnezt, a harmincas évek az első primitív dinamókat és villanymotorokat és az elektromágneses távirót (Morse, 1837). 1865-ben már jobbak voltak a dinamók és a villanymotorok, ismerték a transzformátort, de csak a nyolcvanas években kezdték nagyobb méretekben alkalmazni a villamosságot. Ehhez a legnagyobb lökést Edison izzólámpája (1879) adta, mert ez vezetett a villamos erőművek létrehozásához.

A fényképezés, amelyet 1839-ben Daguerre tett ismertté, rövid idő alatt lelkes követőkre talált. Eastman létrehozta a filmtekercset

(1889) Lumiére mozijához (1897). Edison ebben az évben már be is mutatta az első hangosfilmet - a filmet az általa feltalált fonográffal (1877) kombinálta. Wheatstone már 1821-ben kísérletezett egy „telefonnak” nevezett elektromos készülékkel. Végül Graham Bell építette meg 1876-ban az első használható telefont - öt évvel később Párizsban így már hangversenyeket közvetítettek.

Civilizációnk fejlődése megállíthatatlannak látszik.

Elképzелhetetlen, hogy a Neander-völgyit barlangjában családi fényképezés közben látogatnánk meg váratlanul, amint bunkósbotja mellé állított telefonja éppen megcsörren.

De elképzелhetetlen sok ezer évvel későbbi életünk is! Talán könnyűszerrel cseréljük ki előregedett testrészeinket, s halhatatlanokká válunk?

A perzsa díszítőművészet elemei (Perszepolisz, Irán)

A buddhista díszítőművészet elemei (Borobudur, Jáva)

A teraszos földművelés kultúrája (Bali)

A vulkáni krátertó környéke is jó termőtalaj (Jáva)

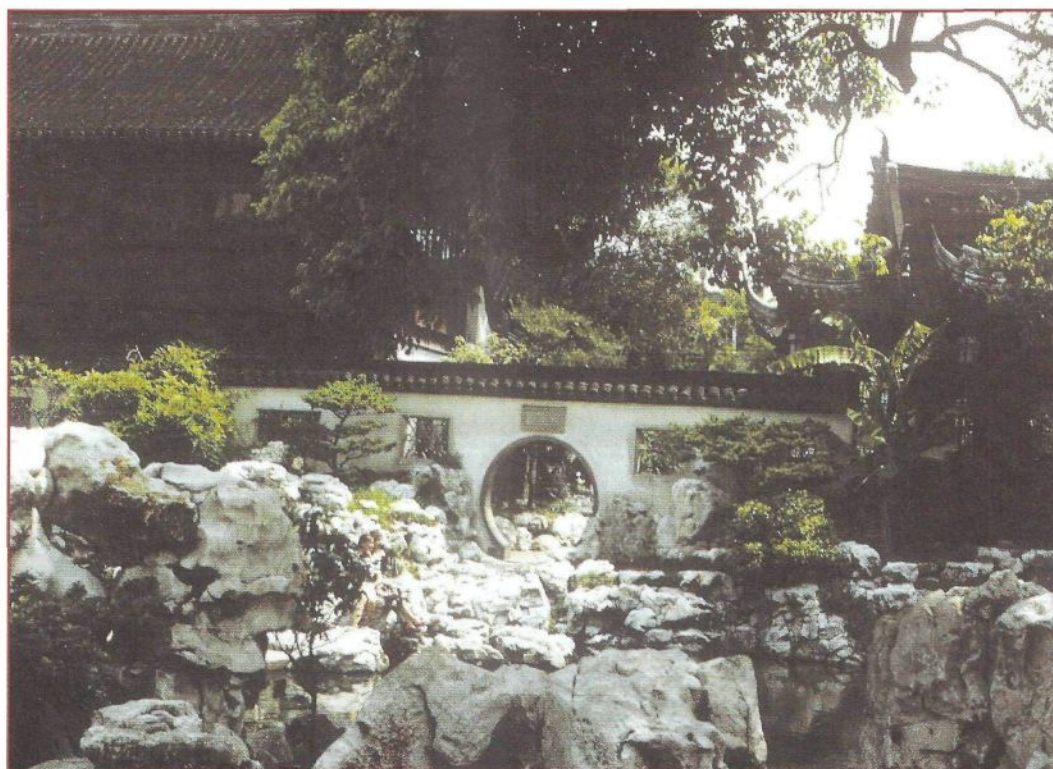
A középkori kertkultúra jellegzetességei (Cambridge, Anglia)

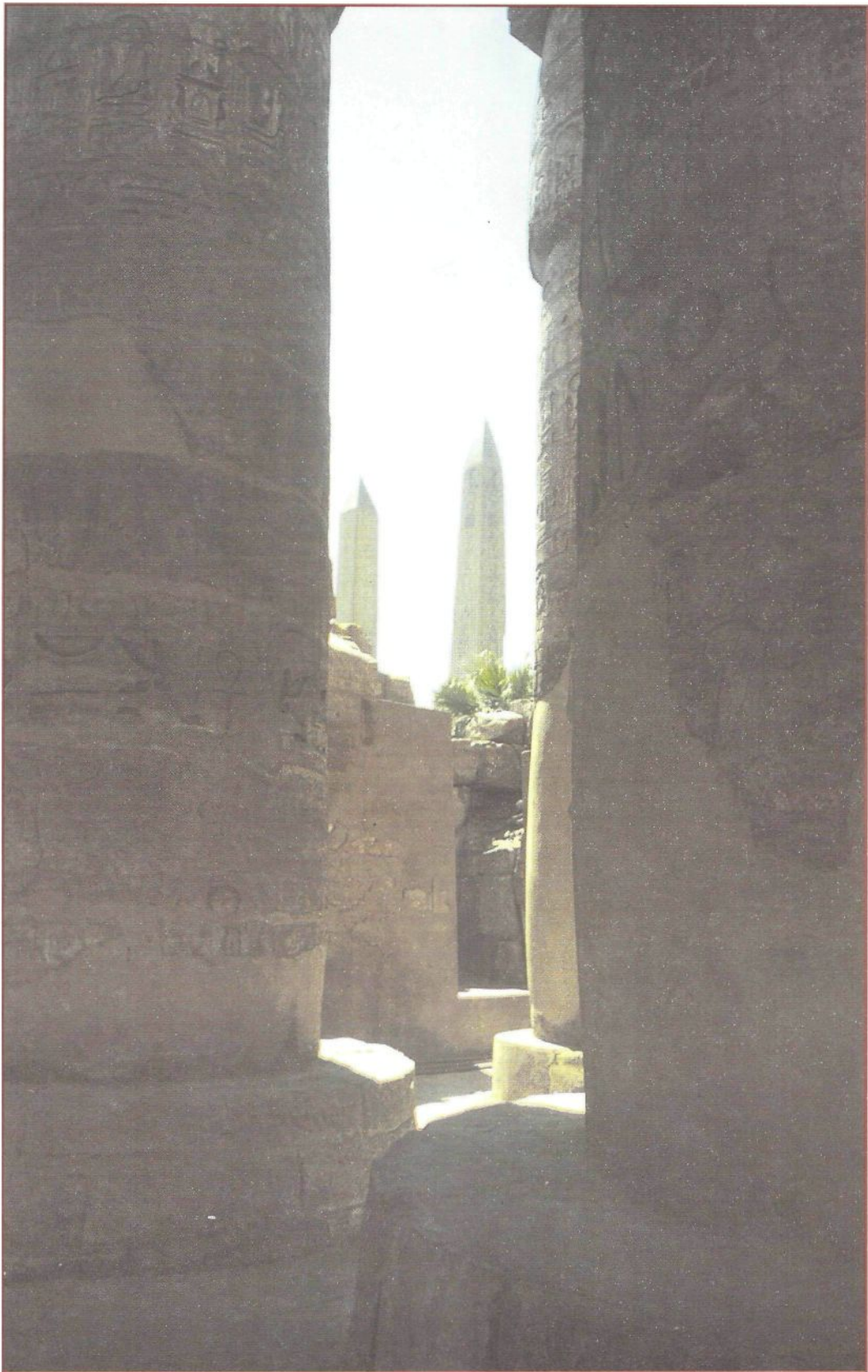
A franciakert jellegzetességei (Louvre, Párizs)

A Rodin múzeum kertje (Párizs)

Japánkert (Tokió)

Óegyiptomi térformálás (Luxor)

Óegyiptomi térformálás (Karnak)

V.

A világ könyvtárai

126. A VILÁG NAGY KÖNYVTÁRAI

Az ókor könyvtáralapító uralkodói felismerték már annak jelentőségét, hogy létre kell hozni az akkori irodalom nagyszabású összefoglalását, a könyvtárat. Asszurbanipál király (i. e. 668–626) elhatározta, hogy összegyűjti országának irodalmát, és ezért megbízottakat küldött szét, számos másolót foglalkoztattott, s nagy gondja volt a szövegkritikára is. Így jött létre a több ezer agyagtáblából álló, rendezett, önálló könyvtáros személyzet gondjára bízott ninivei gyűjtemény.

Hasonló elgondolás hívta létre az ókor leghíresebb könyvtárát, az alexandriait is, amelyet alapítói, a Ptolemaioszok a hellenizmus fellegrárának szántak. I. e. III. sz.-i. sz. III. sz. között a törekvés az volt, hogy a görög irodalom teljességgel együtt legyen. Állományát 700 000 papirusztekercsre becsülték, s Kallimakhosz katalógusa hosszú időn át az ókori irodalom bibliográfiájaként szerepelt. Nagy jelentősége volt a pergamoni könyvtárnak is.

Rómában a IV. században már huszonnyolc könyvtár működött, de a provinciák nagyobb városaiban is létesítettek nyilvános könyvtárakat. A görög-római világban igen nagy szerepük volt a magánkönyvtáraknak, ezek között említhető Arisztotelészé.

A középkorban az írástudás a papokra, szerzetesekre korlátozódik, sokáig úgyiszlván csak ők másolják és olvassák a könyveket. Híres középkori mondás szerint a kolostor olyan könyvtár nélkül, mint a vár fegyver nélkül. Cassiodorus (485–580) Vivariumától kezdve a kolostorok tömegében létesülnek könyvtárak. Az ókori irodalomnak csak töredékét másolták át kódexekre. Amit ismerünk, annak is jelentős része Bizáncból s az iszlám másolatokból került vissza. A nagyobb kolostori könyvtárak sem dicsekedhettek pár száz kötetnél többel. Pannonhalmán 1093 körül 80 kézirat volt.

A XIII–XIV. században indul meg az újabb fejlődés folyamata. Szerepet játszanak az egyetemek – Párizs, Bologna, Prága... –, az írástudás terjedése világiak között, majd a kialakuló polgárság. A reneszánsz korában végigkutatják a kolostoro-

kat az ókori írókért, megszerzik és másolják a bizánci kéziratokat, s jelentős magángyűjtemények is létesülnek.

Luther városi könyvtárak létesítését kezdeményezi, a XVI. században híres protestáns iskolai könyvtárak jönnek létre. A XVII. században már létesülnek nyilvános jellegű könyvtárak is, az oxfordi Bibliotheca Bodleiana (1602) s a milánói Bibliotheca Ambrosiana (1609).

A XVIII. században kezdik megnyitni kapuikat az udvari, sőt néha a főpapi, főúri könyvtárak is.

A könyvtár végérvényesen a tudomány szolgálovává lett.

Közben az állomány méretének a megnövekedésével természetesen a könyvtár külső képe is megváltozott. A könyveket, amelyeket hajdan táblájukra fektettek, olykor le is láncoltak, most felállítva szorosan egymás mellé rakják, de már nem a pulton, hanem fal menti állványokon. Itt mennyezetig terjedő sorokban beborítják az egész falfelületet, amelyet nagyobb termek esetén karzatok tagolnak két-három részre. A „teremkönyvtár”, amely a XVII-XVIII. század klasszikus könyvtári formája, építészetileg is a legdíszesebb megoldásokban ölt testet. Fennmaradt emlékei még ma is lenyűgöző benyomást tesznek az olvasóra.

A francia forradalom új fejezetet nyit a könyvtárügy történetében is. Párizsban nemzeti könyvtárrá nyilvánítják a királyi könyvtárat, állami tulajdonba kerül nagy számú egyéb könyvtár is, együttvéve mintegy nyolcmillió kötet. Felfogássá válik, hogy a könyvtár közintézmény, amelyet a társadalomnak kell fenntartania.

A közkönyvtárak a XIX. században Európa-szerte döntő szerephez jutnak a régi magánkönyvtárakkal és az egyházi könyvtárakkal szemben.

A XIX. században születik meg nemzeti könyvtárunk, az Országos Széchényi Könyvtár (1802) azáltal, hogy Széchényi Ferenc jelentős könyvgyűjteményét a nemzetnek adományozta.

A könyvek milliós tömegeivel szemben egyre inkább tanácstalan az olvasó – a feltárás kapcsolatát talál az informatikával. Számítógépek s az internet beköltöznek az olvasótermekbe.

127. AZ INTERNET

Az internet voltaképpen a mindent mindennel összekötő információs szuper-sztráda, emellett maga a totális demokrácia, és úgy juthatunk hozzá, hogy veszünk egy legalább 486-os PC-t, választunk egy megfelelő modemet a telefoncsatlakozáshoz, majd keresünk egy megbízható szolgáltatót. Ha ez megvan, akkor már szörfölgetni kezdetünk, és mindjárt meg is leljük, amit keresünk.

Az internet is lényegében titkos katonai fejlesztésként indult. Úgy három évtizeddel ezelőtt az Egyesült Államok első számú hidegháborús kutatóintézete, a Rand Corporation kezdett el foglalkozni azzal a stratégiai problémával, hogy hogyan lehetne létrehozni egy információs hálózatot, amelynek segítségével az amerikai állam- és hadvezetés központjai és alközpontjai egy esetleges atomtámadás után is kommunikálhatnának egymással.

Olyan elektronikus rendszert kellett létrehozni, amelynek nincs központja, hanem csak kis alapegységek formájában létezik.

A kísérletsorozatoknak az „internetting” – „hálózatok összeköttetése” nevet adták, s a kutatások eredményeként született meg az új rendszer: az internet.

A rendszer alapvetően négyféle szolgáltatást nyújt:

- az elektronikus levél (e-mail) olcsó – gyakorlatilag ingyenes – üzenetváltás lehetőségét kínálja;

- az úgynevezett „discussion groups” (beszélgetőcsoportok) vagy „newsgroups” (hírcsoportok) nevű szolgáltatás segítségével számtalan témakörben érintkezhetnek egymással az érdeklődők az atomfizikától a sporthorgászatig – a csoportok elektronikus faliújságjára bárki fölthúzhat egy üzenetet vagy egy véleményt, amit bárki „arra járó” elolvashat és reagálhat rá;

- a harmadik lehetőség a különböző helyeken üzemelő számítógépek és számítógépes rendszerek összekapcsolása. A hálózat segítségével egy magyarországi gépen billentyűzve akár egy amerikai komputer működését is irányíthatjuk, ha az „megengedi”, aminek persze tudományos, gazdasági, politikai, közigazgatási és üzleti szempontból is hatalmas a jelentősége;

- a negyedik funkció az adatbázisok fájlként való átvitele. Ennek során bármely egyedi felhasználó bejuthat cégek, oktatási és kormányintézetek és számos egyéb szervezet adattárának interneten hozzáférhetővé tett részeibe, s onnan „lekérheti” és saját gépén tárolhatja a kívánt fájlokat – mondjuk egy szótár teljes állományát, Shakespeare összes művét vagy éppen számítógépes programokat.

Kép és hang átvitelére csak később vált alkalmassá a rendszer. Svájci szakemberek kifejlesztettek egy speciális rendszert, amelynek segítségével az internet egy része fokozatosan „multimédiássá” vált. Az információs szupersztráda eme multimédiás részének a neve világháló, angolul World Wide Web, s ennek rövidítése az oly sok helyen látható www. A világhálón tehát már nemcsak szövegek és programok, hanem hanganyagok és mozgóképek is továbbíthatók, ami elképesztő mértékben megnövelte a rendszer vonzerejét.

A látványelemeken és a hangeffektusokon kívül az is jóval élvezetesebbé, gyorsabbá és kényelmesebbé tette a barangolást az interneten, hogy a felhasználónak az internetcímekeket és az utasításokat jobbára már nem kellett begépelnie a számítógépbe. A szövegek megjelölt részletei és a képek linkeké váltak. A link angol szó, kapcsolatot, összeköttetést jelent. Az internet pedig nem más, mint a számítógépek, számítógépes hálózatok és adatbázisok összekapcsolása.

A weben elegendő, ha az egérrel a képernyőn a megfelelő szövegrészletre vagy képelemre kattintunk, és a gép máris engedelmesen linkelni kezd, azaz összeköt a kívánt dokumentummal vagy webhellyel, illetve végrehajtja a szöveg vagy képelem által jelölt utasításokat.

A weben a színes képek és mozgó grafikák megjelenítésére is alkalmas böngészőprogramok között a Netscape és a Microsoft cég Internet Explorere a legnépszerűbbek.

Mindkét program fejlesztői arra törekednek, hogy minél jobban lépést tartsanak a webtervezők és tartalomszolgáltatók újabb és újabb ötleteivel.

Kínai csendélet (Peking)

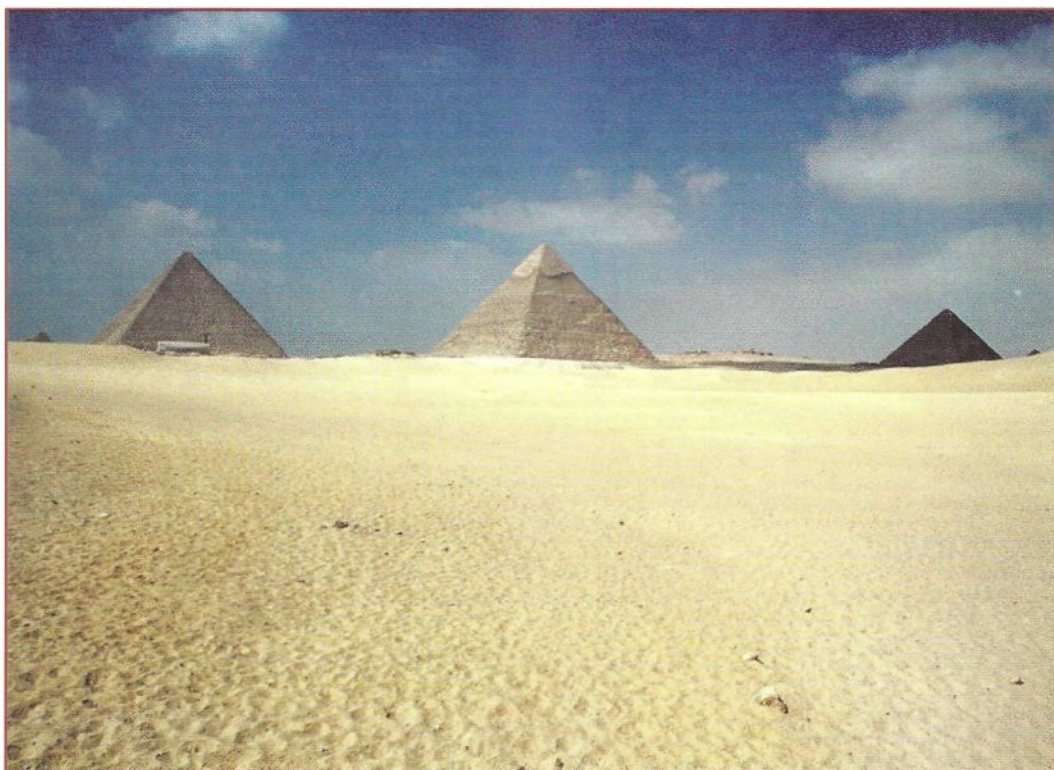
Homérosz és Hérodotosz segítő idegenvezetőink lehetnek az óegyiptomi kultúrában

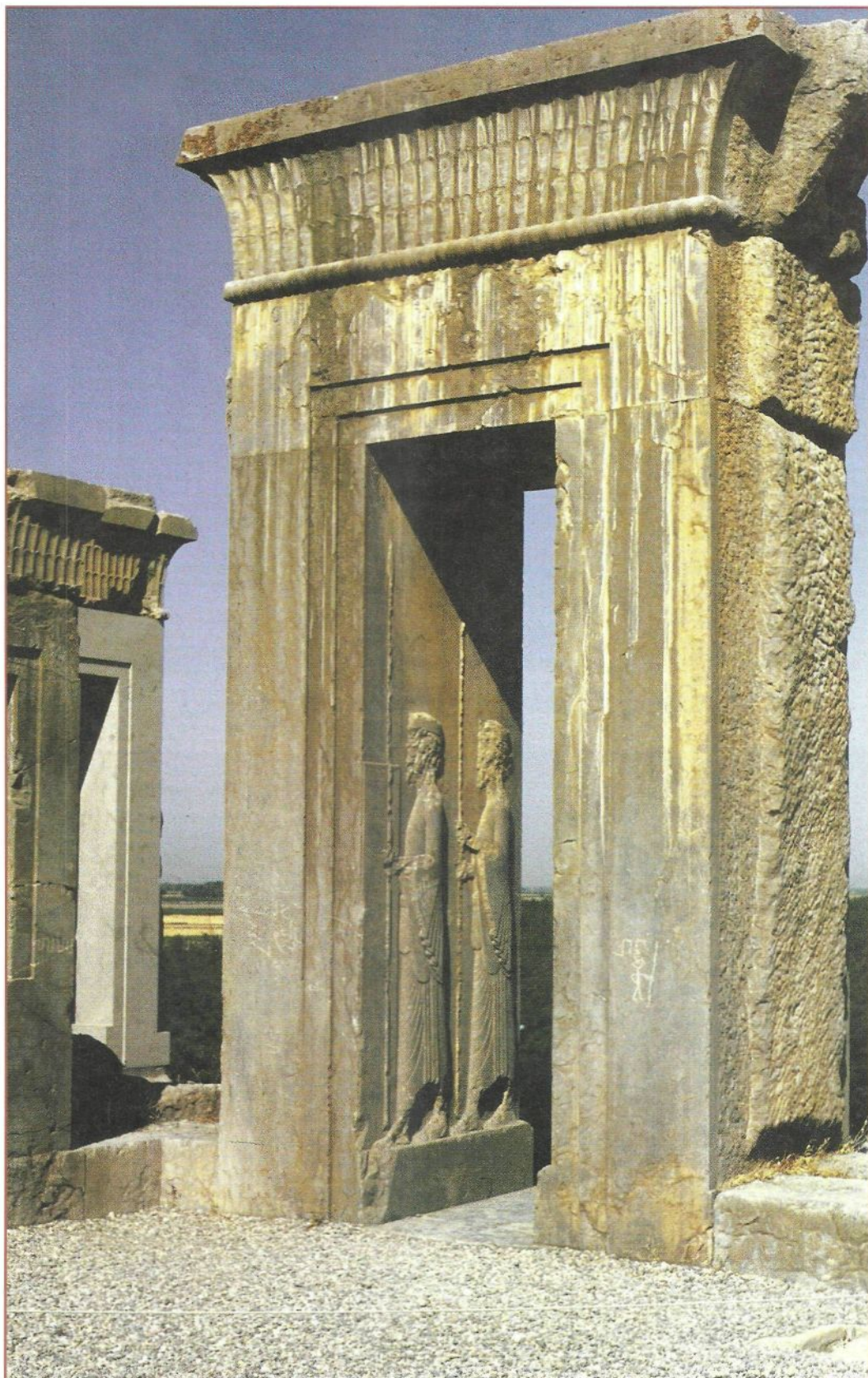
Évszázadok óta változatlanul (Cambridge)

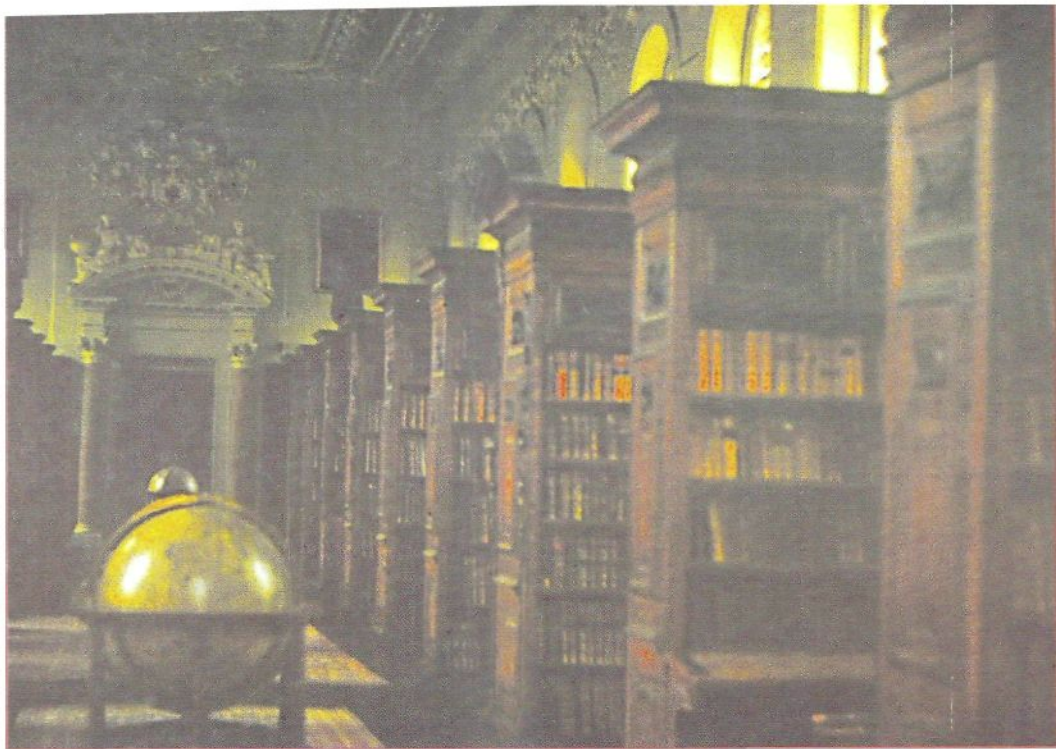
Az iszlám térformálás (Kék mecset, Isztambul)

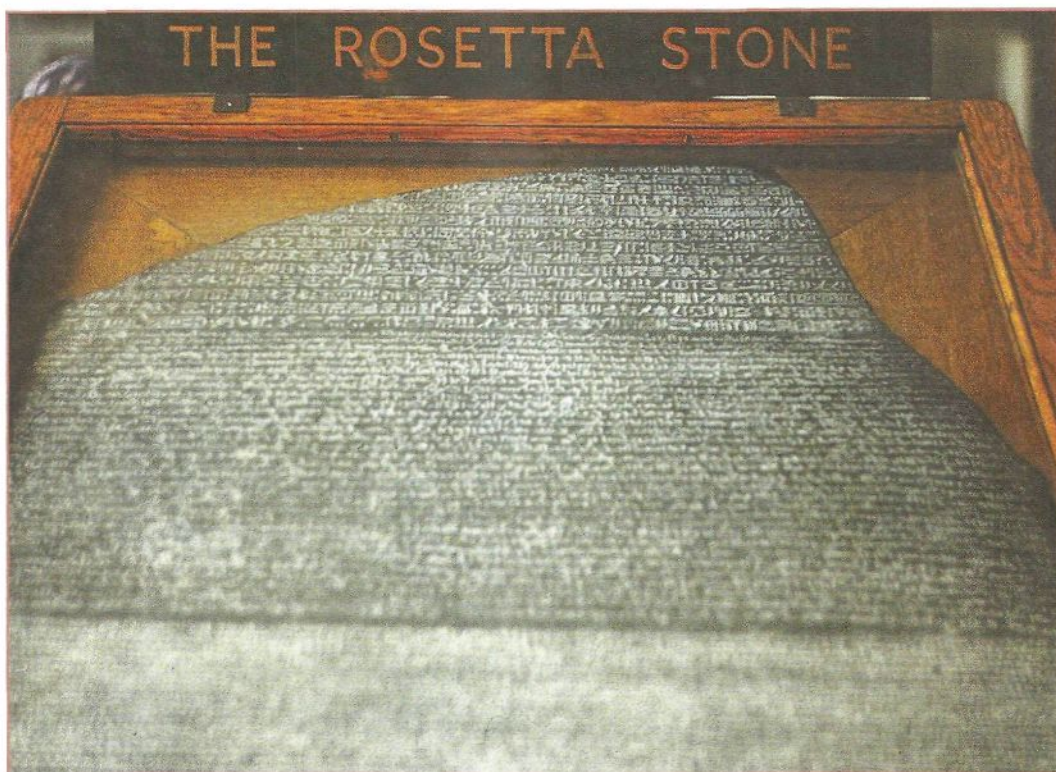
A háromszög geometriai szimbólum is (Egyiptom)

Perszepolisz fényes városát Nagy Sándor katonái égették fel (Irán)

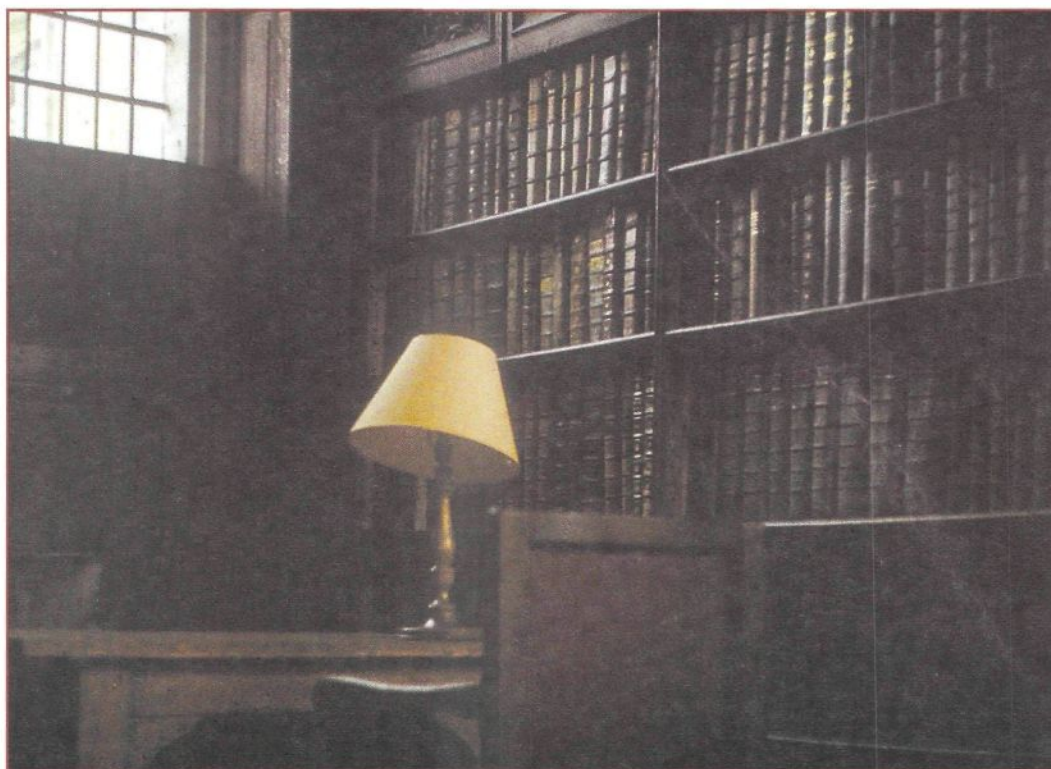
Könyvtár olvasóterme (Oxford)

A rosette-i kő, amelynek alapján Jean-François Champollion megfejtette az egyiptomi hieroglifákat (British Múzeum)

Közművelődési könyvtár Shakespeare szülővárosában (Stratford)

Megállt az idő (Oxford)

A Louvre Párizsban az egykori francia királyok palotája, ma egyike a világ legnagyobb és leggazdagabb múzeumainak

NÉVMUTATÓ

A

- Abbászida 60
 Ábel 236
 Ábrahám 12, 59, 234, 236, 242, 248, 259
 Abul Abbász 59
 Achaszvéros 25
 Achilles 81
 Ádam 259
 Ádám 12, 138, 146, 195, 211, 219,
 236, 242, 258, 259
 Ádler 87
 Adónisz 217, 219, 220
 Aeneas 198, 228
 Agni 222
 Ahuramazda 224, 225
 Aidész 218
 Áisa 259
 Aiszkülosz 24, 27, 84, 85, 86, 88,
 206, 214, 218
 Aiszóposz 82, 83, 107, 187
 Ajjúb 259
 Ajtar 239
 Akhilleusz 217, 223
 Aktaión 238
 Al Battani 60
 Al Khvarizmi 60
 Alarik 50, 51
 Alcuin 59
 Ali 58, 259
 Allah 22, 205, 211, 258, 259
 Álmos 48, 63, 67
 Alphonse Daudet 123
 Amateraszu 231
 Ambrosius 45
 Ame-no Minakanusi 231
 Ameretát 224
 Amerigo Vespucci 282
 Amon 201, 215
 Amon-Ré 201, 215
 Ámor 96, 97, 102, 228, 229
 An 204
 Anahit 240
 Anatole France 103, 126, 127
 Ancva 239
 Andersen 156, 157
 Andrés de Urdaneta 283
 Angro Mainju 224
 Anonymus 47, 63
 Antaboga 196
 Antigoné 87
 Antiokhosz 286
 Antonius 30, 39
 Anubisz 201
 Anyegin, Jevgenyij 158
 Aphrodité 176, 198, 210, 216, 220,
 222, 233

Apollón 35, 176, 206, 207, 210, 211,
 215, 216, 217
 Apóphisz 201
 Apuleius 37, 96, 97
 Arakhné 238, 248
 Aramazd 240
 Aramis 117
 Arany János 90
 Arisztophanész 88, 90, 91, 110, 191
 Arisztotelész 60, 88, 89, 98, 133, 298
 Armaiti 224
 Áron 259
 Árpád 48, 55, 63, 66, 67, 68
 Artemisz 217, 285
 Arthur király 212, 213, 219
 Asa Vahista 224
 Assisi Szent Ferenc 226
 Asszurbanipál 18, 298
 Aszklépiosz 217, 223
 Asztegik 240
 Aténtszik 182
 Athéné 176, 180, 216
 Athos 117
 Atlasz 217
 Atroposz 202
 Attila 28, 47, 48, 49, 51, 54, 63, 64,
 213
 Augustus császár 30, 34, 39, 40, 210,
 242
 Avalokitesvara 270
 Averroes 60
 Avicenna 60
 Azsi-Daháka 224

B

Baál 205, 240
 Babits Mihály 36, 41
 Balboa 282
 Balzac, Honoré de 27, 113, 114, 115,
 116, 117, 120, 125
 Barong 196
 Barsamin 240
 Básztet 233
 Baszuki 196
 Batara Kala 196
 Battenius 60
 Beatrice 100, 101
 Beaumarchais 112, 113
 Beauvoir, Simone de 160
 Becket, Samuel 91
 Beecher-Stowe 154
 Beethoven, Ludwig von 130
 Bell, Graham 290
 Bellinghausen 282
 Belzebub 252
 Benz 288
 Bergeret 126
 Berlioz 130
 Bernard Shaw, George 90, 143, 152
 Bessemer 289
 Bhagíratha 199
 Bizet, George 117
 Boccaccio 102, 103, 128, 129, 143, 219
 Bodhiszattva 193, 270
 Boëthius 51
 Brahma 195, 198, 207, 215, 220, 221,
 222, 230, 248, 252, 269
 Buddha 20, 33, 193, 221, 230, 241,
 243, 247, 265

- Bulcsú 68
 Bulgakov 214
 Byron, George 52, 143, 149, 150
- C**
- Caesar, Julius 30, 31, 37, 41, 42, 52, 144, 210
 Cagn 179
 Calypsó 81
 Camus, Albert 160
 Cassiodorus 298
 Ceres 228, 233, 234
 Champollion, Jean-François 16
 Chaucer 103, 143
 Cicero 32, 41, 97, 206, 207
 Circe 81
 Cirill 211
 Constantinus császár 31, 46
 Cook, James kapitány 283
 Cooper, James Fenimore 152, 153
 Corneille 106, 107, 110
 Csehov, Anton Pavlovics 161, 162
 Csin fejedelemség 99
 Csing dinasztia 262
 Csing-Si-Huang-ti császár 20, 66, 247
 Csü Jüan 98, 99
 Csu Mong 250
 Cupido 96, 228
 Cyrus 24, 25, lásd még Kürosz
- D**
- Dag 203
 Daidalosz 217
 Daimler 288
 Dali 239
- Damoklesz 219
 Dampier, William 283
 Danaos 85
 Dante, Alighieri 21, 57, 80, 86, 100, 101, 102, 103, 134, 214, 236
 Daphné 217, 238
 Dareiosz 25
 Dárius 25
 Darwin, Charles 22
 Daudet, Alphonse 123
 Dávid 19, 59, 226, 235, 236, 242, 243, 248
 Dazsbog 266
 Defoe, Daniel 143, 146, 147
 Delacroix 118
 Démétér 217
 Démokritosz 27, 33
 Demoszthenész 37
 Diana 228
 Dickens 123, 143, 151, 152, 160
 Diderot 112, 133
 Dido 228
 Dievas 189
 Diocletianus 31, 45, 46
 Diodórosz 223
 Dionüszosz 84, 180, 188, 206, 210, 211, 217, 219, 226, 233
 Domovoj 267
 Donar 212
 Dosztojevszkij 159, 160
 Drake kapitány 16
 Dreiser, Theodore 155, 156
 Dreyfus 124, 126
 Dumas 88, 116, 117, 122
 Dumas Alexandre, ifj. 122

Dunlop 289
 Duray, George 129
 Durkheim 215
 Dzsizdó 232
 Dzsingisz kán 21, 48, 255, 257

E

Eastman 290
 Edison 289, 290
 Ehe-burhán 254
 Ehnaton 222
 Einstein, Albert 22
 Előd 63
 Emerson 154
 Emese 63
 Émile Zola 113, 121, 124, 126, 128
 Enlil 204
 Epikurosz 126
 Ereskigal 204
 Erosz 211, 217
 Erzsébet királynő 145
 Etügen 254
 Eukleidész 60
 Euripidész 84, 86, 88, 89, 110, 214
 Európé 187, 217
 Eurünomé 217
 Éva 12, 146, 195, 219, 230, 236
 Ezópus 82, 83, lásd még: Aiszóposz

F

Fatima 259
 Faulkner 160
 Faunus 228
 Flaubert 120, 121, 128, 129, 160
 Flóra 228

Fortuna 228
 France, Anatole 103, 126, 127
 Franklin Roosevelt 37
 Fraser, James 18, 177, 215, 237, 249
 Freud, Sigmund 18, 87, 88, 89, 198
 Freyja 212
 Friedrich Nietzsche 225
 Frigg 212
 Frija 212
 Fu-Hszi 246, 257

G

Gabija 190
 Gaia 215, 217, 218, 268
 Galenus 38, 60
 Galvani 289
 Gandhi, Mahatma 130
 Ganga 199
 Geiserich 53
 George Bernard Shaw 90, 143, 152
 George Duray 129
 Géza fejedelem 66
 Gide, André 160
 Gilgames 13, 15, 187, 191, 195, 207,
 237, 257
 Giotto 100
 Gmerti 238
 Goethe 91, 113, 132, 134, 135, 136,
 137, 144, 157, 214
 Gogol 117, 159
 Góliát 236
 Goniglis 189, 190
 Gorkij 161, 162
 Graham Bell 290
 Gudrun 213

Gudrun Szigurd 213
 Gunnar 213
 Guy de Maupassant 121, 128, 129

H

Habek 250
 Hádész 176, 195, 216
 Hamurabbi 17, 18, 19
 Haninim 251
 Hannibál 20, 21, 30, 102
 Harun 259, lásd: Áron
 Harun al Rasid 60
 Haurvatát 224
 Havel, Václav 46
 Havvá 258
 Heburu 250
 Hegel 42
 Heine 90, 132, 138, 139
 Heinrich Mann 140
 Hekaté 217
 Helené 217
 Hélios 190, 217
 Héliupolis 248
 Heltai Gáspár 82, 83
 Héphaisztosz 85, 176, 191, 216, 223, 226
 Héra 217, 252, 260
 Héraklész 228
 Hercules 176, 212, 227, 228
 Hermaphroditosz 222, 223
 Hermész 217, 222
 Heródes 248
 Hérodotosz 25, 88, 201, 263
 Hésziodosz 180, 214, 268
 Hesztia 268

Hieronimus 46
 Hippokratész 27, 60
 Hnum 191, 198, 200, 201
 Hofi Géza 91
 Högni 213
 Homérosz 27, 80, 81, 134, 229
 Horsz 266
 Hórusz 23, 191, 201, 215, 230, 233
 Hsatra Vairja 224
 Huang-ti császár 20, 66, 247
 Huba 63
 Hugo, Victor 118, 119
 Húd 259
 Humboldt 137
 Hunor 208
 Hüpnosz 206, 233
 Hvanun 250

I

Ibn Battúta 282
 Ibn Sina 60
 Ibrahim 259
 Ibsen, Henrik 88, 141, 156, 157
 Ibu Pertivi 196
 Icamná 182
 Illés 222, 236
 Indra 221
 Innin 187, 204
 Istár 204
 István király 47, 66
 Ísza 259
 Izajás 183, 235
 Ízisz 97, 199, 200, 201, 211, 212, 226, 230, 233
 Izmael 236

J

Jahja 259
 Jahve 205, 234, 235, 236
 Jákob 229
 Jama 270
 James Cook 283
 James Fraser 237
 János apostol 33, 243
 Janus 210, 227
 Jaurés 126
 Jean Baptiste Poquelin 108, lásd még:
 Molière
 Jehova 219
 Jer Szu 255
 Jevgenyij Anyegin 158
 Jézus Krisztus 30, 33, 34, 36, 47, 55,
 85, 188, 203, 226, 234, 237, 242,
 243, 248, 249, 257, 259, 260, 261
 Jób 236, 259
 Jókai Mór 160
 Jónás 203, 236, 237
 Jonathan Swift 90, 143, 147, 148
 József Attila 55
 Józsue 222, 286
 Jules Vallés 123
 Julius Caesar 30, 31, 41, 42, 52, 144,
 210
 Jung 18, 87, 177, 181, 214
 Juno 210, 228, 260
 Jupiter 188, 227, 228, 229, 253
 Jurjung Aji Tojon 254
 Justinianus 53, 54
 Justitia 228

K

Kafka, Franz 160, 214
 Káin 236
 Kallimakhosz 98, 298
 Kalüpszó 217
 Káma 211, 221
 Kambüszész 25
 Kamimuszubi 231
 Kannon 231, 232, 260
 Kansza 221
 Kant 42
 Kassu 205
 Kecalkoatl 182, 206
 Keresztelő Szent János 249, 259
 Kharon 80, 86, 89, 90, 103, 105, 131,
 138, 139, 190, 217
 Kheopsz 23, 24, 284
 Khephrén 284
 Kikimora 267
 Kim Szuro 251
 Klóthó 202
 Koldewey 18
 Kolumbusz 282
 Kond 63
 Konfucius 20, 247, 257
 Konstantin 68
 Kormuszta 255
 Kossuth Lajos 17
 Krämer 24
 Kreon 89
 Krisna 221, 233, 237
 Krisztus 30, 33, 34, 36, 47, 55, 85,
 188, 203, 226, 234, 237, 242, 243,
 248, 249, 257, 259, 260, 261
 Kronosz 180, 217, 218

Krumine 189
 Kuan-jin 247
 Kuan-ti 247
 Kürosz 24, 25, lásd még: Cyrus
 Kurszán kende 67
 Kutuzov 161

L

La Fontaine 107
 Lady Milford 137
 Laiosz 87
 Lajos, XIV. 108, 110, 287
 Lakheszisz 202
 Laksmi 221
 Lao-Ce 20, 247, 257
 Léda 206, 233
 Leonard Wooly 14
 Leonardo da Vinci 88, 89
 Lepidus 30
 Lessing 132, 133
 Létó 217
 Li Taj-Po 61, 63
 Lituanis 189
 Lót 236, 259
 Lothár, I. 64
 Lucius 97
 Lukács 33, 243
 Lumière 290
 Lumimuut 197
 Lumo 269
 Lút 259
 Luther 299

M

Maat 201
 Madách Imre 157
 Maecenas 34, 94, 95
 Mael 127
 Magellán 282, 283
 Magog 63
 Magor 208
 Magua 153
 Mahávira 220
 Maheu 125
 Maia 210
 Majasz Hara 254
 Mann, Heinrich 140
 Mann, Thomas 135, 140, 141, 160,
 214, 236
 Mannhardt 180
 Manu 223
 Manzan Gürme 254
 Mara 267
 Marco Polo 20, 40, 282
 Marcus Aurelius 39
 Marduk 204, 215, 219
 Mária 53, 209, 230, 242, 243, 257,
 259
 Marjam 259
 Márk 33, 36, 40, 55, 243
 Mark Twain 155
 Mars 178, 210, 212, 215, 228
 Marx, Karl 55
 Máté 33, 36, 55, 188, 203, 237, 243
 Maui 186
 Maupassant, Guy de 121, 128, 129
 Mauszólosz 285
 Mazda 224, 225

- Medeia 89
 Mendana 283
 Mengele 33, 55
 Mercurius 210, 212, 228
 Merimée, Prosper 113, 117
 Merlin 213
 Métisz 217
 Metód 211
 Mger 240
 Michelangelo 130
 Mihály 237
 Mikszáth Kálmán 160
 Milton 143, 146, 214, 236
 Minakanusi 231
 Minerva 178, 229
 Mitra 225
 Mnémoszüné 217
 Moavija 58
 Mogul 287
 Mohamed 22, 56, 57, 58, 59, 248, 258, 259
 Mocos 266
 Molière 80, 107, 108, 109, 128
 Montaigne 128
 Morse 289
 Mózes 19, 33, 88, 89, 235, 242, 259, 286
 Mükerinosz 284
 Murro 153
 Músza 259
- N**
- Nabukodonozor 18
 Nadmon Gyalpo 270
 Nagy Frigyes 111
 Nagy Gergely 54
 Nagy Károly 55, 59, 60, 63, 64, 65
 Nagy Sándor 12, 16, 25, 26, 27, 43, 59, 110, 235, 257
 Nane 240
 Naphta 141
 Napóleon 113, 116, 161
 Náthán 133
 Neptunus 229
 Nereusz 218
 Néró 36
 Nietzsche, Friedrich 225
 Noé 24, 191, 207, 236, 259
 Nűh 259
 Numa Pompilius 210
 Nut 201
 Nű-va 246
- O**
- Octavianus, Augustus 30, 210, 242
 Ódin 212
 Odüsszeusz 80, 81, 176, 217, 237
 Ogbora 178, 179
 Ogivu 179
 Oidipusz 86, 87
 Ó-Kunikusi 231, 232
 Omajjádok 43, 58, 59
 Ond 63
 Orpheusz 217, 226
 Osa 178, 179
 Oszmán 259
 Othello 144
 Ovidius 21, 32, 66, 195, 207, 219, 238
 Ozirisz 199, 200, 201, 211, 226, 230, 236, 237

P

Padmaszambhava 270
 Pak Hjokkosze 251
 Pál 33, 34
 Pán 219
 Pandóra 218
 Paniks 190
 Pan-Ku 195, 246, 247
 Párvati 222
 Paulus 33, 59
 Péczeli József 83
 Pégaszosz 230, 233
 Pelopsz 218
 Penelopé 81
 Periklész 86
 Perkunas 189
 Perszephoné 220
 Perun 265, 266
 Pesti Gábor 83
 Petőfi Sándor 36, 138, 150
 Petrarca 102, 103
 Phaedrus 82
 Pheidiász 284, 285
 Platón 12, 88, 184, 214, 223, 225,
 257
 Plautus 92, 93
 Plinius 192
 Plutharkosz 37, 88, 92, 201
 Po Csü-Ji 99
 Poszeidon 81, 180, 218, 229
 Prométheusz 11, 13, 85, 223, 226
 Prosper Mérimée 113, 117
 Proust 113
 Psyché 96, 97, 218
 Ptah 195

Ptolemaiosz 60, 298

Puskin 117, 158, 159

Püthagorasz 214, 234

Püthia 26

Q

Quirinus 229

Quiros 283

R

Rabelais 106, 126

Racine 107, 110

Ráfael arkangyal 146

Ráma 221, 237

Rangda 196

Rávana 221

Ré 190, 200, 201, 211, 215, 223, 230,
 260, 264

Recha 133

Rembrandt 48

Rémus 198, 228

Rheia 218

Richárd, III. 144

Rolland, Romain 130, 131

Romulus 198, 210, 228, 229

Rongo 186

Roosevelt, Franklin 37

Rukmini 221

S

Saladin 133

Salamon 19, 188, 202, 206, 227, 235,
 242, 257

Samas 14, 17, 204

Sámson 236

- Samuel Becket 91
 Sappho 149
 Sartre, Jean-Paul 160
 Saturnus 229
 Saul 19, 33, 59, 226, 236
 Schiller, Friedrich 132, 136, 137, 214
 Schopenhauer 55
 Schöpflin Aladár 35
 Scipió 30
 Scott, Walter 143, 148
 Semiramis 18, 80, 284
 Seneca 34
 Sesa 220
 Settembrini 141
 Shakespeare, William 31, 37, 80, 86,
 89, 92, 103, 143, 144, 145, 214,
 301
 Shaw, George Bernard 35, 90, 143,
 152
 Shelley 143, 150
 Siemens 289
 Silvanus 229
 Sinto 12
 Siva 12, 196, 198, 207, 220, 221, 222
 Starley 288
 Stein Aurél 17
 Stendhal 113, 117, 120, 128, 129
 Strindberg 88
 Stringfellow 289
 Su 207, 230
 Suaib 259
 Sulamnit 257
 Swift, Jonathan 90, 143, 147, 148
 Szálih 259
 Szalmakisz 223
 Szasszanidák 43
 Szatjavati 190
 Széchényi Ferenc 299
 Szedna 181, 262, 263
 Szemargl 266
 Szent Ágoston 242
 Szent Jeromos 46
 Szent Johanna 152
 Szent Sebestyén 211
 Szerb Antal 16
 Szeteszujjara 196
 Széth 191, 201
 Szfinx 233
 Szigfríd 213, 253
 Szigurd 213
 Szimargl 266
 Sziszüphosz 85, 218
 Szitá 221
 Szok Tharhe 251
 Szókratész 12, 26
 Szoma 188, 257
 Szondi Lipót 87, 93
 Szophoklész 27, 84, 86, 87, 88, 214
 Sztateirá 25
 Sztrabón 192, 202, 282, 284, 285
 Sztribog 266
 Szukunabikona 231
 Szúrja 257
 Szuszanoo 231
 Szűz Mária 53, 209, 230, 242, 243,
 257, 259
 Szvarog 266
 Szvatopluk 66

T

Tabiti 263
 Tacitus 36, 37, 38, 189, 191, 212
 Taine 113
 Takamimuszubi 231
 Tanathosz 233
 Tané 186
 Tang 99
 Tangaroa 186
 Tangun 250
 Tantalosz 218
 Targitaosz 263
 Tasman 283
 Tass 63
 Taurt 201
 Taylor 227
 Tefnut 201, 207
 Télemakhosz 81
 Tellus Mater 202, 229
 Tengri 254, 255
 Thanatosz 206, 218
 Themisz 217
 Theodorik 52
 Thészeusz 218
 Thibault 127, lásd: Anatole France
 Thomas Mann 135, 140, 141, 160,
 214, 236
 Thot 201, 211, 233
 Tiu 212
 Tiziano 219
 Töhötöm 63
 Tolsztoj, Lev 130, 158, 160, 161, 162
 Tór 212
 Tormás 68
 Turgenyev 117, 121, 158

Tussaud, Madame 81

Tyr 212

U

Umaj 255
 Uranosz 176, 216, 217, 218, 268
 Utnapisti 207
 Utu 204

V

Václav Havel 46
 Vahang 240
 Väinämöinen 209, 226, 233
 Valerianus 44
 Vallés, Jules 123
 Valluvar 49
 Van Diaman 283
 Vasco da Gama 282
 Vedavang 196
 Velázquez 223
 Velesz 265, 266, 267
 Velnias 189
 Venus (Vénusz) 96, 178, 183, 219,
 220, 228, 229, 252
 Verdi 122
 Vergilius 21, 32, 34, 41, 42, 94, 101,
 195, 198, 214, 227, 228
 Verlaine 105
 Vespasianus 40
 Vespucci 282
 Vesta 229
 Victor Hugo 118, 119
 Villon 104, 105
 Vingtras 123, lásd még: Jules Vallés
 Visna 237

Visnu 199, 207, 219, 220, 221, 237, 252
Vitruvius 285
Vlagyimir Szvjatoszlavics 266
Vohu Manah 224
Volta 289
Voltaire 110, 111, 113, 126
Vulcanus 223, 229

W

Wagner, Richard 213
Wallis 283
Walter Scott 143, 148
Wellington 16, 23
Wells, H. G. 35
Wheatstone 290
Whitman, Walt 153, 154
William Dampier 283

Wodan 212
Wooly, Leonard 14
Wright fivérek 289

X

Xerxész 24, 25

Z

Zakariás (Zakarija) 259
Zarathusztra 60, 188, 224, 225, 257
Zeusz 12, 36, 85, 176, 177, 180, 187,
188, 202, 206, 215, 216, 217, 218,
220, 223, 228, 233, 234, 245, 252,
253, 260, 284, 285
Zola, Émile 113, 121, 124, 125, 126,
128
Zoroaszter 225

TARTALOM

I. KORSZAKALKOTÓK	9
1. Prolóógus: Ismerkedés a bunkósbottal	10
2. Az istenek lakomája	12
3. Földünk legrégebb kultúrnépe	14
4. Az istenek kapuja: Babilon	16
5. A szent Gangesz és a kínai Madonna	19
6. Memphisz, a fáraók fővárosa	22
7. Dárius birodalmában	24
8. Ógörög szellemidézés	26
9. Maja szívhangok	28
10. Emléket hagyok itt...	30
11. Megváltja-e Krisztus e világot?	32
12. A szeretet soha el nem fogy	34
13. Meghalnak az istenek?	37
14. „...a halál is az élet teendőinek egyike”	39
15. Szabad római polgárok	41
16. Katakombák	43
17. Ha Rómában élsz...	45
18. A hunok betörése Európába	47
19. A zsarnok gazdagságát elmossák...	49
20. Mihelyt megszűnt egynek lenni...	51
21. Germánok, bizánciak és arabok	53
22. Akit egyszer megmart az eb	54
23. Nincs más Isten, mint Allah és Mohamed, az ő prófétája	56
24. Az ember igazi gazdagsága az a jó, amit a világban véghez vitt	58
25. A nép szava Isten szava	59

26. Sorsunkat előre megszabták...	61
27. Az idő változik, és vele együtt mi is	64
28. A csepp kivájja a követ...	66
II. PARNASSZUSBELIEK	79
29. Odüsszeia	80
30. A púpos rabszolga	82
31. A tragédia atyja	84
32. „Gyűlölni nem, szeretni csak születtem én”	86
33. A nő és a házasságtörés	88
34. Mindenütt hazánk van, hol jól megy sorunk	90
35. Gyakorlat teszi a mestert...	92
36. Emléket hagyok itt, mely ércnél maradóbb...	94
37. Ámor és Psyché	96
38. Ha egyenes a lelkem	98
39. Isteni színjáték	100
40. Ó, hosszú az út és rövid az élet...	102
41. A párizsi csavargó	104
42. Habzsoló óriások	106
43. Az van a nyelvemen, ami a szívemen	107
44. ...ki lassan jár, tovább ér	110
45. ...légy előbb derék ember	112
46. Az emberi színjáték	114
47. Az újságregény mestere	116
48. Egy tehetséges ember vázlatai	118
49. Bovaryné én vagyok!	120
50. Dumas törvénytelen fia	122
51. A naturalista íróiskola feje	124
52. A szellemes csevegő	126
53. Csak egyetlenegy szó	128
54. A művészetek rajongója	130
55. Bölcs Náthán	132
56. A lényeg az, hogy merni kell	134
57. Vihar és törekvés	136
58. Szabadságomat akarom!	138

59. Könyvei mégsem égtek el	140
60. Az angol költészet atyja	142
61. Színház az egész világ	144
62. Az elveszett paradicsom	146
63. Gulliver utazásai	147
64. A világ el nem ismert törvényhozói	149
65. Dickens és Shaw	151
66. Rézbőrűek és sápadtarcúak	152
67. Három portré	154
68. Skandináv világítótornyok	156
69. Holt lelkek	158
70. Egy ember fokozatos megújhedása	160
71. Tolsztoj barátai	161
III. MITOLÓGIA	175
72. A bennünk élő mítosz	176
73. A busmanok imádkozó sáskája	177
74. Aranykor	179
75. Eszkimók és indiánok között	181
76. Jáspis és jade	183
77. Déli tengereken	185
78. Boszorkányüldözés	187
79. A balti népek panteonja	189
80. Egyszarvú	190
81. Buddha	192
82. Az első ember	194
83. A világkigyó meditációja	196
84. Szent folyók	198
85. Ízisz és Ozirisz	200
86. Földanya	202
87. A Tigris és Eufrátesz völgyében	204
88. A halál és a Hold	206
89. Táltos és Garabonciás	208
90. Istenek és hősök	210
91. A Kerekasztal lovagjai	212

92. Mítoszok az irodalomban	214
93. Zeusz népes panteonja	216
94. Káosz	218
95. Visnu tíz alászállása	220
96. Királyok	222
97. Zarathusztra próféta	224
98. A lélek természete	225
99. Az istenek világa Rómában	227
100. Lótusz és liliom	229
101. Kannon, az emberek kegyes pártfogója	231
102. Mandragóra	233
103. Jahve első prófétája	234
104. Átváltozások	236
105. A kaukázusi népek hitvilága	238
106. Növények	240
107. A kereszténység	242
108. Óriások és ördögök	244
109. Istenek Kínában	246
110. Rítusok	248
111. Korea	250
112. Sámánok	252
113. Mongol és török népek között	254
114. Szellemek	256
115. Az iszlám	258
116. Születés	260
117. Szkíták és szarmaták	262
118. A tudás fája	264
119. Szláv istenek	265
120. Világtozás	267
121. Istenek Tibetben	269

IV. CSODÁK NYOMÁBAN **281**

122. Nagy felfedezők	282
123. Világcsodák az ókorból	284
124. A világ száz csodája madártávlatból	286

125. Nagy felfedezések	288
V. A VILÁG KÖNYVTÁRAI	297
126. A világ nagy könyvtárai	298
127. Az internet	300
Névmutató	310
Tartalom	322

Polgár Ernő: író, drámaíró, dramaturg. 1954-ben született Bácsalmáson. A Magyar Írók Szövetsége, a PEN Klub és a Magyar Alkotóművészek Egyesületének tagja. Könyvtáros-, majd dramaturg-oklevelet szerzett. Dolgozott az Országos Széchényi Könyvtárban, az Iparművészeti Múzeumban. 1979–1997 között a Madách Színház tagja, majd a Színház- és Filmművészeti Főiskola tanulmányi osztályvezetője volt. A Magyar Művészeti Akadémia 2000. évi millenniumi alkotóművészi pályázatán Isten madárkái című drámája dicséret- oklevelet kapott.

Művei:

1. Hullámsír, Hazatérők, Ady (drámák) Bp., 1983
2. Túl az Egyenlítőn (színházi bemutató) Madách Színház, 1985
3. Randevú Bangkokban, Elítéltek, Tűzjárók (drámák) Bp., 1991
4. Elítéltek (tévéjáték) MTV, 1994
5. A sárga csillagok nyomában (szociográfia) Bp., 1992
6. Légy a feleségem! (novellák) Bp., 1994
7. A Philemon fedélzetén a világ körül (útinapló) Bp., 1994
8. Lótuszvirág (Távol-keleti történetek) (drámák, novellák) Bp., 1994
9. A sárga csillagok nyomában (Gettó a Délvidéken) 2. bőv. kiadás, Bp., 1997
10. Egy asszony második élete (dokumentumregény) Bp., 1997
11. Szerelmek (Az emberiség fekete doboza, Szerelmek) (tudományos-fantasztikus kisregények) Bp., 1998
12. A Szent István parki fák (elbeszélések) Bp., 2000
13. Színészek és színésznők bővületében (esszéregény) Bp., 2000
14. Az iszlám világ titkai (esszé) CD-ROM, Bp., 2001

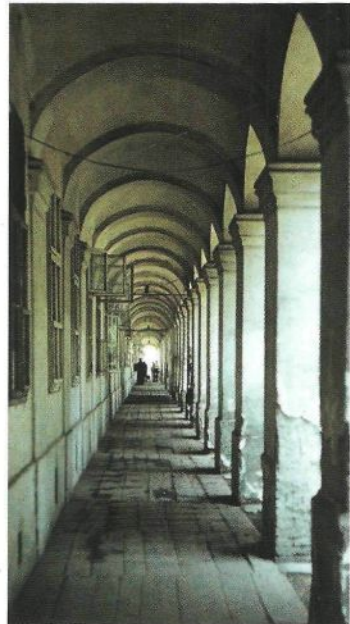
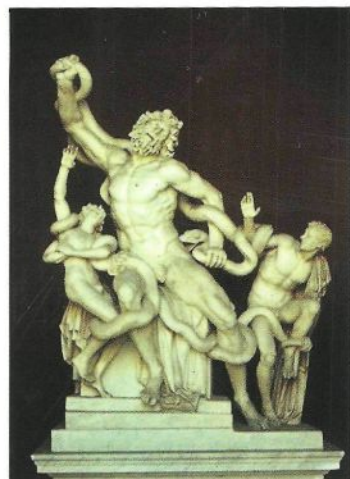
Előkészületben:

Tengerek és szárazföldek bővületében (esszéregény)

Requiem az istenek szigetén (regény)

Káma szolgája (regény)

e-mail: polgerno@axelero.hu

Ára: 4980 Ft
ISBN 963009077-5

